

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
АКАДЕМІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

МОЛДАВЧУК Ніна Миколаївна

УДК [623.82+355/422/423]: (497.1)

**РОЗВИТОК ФОРМ І СПОСОБІВ ПРОТИПОВСТАНСЬКОЇ
БОРОТЬБИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник: Бережний А.М.,
кандидат історичних наук, доцент.

Київ - 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ОСНОВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1 Стан наукової розробки теми.....	8
1.2 Основні методи і алгоритм дослідження.....	21
Висновок.....	24
РОЗДІЛ II ДІЇ ІРРЕГУЛЯРНИХ ФОРМУВАНЬ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ	25
2.1 Джерела формування іррегулярних збройних формувань.....	25
2.2 Організаційна структура повстанських (партизанських) збройних формувань та їх комплектування.....	32
2.3 Тактика дій іррегулярних збройних формувань	41
Висновок.....	51
РОЗДІЛ III ОСНОВНІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИПОВСТАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НАПОЧАТКУ XXI СТ.	54
3.1 Організація протиповстанської боротьби	54
3.2 Управління загальновійськовими з'єднаннями і частинами в збройних конфліктах під час ведення спеціальних дій.....	62
3.3 Особливості застосування регулярних військ в спеціальних операціях.....	74
3.4 Можливі напрямки використання отриманого досвіду у сучасних умовах реорганізації Збройних Сил України.....	134
Висновок.....	142
ВИСНОВКИ	148
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	156

ВСТУП

Актуальність теми. Багатовіковий досвід свідчить, що вся історія людства пов'язана з війнами. За останні дві тисячі років на планеті відбулося близько 15 тисяч різноманітних військових конфліктів. Чимало конфліктів припало на другу половину ХХ ст. Наприклад, тільки за період з 1945 р. по теперішній час у світі зафіксовано більш чотирьохсот різних збройних сутичок. Сьогодні вплив конфліктів на розвиток відносин між державами невпинно зростає. Стає більш очевидним, що нині у взаємопов'язаному житті народів політичний клімат планети значною мірою визначається ситуаціями у „горячих точках”. Сучасна воєнно-політична обстановка в світі все більш залежить від виникнення значного обсягу нових суперечностей різного характеру між державами та цілими регіонами. А в середині деяких держав гострі територіальні, релігійні та етнічні протиріччя, які призвели до виникнення низки збройних конфліктів в результаті активної діяльності незаконних збройних формувань. Крім того, сьогодні серйозну загрозу становить міжнародний тероризм, контрабанда наркотиків, незаконна торгівля зброєю, організована злочинність. Поява таких загроз миру і стабільності змушує докорінно змінювати підходи до забезпечення безпеки держави та будівництва Збройних Сил України.

Отже, актуальність теми полягає в об'єктивній необхідності подальшого розвитку теорії та практики підготовки і ведення операцій (бойових дій) регулярними військовими частинами та підрозділами проти іррегулярних збройних формувань під час воєнних конфліктах різного рівня інтенсивності. Тим більше, що нині ряд підрозділів і частин української армії беруть участь у міжнародних миротворчих операціях на території багатьох регіонів планети. Причому немає ніякої гарантії того, що в ході цих операцій вони не будуть задіяні у збройному протистоянні з іррегулярними збройними формуваннями.

Обґрунтуванням доцільності проведення даного дослідження є недостатність в Україні наукових праць з цієї проблематики, де був би узагальнений досвід ведення протиповстанської та протипартизанської боротьби після Другої світової війни, зокрема наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., з'ясовані її особливості і розкриті основні форми та способи дій урядових військ проти іррегулярних збройних формувань у зазначений період.

Наукове завдання дисертаційного дослідження: на основі узагальнення досвіду протиповстанської (протипартизанської) боротьби у збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст., розкрити основні форми та способи застосування урядових військ (сил) проти іррегулярних збройних формувань, виявити тенденції та закономірності цього процесу тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідної роботи з військової історії, що здійснюється кафедрою підготовки офіцерів запасу Національної академії оборони України та з урахуванням виконання наукових проектів Інституту державного управління у сфері цивільного захисту Академії цивільного захисту України.

Мета і завдання дослідження. На основі аналізу доступних джерел узагальнити досвід ведення протиповстанської (протипартизанської) боротьби у збройних конфліктах після Другої світової війни, розкрити її характерні риси та особливості і виробити практичні рекомендації щодо подальшого використання та вдосконалення набутого досвіду Збройними Силами України в сучасних умовах.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

встановити стан наукової розробки та джерельну базу обраної теми;
визначити головні фактори, що впливали на розвиток форм і способів протиповстанської (протипартизанської) боротьби;

розкрити характерні особливості проведення урядовими військами спеціальних операцій проти іррегулярних збройних формувань наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.;

виявити основні тенденції та закономірності цього процесу;

надати можливі рекомендації щодо використання отриманого досвіду в сучасних умовах розвитку Збройних Сил України.

Об'єктом дослідження є протиповстанська (протипартизанська) боротьба після Другої світової війни.

Предмет дослідження: форми та способи протиповстанської боротьби наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму, об'єктивності, всебічності. Протиповстанська (протипартизанська) боротьба у воєнних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. розглядався в контексті конкретної міжнародної обстановки. У зв'язку з цим було використано історичний та логічний методи, при цьому, основна увага приділялася не окремим аспектам, а загальним тенденціям розвитку означеного предмету. Звертання до методу порівняльного аналізу дозволило виявити характерні риси та особливості проведення урядовими військами спеціальних операцій проти іррегулярних збройних формувань за різні роки окресленого періоду.

Поряд з цими методами дослідження використовувалися і загальнонаукові, такі як: аналіз, синтез, індукція, дедукція та ін., завдяки чому автору вдалося визначити головні фактори, що впливали на розвиток форм і способів протиповстанської (протипартизанської) боротьби.

Хронологічні межі дисертації окреслюються часом від закінчення Другої світової війни (1945 р.) до початку ХХІ ст., що зумовлено суттєвими змінами у розвитку засобів, форм і способів збройної боротьби регулярних військ проти іррегулярних формувань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному висвітленні проблеми, яка донині не була предметом спеціального

дослідження. Вперше у вітчизняній історіографії в такому аспекті розглянуті питання пов'язані з розвитком форм і способів ведення бойових дій регулярними військами проти іррегулярних збройних формувань після Другої світової війни, зокрема наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.; визначені характерні особливості застосування сил та засобів у цій боротьбі; виявлені тенденції та закономірності цього процесу;

надані можливі напрямки застосування набутого досвіду тощо. Положення та результати дослідження значно розширюють і поглиблюють наукові уявлення про сучасні способи боротьби з незаконними збройними формуваннями та застосування їх у майбутніх війнах. В науковий обіг вводиться значна частина невивчених попередниками першоджерел.

Виконана наукова робота, всі розробки, обчислення та висновки здійснені дисертантом особисто.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що її найважливіші положення та результати можна використати: при розробці проблем воєнно – історичної науки, теорії і практики розбудови Збройних Сил України; в навчальному процесі вищих військових навчальних закладів; поліпшенні підготовки офіцерських кадрів, фахівців у галузі боротьби з повстанськими (партизанськими) формуваннями; в ході навчання військ (сил) веденню високо маневрових, мобільних бойових дій, застосуванню повітряних десантів, аеромобільних і спеціальних підрозділів, веденню рейдових, розвідувально-диверсійних і штурмових дій; в процесі науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт щодо розробки зразків озброєння для використання в спеціальних операціях тощо. Матеріали дисертації можуть бути використані також для написання посібників і підручників, читання курсів лекцій з історії війн і воєнного мистецтва.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням автора. Публікації у наукових фахових виданнях з теми роботи виконані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації здійснювалася в ході занять з курсантами і слухачами вищих військових навчальних закладів Міністерства Оборони України, з різними категоріями військовослужбовців, а також завдяки участі автора у роботі науково – практичної конференції та семінарів, на засіданнях профільних кафедр.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені в збірнику матеріалів науково–практичної конференції та трьох наукових статтях опублікованих у фахових виданнях.

Структура дисертації підпорядкована виконанню мети та завдання дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ОСНОВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Стан наукової розробки теми.

Висока динамічність воєнних подій останніх років змусила науковців розпочати упорядкування воєнної історії як складової частини системи знань про війну та армію. Це викликає необхідність проведення досліджень, які б аналізували діяльність Збройних Сил в процесі врегулювання воєнних конфліктів, достовірність воєнно-історичної інформації з цих проблем.

Комплексний аналіз історичних джерел та літератури показує, що форми і способи протиповстанської (протипартизанської) боротьби в збройних конфліктах другої половини ХХ - початку ХХІ ст. не залишалися весь час поза увагою професійних дослідників, в першу чергу військових. Фахівці з самого початку збройних конфліктів намагалися з'ясувати для себе історію виникнення, суть та роль такого явища як повстансько – партизанський рух, його класифікацію, роль і місце в ньому людського фактору, основні шляхи і способи використання сил та засобів як з боку іррегулярних формувань так і регулярних військ тощо.

Одним з перших дослідників, хто намагався висвітлити названі аспекти став відомий військовий фахівець М. Дробов. Вже на кінець тридцятих років ХХ ст. він проаналізував понад триста сімдесят вітчизняних та іноземних робіт, присвячених теорії і практиці “малих війн” ХІХ і ХХ ст.ст. і запропонував власні пропозиції щодо ведення протиповстанської боротьби. Про це вказується у праці І. Вороб`єва „Тактика в локальних війнах і збройних конфліктах” [1].

Питання з розглядаємої нами проблематики частково висвітлені у наукових пошуках П. Філоненка, П. Судоплатова, П. Содоля, Л. Шанковського, Ф. Девідсона, В. Хоренка, Г. Бояринова, А. Лазаренка та

багатьох інших [2-5]. Їх праці і сьогодні залишаються найгрунтовнішими і фактологічно найбільш наповненими яскравими викладками про сутність і методи застосування регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань у воєнних конфліктах.

Аналіз окремих аспектів збройної боротьби, як спеціальні воєнні і поліцейські операції говорить про те, що проблема протиповстанської (протипартизанської) боротьби є актуальною. Це підтверджує поява в 90-х роках ХХ ст. такого окремого напрямку дослідження збройної боротьби, як спеціальні воєнні і поліцейські операції. Кількість їх проведення, починаючи з 1991 року, у різних регіонах планети з кожним роком значно зростає.

На особливу увагу заслуговують наукові розробки у галузі воєнної історії, політології, філософії фахівців Ізраїлю, США, Великобританії, Німеччини, Франції, Росії тощо. Вони конкретно розглядають питання стосовно застосування загальновійськових підрозділів у різноманітних умовах., висвітлюють основи воєнної конфліктології, теорії та практики кількісно-якісної оцінки процесів зародження, ескалації та нейтралізації збройних конфліктів і локальних війн, розкривають основні тенденції розвитку тактики у конфліктах повоєнного періоду, визначають напрями адаптації Збройних Сил України відповідно до сучасних вимог.

Актуальними, відповідно до нашої проблематики, є роботи безпосередніх учасників відповідних бойових дій – російські військові керівники А. Потапов, Г. Трошев, В. Курочкін, С. Сергеев, М. Гареев та ін. [6-9]. Насамперед, вони звертають увагу на необхідність більш інтенсивного використання у боротьбі з іррегулярними збройними формуваннями невеликих рухливих груп спеціального призначення.

У нашій державі дослідженнями проблем воєнних конфліктів та їх врегулюванням займаються такі наукові установи як Національна академія оборони України, Інститут історії НАН України, Український інститут воєнної історії, Національний інститут проблем міжнародної безпеки та

Національний інститут стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України.

Цей напрям досліджень в Україні представляють Ю. Бадах, О. Гончаренко, О. Гуржій, В. Косевцов, В. Корнієнко, В. Кобко, В. Смолянюк, Е. Лісіцин, В. Макаров, С. Пірожков, Г. Перепелиця, М. Рибак, В. Сліпченко, В. Толубко, В. Телелим та інші [10-20]. Особливу увагу з них, стосовно нашої теми, привертають праці М. Рибак. Ю. Бадаха “Воєнне мистецтво в локальних війнах після Другої світової війни” [21], Б. Іванова “Війна в зоні перської затоки” [22] та В. Толубка, Ю. Бута, В. Косєцова “Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів” [23]. Ці автори детально розкрили причини виникнення локальних війн, запропонували їх класифікацію, описали хід бойових подій, визначили деякі характерні риси і особливості розвитку стратегії і тактики в них. Однак, щодо питань про які йдеться в дисертації, то ще раз наголосимо: комплексного дослідження, де було б узагальнено досвід підготовки спеціальних операцій регулярних військ проти іррегулярних формувань з глибоким аналізом способів їх ведення, що висвічував би їх новизну немає.

Значну увагу привертають праці, які висвітлюють теорію і практику підготовки дій сил спеціальних операцій та організації збройної боротьби з урядовими структурами з використанням різноманітних способів. Серед них слід відмітити такі роботи як: М. Дробов “Малая война: партизанство и диверсии” [24], С. Крапивин “Человек – кинжал” [25], А. Зевелев та ін. “Бригада особого назначения” [26], І. Старінов “Ошибки партизанской войны” [27], Б. Джерелиевский [28], “Чечня: что дальше?”, А. Прохожев “Тактика террора” [29], С. Монетчиков “Стреляющая Чечня” [30], Інструкція для моджахедів “Тактика партизанской борьбы” [31], Г. Брудерер “Партизанская война в Афганистане” [32], М. Колесніков “Незаконные вооруженные формирования” [33], В. Богданов та ін. “Сущность партизанства и повстанчества как метода войны” [34].

Привертає на увагу і таке видання, як “Организация и тактика

боевых действий малых подразделений: хрестоматия” [35]. Книга представляє збірник матеріалів, які освітлюють різноманітні аспекти малої війни. Серед них – організація, тактика, методи партизансько-диверсійних та контрпартизанських дій. Книга дає ясну уяву щодо дій незаконних збройних формувань та терористичних груп, які надихаються політичними, націоналістичними або релігійними екстремістами.

Актуальною, відповідно до нашої проблематики, є робота В. Боярського “Партизанская война: История утерянных возможностей” [36]. В центрі уваги – партизанські формування військового типу. За рахунок введення у науковий обіг раніше не використовуваних архівних документів та матеріалів вперше представлена об’єктивна картина партизанської боротьби періоду Великої Вітчизняної війни, позитивний та негативний досвід партизанських дій.

На основі проведеного дослідження автор з позицій історизму розвив концепцію використання партизанської боротьби в інтересах захисту держави від зовнішнього ворога.

Питання організації, озброєння, підготовки, тактики бойових дій, пропагандистського, розвідувального та контррозвідувального забезпечення Української повстанської армії, яка воювала у 1943-53 рр. подані в роботі С. Ткаченка “Повстанческая армия (Тактика борьбы)” [37]. В результаті аналізу виявлені сильні та слабкі сторони повстанців та урядових силових структур (військ), які з ними боролися.

Вагомим доробком у справі розроблення теми нашого наукового пошуку є напрацювання В. Кобко, який в своїй роботі „Підготовка та проведення спеціальних операцій у збройних конфліктах другої половини ХХ ст.” [38] розглянув питання застосування збройних сил і засобів у процесі проведення спеціальних операцій під час вирішення військових конфліктів після Другої світової війни. Він з’ясував протиріччя, які існували при застосуванні загальновійськових підрозділів проти іррегулярних збройних формувань у збройних конфліктах та встановив шляхи їх

вирішення.

Багато цікавого щодо теми нашого дослідження ми знаходимо у праці О. Ланька „Характерні риси бойового застосування новітніх засобів збройної боротьби у локальних війнах і збройних конфліктах сучасності”. У ній автор досліджує процес бойового застосування засобів збройної боротьби у сучасних воєнних конфліктах, зокрема у війнах в Іраці і на Балканах. Основну увагу приділено питанням протиборства регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань [39].

Великий інтерес викликають роботи закордонних спеціалістів в галузі організації партизанської боротьби. Перш за все, це збірник “Лоуренс Аравийский” присвячений легендарній фігурі Лоуренса Аравийського, некоронованого короля Аравії, знаменитого британського розвідника і талановитого вченого-східнознавця, теоретика та практика партизанської війни – полковника Томаса Едуарда Лоуренса (1888 – 1935) [40].

В книгу включені автобіографічний твір Т. Лоуренса “Восстание в пустыне” (скорочений варіант мемуарів Лоуренса “Семь столпов мудрости”) та дослідження Б. Ліддел Гарта “Полковник Лоуренс”, яке дає не тільки багатопланову картину організованої Лоуренсом малої війни проти турецьких військ, але і загальний опис бойових дій на Близькосхідному театрі Першої світової війни.

Аналізу положень стратегії революційно - визвольної боротьби на основі ретельного вивчення війни у В`єтнамі присвячена монографія відставного генерал-лейтенанта США Філіппа Б. Девідсона “Война во Вьетнаме (1946-1975)” [41].

В стиснутому вигляді історію воєнних і поліцейських підрозділів спеціального призначення з часів першої світової війни до наших днів представляє книга Д. Хекворта “Почему мы проиграли во Вьетнаме” [42]. Автор розглянув всі більш-менш значні операції елітних формувань армії США проти в`єтнамських партизанських загонів, які стали доступні для

засобів масової інформації. Більшість з них навіть не згадувались російською та українською мовою навіть у закритих виданнях.

Вивченню питань тактики та стратегії дій військ спеціального призначення при проведенні різноманітних операцій – від розвідувальних до бойових присвячена робота Ст. Кроуфорда “Спецназ в бою: Опыт спецназа разных стран” [43]. Автор представляє роботу спецназу різних країн світу, показує контури професії спецназівця – людини, яка багато повинна знати і уміти і яка зобов’язана стояти на смерть, виживати у будь-якій обстановці, вести диверсійно-розвідувальні операції в тилу противника, а також знайомить з різноманітними видами стрілецької важкої зброї.

Розгляд питань еволюції, структури, законодавчої основи застосування, видів діяльності, визначення ролі, перспектив технічного оснащення сил спеціальних операцій надано в статті В. Орлова “Силы специальных операций США ” [44].

На основі зібраних знань щодо військ спеціального призначення автор-складач Д. Дудинський в книзі “Войска специального назначения” [45] освічує розвиток, структуру, підготовку, озброєння і оснащення, а також традиції і історію спецпідрозділів. Автор розкриває багато цікавих фактів із життя спеціальних підрозділів закордонних країн, про найбільш відомі операції нашого часу та видатні особи, яким спецназ зобов’язаний своєю славою.

Темі боротьби регулярних військ з іррегулярними збройними формуваннями, питанням організаційно-штатної структури останніх, їх чисельності та озброєння, закономірностей тактики (оборонних, наступальних і партизанських дій), основних принципів протидії ІЗФ присвячена стаття С. Батюшкіна “Ставка на внезапность” [46].

Багато уваги фахівці надають вивченню окремих складових повстансько - партизанської боротьби. Для розгляду теми дослідження важливе значення має книга М. Требіна “Терроризм в XXI веке”[47], яка присвячена глибокому аналітичному аналізу багатолікої сутності тероризму.

На основі розгляду всіх терористичних організацій, які існують сьогодні в світі, автор дає ретельну характеристику можливостей застосування терористами комп'ютерної, хімічної, біологічної, ядерної та космічної зброї.

Серед праць, де вивчаються методи дій терористів, їх загальна стратегія, найближчі і подальші цілі діяльності, присвячена стаття І. Попова “Борьба с терроризмом” [48]. Автор особливу увагу приділяє проблемі вирішення завдань забезпечення національної безпеки США, визначає заходи щодо запобігання терористичних актів та участь армії США у боротьбі з тероризмом.

Напрямки діяльності чеченських бойовиків в період між кампаніями, терористичні організації, що спрямовують їх діяльність представляє М. Житіч в статті “Хаттаб в поход собрался” [49]. Автор надає ретельну характеристику одному з главарів найманців – Хаттабу, розкриває інфраструктуру підготовки бойовиків, звертає увагу на пасивну бездіяльність офіційної влади та правоохоронних органів, що фактично сприяє формуванню розвідувально-диверсійної мережі бойовиків.

Шляхи роботи британських спецслужб на Північному Кавказі під прикриттям неурядової благодійної організації (“Хейло траст”), неурядових міжнародних організацій (ОБСЄ та інформаційного агентства Угорщини) показує С. Смірнов у публікації “Что забыли британцы в Чечне?” [50].

Досвід боротьби з повстансько-партизанськими формуваннями набутий під час бойових дій в Кореї було узагальнено у книзі „Війна в Кореї (1950-1953)”, яка була видана видавництвом „Полігон” у 2003 р. [51].

Великий інтерес представляють інформаційно-аналітичні матеріали штабу Північно-Кавказького воєнного округу під загальною редакцією начальника штабу округу генерал-лейтенанта В. Потапова щодо підготовки і проведення спеціальної операції в Чеченській Республіці в 1994-1996 р.р. та Воєнно-теоретична праця “Контртерористическая операция” [52], яка розроблена заслуженим діячем науки РФ, професором генерал-майором у відставці І. Воробйовим, доктором військових наук полковником В.

Кисельовим [53]. Це перша фундаментальна праця щодо дослідження досвіду бойових дій федеральних сил у боротьбі з НЗФ при проведенні контртерористичної операції в Дагестані та Чечні у 1999-2000 р.р. в ній надається оперативно-тактична характеристика контртерористичної операції, розглядаються проблемні питання бойового застосування з'єднань та частин СВ, ПДВ, ВВ МВС, ФПС, а також ВПС, РВ і А, бойового, технічного і тилового забезпечення бойових дій.

У праці проаналізована тактика ІЗФ, показані сильні та слабкі сторони їх дій. У третій частині праці розкриваються форми та способи тактичних дій СВ, ВВ МВС, ФПС в контртерористичній операції, даються практичні рекомендації командирам та штабам щодо їх підготовки та ведення.

Значний інтерес для дослідників становлять публікації керівників військових відомств. Насамперед, дослідженню змісту етапів контртерористичної операції на Північному Кавказі присвячена стаття “Спеціальна операція в Чеченській кампанії 1999-2000р.р.” заслуженого діяча науки України, доктора воєнних наук, професора генерал-лейтенанта В.Телеліма та полковника В. Кочеткова [54].

Загальну картину першої та другої чеченської кампанії суттєво доповнюють роботи командувачів угруповань військ різних рівнів та роботи журналістів про них. Це в першу чергу робота про бойову діяльність Л. Рохліна під час першої чеченської кампанії “Лев Рохлин: Жизнь и смерть генерала”, книга А. Потапова “Тактика контрпартизанской войны”, безпосереднього учасника двох кампаній в Чечні та бойових дій в Дагестані [55-56].

Серед робіт, що з'ясовують проблеми планування, підготовки та проведення контртерористичної операції в Афганістані в 2001 році можна виділити статтю В. Владимірова та І. Попова “Силы специальных операций США в ходе контртеррористической операции «Несгибаемая свобода» в Афганистане” [57]. Автори ретельно освічують питання бойового

застосування (порядок підготовки, форми і способи дій) коаліційних сил спеціальних операцій при виконанні ними основних та часткових завдань в операції.

Великий внесок в збір і узагальнення способів бойових дій сил спеціальних операцій під час боротьби з повстанцями вніс С. Козлов. Він ретельно висвітлює питання тактики оперативної стрільби, використання гранат в практиці спецназу, індивідуально-групової тактики ведення бойових дій в населених пунктах, зачистки місцевості, тактиці дій при індивідуальному оперативному пошуку, тактиці боя в толпі, тактиці оперативних бойових дій на автотранспорті в книзі “СПЕЦНАЗ ГРУ-2. Война не окончена, история продолжается” [58].

Широко питання протиповстанської (протипартизанської) боротьби розкриваються у статті доктора військових наук В. Кисельова “Блокирование и окружение противника”[59], де автор, зокрема, висвічує побудову бойового порядку та порядок дій військ при проведенні блокування та оточення з метою розгрому незаконних збройних формувань, а також способи розгрому противника після оточення і тактичні прийоми, які застосовуються при знищенні оточеного противника.

Багато інформації стосовно протиборства регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань надано у статті В. Матяша “Почему гибнут колонны” [60]. У ній він розкриває питання пов'язані з забезпеченням безпеки пересування колон в зоні збройного конфлікту на території Чеченської Республіки. Автор показує причини знищення колон внутрішніх військ, спеціальних загонів швидкого реагування та загонів міліції особливого призначення та пропонує до використання набутий бойовий досвід в Афганістані.

Важливе місце в контексті дисертаційного дослідження займає стаття А. Мусалова “Поиск, нападение, захват, уничтожение” [61], де висвічується бойовий досвід виконання завдань спеціальної розвідки прикордонниками в Таджикистані при боротьбі з потоком контрабанди та

наркотиками. Крім того, автор надає опис проведення засідки на одному із шляхів транспортування наркотиків із Афганістану в Таджикистан.

Багато цікавого щодо теми нашого дослідження ми знаходимо у публікаціях В. Кілуліна [62] і В. Манченка [63], які присвячені розгляду особливостей дій малих підрозділів (розвідувальний взвод, розвідувальна група в пошуку), які самостійно працюють на території противника, а також заходи щодо запобігання потрапити в засідку противника і необхідні дії, якщо це відбулося.

Бойові приклади ведення засадних дій в районі населеного пункту Гвареза (провінція Пактія, Афганістан) весною 1983 р. надані у роботі М. Єфремова “Гвареза”[64].

На окрему увагу заслуговують праці Б. Богдана і С. Богдана [65-66], які ґрунтовані на унікальних документах – рапортах, бойових донесеннях, які свідчать про динаміку втрат частин і підрозділів під час збройних конфліктів. Зокрема, роботи Б. Богдана “Обучение контрзасадным действиям в СВ США” та Б. Богдана і С. Богдана “Курсы рейнджеров в СВ США” відповідно представляють концепцію контрзасадних дій, яка прийнята в СВ США, та проблему підготовки спеціалістів контрпартизанської боротьби і розвідувально-диверсійної діяльності для підрозділів СВ, ВМС і ВПС США. Автори висвітлюють основні положення навчання контрзасадним діям, підготовки маршів та особливості контрзасадних дій на транспортних засобах, способи дій рейнджерів.

Державну стратегію боротьби з тероризмом більшості країн світу, а також аналіз причин провалів контртерористичних операцій в Будионівську та Первомайську представляє С. Чуркін (спеціаліст державної служби в галузі національної безпеки) у роботі “Вопросы государственной стратегии и оперативного управления в борьбе с терроризмом” [67]. При цьому автор наголошує на необхідності законодавчого закріплення прав і обов’язків всіх суб’єктів держави у боротьбі з тероризмом та висвітлює основні положення проекту Закону Російської Федерації “О борьбе с терроризмом”.

Широко відомі своїми публікаціями Ю. Букреєв, Л. Золотов та М. Каратуєв. Насамперед, аналізу діяльності незаконних збройних формувань в період між першою і другою чеченськими кампаніями, особливостей бойових дій під час вторгнення в Дагестан, організаційної структури та інфраструктури незаконних збройних формувань присвячений матеріал “Контртеррористическая операция: основные итоги и выводы” [68]. У ньому автори розглядають тактику бойовиків дій під час другої кампанії, при цьому особлива увага звертається на способи дій (обстріли, нальоти, засідки, мінування, терор, захоплення населених пунктів, ведення агітації) та перспективи ведення бойових дій.

У публікації висвітлюються також методи проводки колон військ та закріплення звільненої території від бойовиків під час другої кампанії в Чечні, кількісну і якісну характеристику збройних формувань бойовиків та їх роль у досягненні інтересів нафтових кампаній іноземних країн на Північному Кавказі, протиріччя між традиційним ісламом та вахабізмом, джерела та шляхи постачання зброєю та боєприпасами незаконних збройних формувань, нехтування інтересами росіян, які ще залишаються на території Чечні, можливі наслідки недальновидної політики російського керівництва.

Метод проведення “зачистки” населеного пункту підрозділом спеціального призначення показує В. Шуригін у роботі “Дожить до рассвета” [69]. На бойових прикладах, автор аналізує дії розвідників штурмових груп повітряно-десантних військ проти збройних формувань Ш. Басаєва. Також, у своїй роботі він розкрив зміст вилученого у полоненого бойовика “Руководства террориста (партизана), конспект лекций” (це керівництво надає ретельний опис способів дій бойовиків) та проблему вирішення протиріччя між вахабізмом та традиційним ісламом.

Бойова діяльність морської піхоти Північного флоту та розвідників Чорноморського флоту на Північному Кавказі надані в статтях В. Сергеева, О. Лавніченко та І. Воробьова [70-72]. Автори розкривають тактику арабських найманців та особливості ведення бойових дій особовим складом

морської піхоти.

Досить повно питання боротьби регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань висвітлені у працях А. Прохожева, А. Гвоздева, В. Глебова, Б. Боярського, М. Кечєва, В. Баринькіна, П. Дульнєва, М. Гарєєва та ін. [73-89].

Вивчення та аналіз всіх цих робіт, дає нам можливість зазначити, що питання, яке нами розглядається набуває з кожним роком все більш важливого значення, зокрема, не тільки серед вітчизняних, а й серед дослідників інших країн світу. Завдяки цьому ми отримали можливість порівняти погляди науковців, які висвітлювали процес діяльності іррегулярних збройних формувань та застосування проти них регулярних військ, виявити тенденції та закономірності розвитку способів і форм протиповстанської (протипартизанської) боротьби.

У свою чергу, поглиблене вивчення визначених автором завдань наукового пошуку, потребувало також звернення і до широкого кола джерел.

Джерельну базу дослідження складає сукупність вітчизняних та зарубіжних матеріалів, які прямо або опосередковано стосуються аспектів питання, що досліджується. Основу її становлять документи, які знаходяться у фондах та матеріалах інвентарного зберігання Галузевого Державного Архіву Міністерства оборони України, Інституту історії України НАН України, а також розміщені на сайтах мережі Інтернету (зокрема, Верховної Ради України (<http://www.rada.gov.ua>), Кабінету Міністрів України (<http://www.kmu.gov.ua>), Міністерства оборони України (<http://www.mil.gov.ua>), автоматизованої системи управління повсякденною діяльністю військ Міністерства оборони України “Дніпро” (<http://www.dod.ua/novini/md.htm>), Ради національної безпеки й оборони України (<http://www.rainbow.gov.ua>), Національного інституту проблем міжнародної безпеки (<http://www.niisp.gov.ua>), Національного інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України

(<http://www.niss.gov.ua/welcom.htm>), а також Центру інформації і документації НАТО в Україні (<http://www.nato.int>). Найбільш важливе значення мають ті з них, що містять інформацію про участь радянських (після 1991 року російських та українських) військ у збройних конфліктах, розкривають зміст прийнятих командуванням угруповань відповідних рішень щодо застосування частин і підрозділів різних родів (сил) у бойових діях проти іррегулярних збройних формувань, надають конкретні факти про підготовку і ведення загальновійськових операцій та роль і місце в них спецпідрозділів.

У дисертації, в деякій мірі, використані також розсекречені і лише останнім часом опубліковані документи, що висвітлюють аспекти застосування військ при врегулюванні конфліктів, а саме: відомості, повідомлення і рапорти про хід воєнних дій, а також виписки з формулярів військових частин, що брали участь у бойових діях зазначеного періоду в Афганістані, Чечні, Таджикистані, Іраці й інших регіонах. Важливим джерелом інформації є документи ООН з миротворчих операцій, доступ до яких є на сайті ООН (<http://www.un.org>). Як джерела, дисертантом використані також офіційні видання державних інституцій, матеріали центральних друкованих органів Міністерства оборони України, оперативних командувань.

Таким чином, аналіз історіографії, архівних та інформаційних джерел, що стосуються нашого дослідження, дає підстави стверджувати, що означене питання ще не стало предметом системного дослідження науковців. І оскільки цей аспект на нинішньому етапі не знайшов належного висвітлення, то, спираючись на досягнення попередників та наявну джерельну базу, дисертант зробив спробу вирішити це завдання.

1.2 Основні методи і алгоритм дослідження.

Робота проводилась на основі системного підходу. Широко застосовувалися історичний та логічний методи дослідження як спеціальні методи дослідження, а також найбільш поширені загальнонаукові методи.

Розгляд деяких спеціальних праць і дисертаційних досліджень свідчить проте, що масштабність і складність вирішення наукових проблем у галузі воєнної історії та розвитку воєнного мистецтва вимагає чіткої визначеності методів дослідження і їх конкретного застосування щодо окремих завдань наукового пошуку. У цілому повинен бути визначений план дослідження (у вигляді алгоритму вирішення наукової гіпотези).

Вирішення складних теоретичних і практичних завдань значною мірою залежить від обраних шляхів наукового пошуку, від застосування необхідних методів. З'ясування процесу підготовки та проведення спеціальних операцій у війнах другої половини ХХ ст. містить у собі різні за характером і спрямованості завдання. Для того, щоб якісно виконати їх і досягти поставленої мети, потрібні нові підходи щодо методології. Найважливішу роль тут для нас має історичний метод. Сутність його полягає в тому, щоб послідовно і детально відтворити хід створення угруповань спеціальних військ в зонах конфліктів, розгортання і застосування засобів збройної боротьби, встановити вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників на стан воєнного мистецтва у війнах зазначеного періоду; накопичити фактологічний матеріал про об'єкт і предмет дослідження тощо. Підсумком дослідження став науковий опис явищ на основі причинно-наслідкових зв'язків.

Логічний метод дозволив узагальнити і проаналізувати факти, розкрити їх сутність і на цьому ґрунті пояснити певні явища, передбачити їх можливий розвиток. Основна увага при цьому зверталась не на окремі властивості системи поглядів серед фахівців, щодо підготовки та ведення спеціальних операцій, а на загальне, істоте у цьому процесі. Застосування

логічного методу дозволило виокремити деякі явища від “історичної форми” і від “випадкових” проявів.

Єдність історичного і логічного у роботі допомагала комплексно відтворити тісний зв'язок розвитку воєнного мистецтва та появи в світі нових видів озброєння і можливостей його застосування, простежити “внутрішню логіку” та загальні закономірності цього складного процесу.

Логічний метод також дозволив об'єднати й узагальнити і вже досліджені історичні факти, розкрити їх значення і на цій основі пояснити явища, передбачити подальший хід їх розвитку. При проведенні дослідження за основу бралися факти (наукові факти).

Поряд з історичним і логічним методами дослідження використовувався системний підхід, у якому реалізувалися вимоги розглядати явища в їх системі та взаємозв'язку з іншими складовими, в їх внутрішніх і зовнішніх зв'язках. Розглядаючи підготовку і ведення бойових дій спеціальними силами, неможливо поминути хоча б один із елементів з цієї системи, оскільки вони тісно пов'язані між собою. Вся система загалом залежить від цілого ряду зовнішніх чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Важливу роль при вивченні засобів збройної боротьби відіграли методи теоретичного характеру, бо дослідження вимагало застосування не лише логіки, а й абстрактного мислення. В зв'язку з чим поняття теоретичні та логічні методи значною мірою накладаються один на одного. Однак вони не ідентичні, бо логічне вимагало застосування теоретичних та емпіричних способів.

Найважливішу роль у теоретичному дослідженні визначеної наукової проблеми належить аналізу, як умовному поділу предмета на складові, виділення в них найсуттєвіших властивостей, ознак структурних елементів, взаємозв'язків. Наприклад, досвід ведення спецоперацій, дозволив виділити три основні етапи та визначити своєрідні властивості застосування озброєння.

Протилежністю аналізу є синтез, який забезпечив у роботі умовне відновлення цілого на основі відкритих аналізом найважливіших зв'язків, закономірностей побудови і функціонування предмета. Наприклад, система створення угруповання військ складається з таких підсистем: створення відповідної матеріальної бази; розробка штатів і укомплектування особовим складом; озброєння; організація навчання і виховання; організація бойової підготовки. В результаті синтезу всі підсистеми взаємопов'язані одна з одною і недоліки однієї відображаються на функціонуванні інших.

Як відомо, аналіз і синтез нерозривно пов'язані з іншими способами - порівнянням і узагальненням. Мета порівняння, як однієї з універсальних операцій - встановити схожість і відмінність між предметом дослідження та його складовими елементами. Засобом узагальнення таких (загальних) властивостей і відношень, відокремлених від безлічі різних предметів, об'єднуються і потім розглядаються як самостійне визначення. Так, підготовка війська до війни або бойових дій, ведення збройної боротьби на стратегічному або тактичному рівні як на суші, так і на морі об'єднується єдиним поняттям "воєнне мистецтво".

Серед методів теоретичного характеру, що були використані при дослідженні процесу бойового застосування сил і засобів були індукція, дедукція та аналогія, які дали змогу сформулювати деякі рекомендації щодо будівництва і підготовки Збройних Сил України в майбутньому.

Алгоритм проведення нашого дослідження побудований таким чином: окремі факти, їх узагальнення і опис; визначення наукового завдання та мети наукового пошуку; проведення теоретичних викладок на основі історичного і логічного, емпіричного та інших методів; визначення конкретних результатів, виявлення тенденцій і закономірностей; вироблення концептуальних положень і практичних рекомендацій з розглянутої проблеми.

Висновок

Підсумковуюючи вищесказане слід відмітити, що результати вітчизняних та зарубіжних досліджень складають широку теоретичну та емпіричну базу теми нашого наукового пошуку. Аналіз історіографії, архівних джерел та інформаційних матеріалів, що її стосуються, дає підстави стверджувати, що протиповстанська (протипартизанська) боротьба є актуальним питанням для сучасних Збройних Сил України. Оскільки цей аспект на даному етапі не знайшов належного висвітлення у вітчизняній історіографії, то, опираючись на досягнення попередників та наявну джерельну базу, автором зроблено спробу заповнити цю прогалину.

Що ж до основних недоліків наукових напрацювань стосовно зазначеної теми, то варто наголосити на тому, що, як правило, вони не носять комплексного, цілісного характеру, присвячені висвітленню лише окремих аспектів теми, в своїй основі мають нерідко поверховий характер, а часом містять суперечливі положення та висновки, в яких ігнорується глибинне суспільно-політичне підґрунтя сучасних процесів. В історіографії не з'ясовані до кінця питання створення, застосування і розвитку сил і засобів збройної боротьби у сучасних війнах в єдиній системі, не визначено їх особливості і характерні риси, не надано практичних рекомендацій щодо використання тогочасного досвіду для Збройних Сил України. Слід вказати на відсутність або слабкість спроб узагальнити досвід ведення бойових дій в воєнних конфліктах підрозділами української армії в рамках ООН, ОБСЄ, НАТО.

Таким чином, можна зазначити, що у такій інтерпретації до сьогоденішнього дня тема ще не розглядалася, а окремі праці не дають повної картини застосування сил і засобів при веденні спеціальних операцій у визначений період. Виходячи з цього, актуальність означеної проблеми очевидна.

Разом з тим, наявна методологія воєнно-історичного дослідження дозволяє ґрунтовно висвітлити поставлені питання й не потребує

впровадження додаткових методів. Тому у дослідженні були використані вже відомі наукові (загально-наукові) і спеціальні методи наукового пошуку, серед яких особливу роль відіграв історичний метод.

РОЗДІЛ II

ДІЇ ІРРЕГУЛЯРНИХ ФОРМУВАНЬ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

2.1 Джерела формування іррегулярних збройних формувань.

Сучасний світ повний протиріч, розвиток яких об'єктивно призводить до конфліктних процесів у соціальних сферах різного масштабу. Конфлікти пронизують усі сфери людства, змінюючи їх, і, тим самим, виступаючи універсальним механізмом його еволюції.

У цьому сенсі особливе місце в сучасній історії займають збройні конфлікти, які забирають мільйони людських життів, призводять до руйнувань та спустошень, вимагають великих витрат матеріальних ресурсів наносять суттєву шкоду оточуючій людину природі.

Сучасні збройні конфлікти умовно можна поділити на конфлікти, що протікають у районах, які прилягають до прикордонної зони держави, та збройні конфлікти у внутрішньому регіоні країни. Вони відрізняються і за характером і за їх соціальними наслідками. Це пов'язано, у першу чергу, з суверенізацією республік, національних округів та країв, яка може перерости в агресивний націоналізм.

Аналіз матеріалів, присвячених воєнним діям, які відбулися після Другої світової війни у збройних конфліктах, показує, що в них брали участь як регулярні, так і іррегулярні збройні формування [90-94]. Ця обставина визначала їх склад, озброєння й організаційну структуру, які в свою чергу, виступали факторами, що безпосередньо впливали на форми та способи протиповстанської (протипартизанської) боротьби.

Досвід воєнних дій показує, що особливо дестабілізує обстановку в «гарячих точках» (насамперед, Афганістані, Таджикистані, Чечні, Північній Осетії, Інгушетії й ін.) створення власних іррегулярних збройних формувань.

Іншими словами, можна сказати, що основними причинами виникнення збройних конфліктів за участю іррегулярних збройних

формувань є політичні, економічні, національні, територіальні, релігійні й інші протиріччя між різними національними групами.

Дані протиріччя виявили себе в наступних факторах:

- протиправної діяльності націоналістичних і інших організацій;
- створенні іррегулярних збройних формувань;
- територіальних суперечках, породжених у свій час формально-бюрократичним довільним визначенням кордонів республік і автономних утворень;
- різноманітні релігійних і національних традицій і підміні ними діючих законів;
- розбіжності національних і державних інтересів, у першу чергу в економіці;
- росту організованої злочинності, контрабандній діяльності, незаконному обертів наркотиків у масштабах, що загрожують безпеці громадян і суспільства;
- нападах на арсенали, склади зброї, підприємства, що роблять озброєння, військову, спеціальну техніку і майно, організації, установи і структури, що мають штатну зброю, з метою його захоплення;
- незаконному поширенні на території колишнього Радянського Союзу зброї, боєприпасів, вибухових речовин і інших засобів, здійсненні диверсій і терористичних актів.

Аналіз збройних конфліктів показав, що вони у своєму розвитку пройшли три етапи:

1. Мирний етап, що характеризується все більш зростаючою "війною законів" між центральним керівництвом і політичною елітою національних меншостей, що вимагала більшої політичної й економічної самостійності.

2. Початок збройної боротьби, що характеризується епізодичними актами військового насильства (засідки, руйнування ділянок комунікацій, обстріли населених пунктів, насильницьке виселення жителів

національностей, «що відкидається», з місць проживання та інші) поступово зливають у переривчасту лінію бойових дій протиборчих сторін.

Джерела [78, 79, 80] свідчать, що на даному етапі широко використовується партизанська тактика ведення бойових дій, яка має тенденції звертання до тактики фактів, що здійснилися, і прагненню до можливо великих територіальних захоплень для створення сприятливої основи майбутніх переговорів.

3. Деескалація конфлікту на основі домовленостей про припинення вогню.

Аналіз ведення сучасних збройних конфліктів дозволяє нам виділити чотири форми застосування з'єднань і частин збройних сил у їхньому попередженні і припиненні:

-використання з'єднань і частин без бойової техніки, зброї і боєприпасів, для оточення блокування місць проведення масово-політичних заходів, будинків і установ конфронтуючої сторони під видом "підтримки порядку і попередження провокацій", забезпечення контролю над опонентами, морально-психологічного тиску та ін.;

-з'єднання і частини можуть застосовуватися зі штатним озброєнням і військовою технікою, але без відкриття вогню, щоб підкреслити рішучість підсилити погрозу, поставити опонентів перед небезпекою фізичного придушення і знищення;

-використання з'єднань і частин із застосуванням штатного озброєння і військовою технікою для лякання чи рішення приватних вогневих задач;

-необмежене застосування з'єднань і частин з метою припинення збройного конфлікту.

Виходячи з наявного досвіду збройних конфліктів варто вважати, що вони будуть носити осередковий характер, а бойові дії в них будуть вестися з боку супротивника, як правило, іррегулярними формуваннями, застосовуючи, в основному, тактику повстанських (партизанських) дій.

Згідно джерел [95-99], у будь-якому випадку комплектування іррегулярних збройних формувань завжди здійснювалося, як правило, за стандартним варіантом, і полягало в наступному:

-комплектування йшло по територіальному принципу. Зазвичай формувалися від села - група чи невеликий загін; від громади - загін, збройне формування. Вік особового складу збройних формувань - від 16 до 65 років;

-командир збройного формування призначався або командуванням іррегулярних військ, або місцевим знову створеним органом влади за узгодженням з ними;

-фінансування збройних формувань здійснювалося за рахунок бюджету знову створених органів влади чи інших держав зацікавлених у продовженні збройного конфлікту;

-збройне формування, що знаходиться поза районом активних бойових дій, укомплектовувалося особовим складом на 15-20 % у порівнянні зі збройним формуванням, яке вело бойові дії.

Проте, слід зазначити, що на початковому етапі збройного конфлікту єдиної організаційно-штатної структури може не бути, тому що бойовий склад і чисельність збройних формувань визначається в конкретному випадку по різному. Однак, у міру розвитку збройного конфлікту, іррегулярні формування можуть переходити до єдиної організаційно-штатної структури.

Узагальнення досвіду колоніальних війн, боротьби з бандитизмом у СРСР у післявоєнні роки та останніх кампаній у Афганістані, Таджикистані та Чечні [6] показує, що в партизанський рух люди потрапляють за різними причинами. Як ми вже зазначали, є релігійні фанатики, є ті у кого загинули близькі та пропало майно. І ті, і інші будуть триматися до смерті при будь-яких обставинах. Особи конфліктні, а також ідейно та романтично настроєні, в партизанах не приживаються. У них немає перше причинної прив'язки до руху і вони ніколи не примиряться з життєвим брудом, який

присутній завжди і всюди. Багато хто воює за можливе світле майбутнє, є скривджені та авантюристи. Свою долю в конфлікт вносять кримінальні формування, які, як правило, скриваються у лісах.

Для успішного ведення повстанської (партизанської) війни потрібно організувати, навчити і держати в рамках жорсткої дисципліни бoєвиків. Це може зробити тільки керівне ядро з підготованих професіоналів, які і створюють партизанську інфраструктуру. Завдання щодо організації партизанських дій покладені на фахівців сил спеціальних операцій. Як приклад, розглянемо сили спеціальних операцій армії США. Відомо, що саме американці мають найбільший досвід створення, підготовки і застосування цих сил. На основі їхнього досвіду створюються аналогічні формування в більшості армій інших держав.

За визначенням представників міністерства оборони США, сили спеціальних операцій (ССО) американських збройних сил представляють собою спеціально створені, навчені та оснащені формування сухопутних військ, ВПС та ВМС, які призначені для вирішення специфічних завдань в інтересах досягнення воєнних, політичних, економічних та психологічних цілей на територіях, що належать або захоплені іноземними державами, а також у географічних районах, які мають для США особливий політичний інтерес [100]. Ці формування перебувають у постійній готовності до раптового застосування як у воєнний, так і в мирний час і спроможні виконувати поставлені завдання сумісно з силами загального призначення. Найчастіше, якщо це викликано політичними та воєнними міркуваннями, дії сил спеціальних операцій носять нелегальний і таємний характер та перебувають під безпосереднім контролем вищого воєнного керівництва. Вважається, що успіх заходів, які проводять, як правило, автономно, залежить від якості їх розвідувального забезпечення та можливості залучення до них місцевого населення.

Згідно існуючих джерел, масштаб збройних конфліктів буде визначатися складом конфліктуючих сторін і розмірами району конфлікту.

По складу сторін конфлікт може бути між окремими суспільно-політичними угрупованнями, що борються за вплив і владу в окремому регіоні чи між різними народностями, що домагаються рішення своїх національних інтересів. По розмірах району конфлікту він може охоплювати територію однієї республіки чи прикордонну зону між республіками. Однак у збройний конфлікт може бути вовлечено і кілька республік (країв) держави. По площі в даному випадку він може виходити за межі регіону. При цьому не треба його відносити до громадянської війни, тому що по ознаках даний збройний конфлікт під неї не попадає [101-102].

Як свідчить досвід минулих збройних конфліктів загальновійськовій з'єднання і частини використовувалися на різних стадіях його розвитку, тобто як для здійснення попередження, так і їхнього припинення. Керівні документи свідчать про те, що при попередженні збройних конфліктів дії загальновійськових з'єднань і частин полягають у роз'єднанні збройних угруповань конфліктуючих сторін; у блокуванні району збройного конфлікту; у забезпеченні доставки гуманітарної допомоги цивільному населенню, його евакуації з зони збройного конфлікту; у відновленні законності і правопорядка; у забезпеченні суспільної безпеки [103-104].

При припиненні збройного конфлікту загальновійськовій з'єднання і частини вирішують не тільки перераховані вище задачі, але і безпосередньо бойові задачі, що мають мету розгрому іррегулярних збройних формувань супротивника. Всі ці завдання, як правило, покладаються на Сили спеціальних операцій сухопутних військ, які включають формування регулярних військ, резерв армії та сухопутних військ національної гвардії. Основними бойовими формуваннями ССО є групи спеціального призначення (СПП), полк “рейнджерів” та загін СПП “Дельта” [38].

Разом з силами спеціальних операцій в збройних конфліктах застосовуються іррегулярні формування, формування сепаратистських і екстремістських сил тієї країни, проти якої проводяться спеціальні дії.

Таким чином, особливістю спеціальних операцій буде те, що у виконанні завдань братимуть участь особовий склад як в складі регулярних, так і в складі іррегулярних формувань з високим рівнем професійної підготовки, тобто воєнні професіонали.

На початку як Афганської війни, так і першої чеченської кампанії багато державних діячів (минулого СРСР) Російської Федерації не знали (або робили вигляд, що не знають), що російським військам буде протистояти добре озброєний, організований та підготований противник, здатний до рішучих дій.

Більшість бандформувань створювалось на тейповій (рідше територіальній) основі. Виключення становлять загони “ваххабітів”, при формуванні яких не враховувалось не тільки общинний, але і територіальний принцип. Їх кістяк складали найманці, в основному араби.

Кожен новопосвячений ваххабіт на перший час отримував в дарунок тисячу доларів. П'ять тисяч “зелених” важила премія за залучення до віри ще п'ятьох чоловік. Щомісячна заробітна платня активістів складала від 300 до 700 доларів. Тільки у 1995 році радикальні ісламські центри витратили на пропаганду вахабізму в Дагестані 17 млн доларів [38].

Особливе місце серед ІЗФ належить різноманітним терористичним організаціям, які переслідують політичні, релігійні та кримінально-економічні інтереси. Всі ці організації представляють собою глибоко законспіроване розгалужене підпілля. Вони складаються з бригад, груп, ланок, ячеек, різноманітних за складом, але об'єднаних суворою системою ієрархії і централізованим управлінням та діючих самостійно або сумісно з бандформуваннями. Об'єктами терактів є як війська, так і мирне населення. При цьому основною бойовою одиницею у таких організацій є група терористів у складі 10-15 чоловік. Комплектування ІЗФ проводиться добровільно-примусовим способом шляхом омані, підкупу та погроз [105].

Таким чином, бойові дії в збройних конфліктах за участю іррегулярних збройних формувань відбуваються нестандартно. У будь-який

час, не виключено, що саме в таких збройних конфліктах може статися поступове "вповзання" військ в широкомасштабні партизанські дії, коли прийдеться вести боротьбу з численними, добре підготовленими збройними й автономно діючими збройними формуваннями. Такі збройні конфлікти відрізняються своєрідністю і є, по суті, виключеннями з правил. Дії військ у них значно будуть відрізнятися від загальноприйнятих нормативів, тому що типовим тут стають дії в умовах "розширеного поля бою", тобто в окремих вогнищах боротьби, при відсутності чітко вираженої лінії фронту, а також безпосереднього зіткнення частин із сусідями, один з одним, а також із супротивником і в тісній взаємодії з частинами прикордонних, внутрішніх і спеціальних військ. Бойові дії будуть характеризуватися частковими, епізодичними і "імпульсними" боями.

Тут іррегулярні збройні формування по рівню підготовки та оснащенню можна порівняти з армійськими підрозділами. Вони спроможні не тільки здійснювати терористичні акти та вести повстанську (партизанську) війну, але також підготовані до наступальних дій з метою захоплення і утримання території. Спецназовці, які воювали під селенням Мескхети у грудні 1999 року, стверджували, що серед бойовиків були англомовні європейці. За інформацією, що мається, в деяких крупних формуваннях в якості воєнних радників працювали натовські офіцери та інженери космічного зв'язку. Лідери бойовиків мали доступ до даних космічної розвідки НАТО.

2.2 Організаційна структура повстанських (партизанських) збройних формувань та їх комплектування.

Воєнні дії у збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. показують, що в них з боку супротивника брали участь як регулярні, так і іррегулярні збройні формування. Ця обставина, як ми вже вказували, визначала їх організаційну структуру та систему комплектування [106, С.75]. У процесі наукового пошуку нами доведено, що комплектування

збройних формувань завжди здійснювалося як правило по тому самому варіанту (див. Рис.1), і полягає в наступному:

- комплектування здійснюється по територіальному принципу. Зазвичай формується від села - група чи невеликий загін; від громади - загін, збройне формування. Вік особового складу збройних формувань - від 16 до 65 років;

- командир збройного формування призначається або командуванням іррегулярних військ, або місцевим знову створеним органом влади за узгодженням з ними;

- фінансування збройних формувань здійснюється за рахунок бюджету знову створених органів влади чи інших держав зацікавлених у продовженні збройного конфлікту;

- збройне формування, що знаходиться поза районом активних бойових дій, укомплектовується особовим складом на 5-10 % у порівнянні зі збройним формуванням, яке веде бойові дії;

Наприклад, досвід війни в Афганістані та обох чеченських кампаній показав, що: група може нараховувати від 10 до 50 чоловік у своєму складі; невеликий загін - від 50 до 100 чоловік; загін - від 100 до 500 чоловік; збройне формування - від 500 до 3500 чоловік [106, С.81-82]. При цьому, особовий склад, як правило, має на озброєнні свою особисту (що знаходиться у власності) різну стрілецьку зброю. У міру розвитку збройного конфлікту на оснащенні збройних формувань може бути: у групах додатково 1-3 ручних кулемета; у невеликих загонах - 2-3 станкових кулемети і 2-4 легких мінометів; у загонах - до 6 мінометів різного калібру, до 4 зенітно-кулеметних установок і до 10 артилерійських знарядь різного калібру; для радіозв'язку, звичайно, використовуються сучасні переносні і стаціонарні радіостанції [38, С.48].

Групи охорони	Командир	
	загону	заступник
Група спостереження і оповіщення	Бойова група	Група збереження і розподілу зброї
Найменування	Кількість	
	група	загін
Особовий склад	: 30-35 (50)	: 150-200 :
Кулемети	: 1:4 (3)	:
Гранатомети	: 1:1 (3)	:
Автомати	: 10-15	: 40-60 :
Карабіни	: 6-8	: 24-32 :
Мисливські рушниці	: 11-12	: 44-48 :
Танки	: -	: 5-10 :
БМП	: 1-2	: 6-15 :
БТР	: 1-2	: 15-35 :
Знаряддя і міномети	: 1-2	: 12-20 :

Рис.1. Бойовий склад збройних формувань (варіант). Складено за матеріалами [35, 36, 38].

Незважаючи на те, що чисельність та організаційна структура іррегулярних збройних формувань постійно змінювалась (в залежності від вирішуваних завдань, конкретних обставин, наявності сил та засобів), надається можливість простежити загальні організаційні підходи.

Так, наприклад, в Афганістані бойові дії вели невеликі та легко озброєні групи (20-50 чоловік), які діяли по всій країні. У випадку необхідності при вирішенні складних задач декілька груп об'єднувалось у загони чисельністю 150-200 чоловік. Варіант організації групи (банди) заколотників: командир (ватажок) і 1-2 охоронця; заступник командира (ватажка) групи; 3-4 розвідника (спостерігача); 2-3 бойові підгрупи (по 6-8 чоловік в кожній); 1-2 розрахунки ДШК; 1-2 мінометних розрахунки; 1-2 розрахунки РПГ; група мінування (4-5 чоловік). Загальна чисельність особового складу – до 50 чоловік.

У прикордонних з Пакістаном районах відмічалось об'єднання банд різної партійної приналежності з метою захвату військових гарнізонів, крупних адміністративних центрів. В зоні Південно-Схід, наприклад, у 1983 році діяли об'єднані бандформування заколотників загальною чисельністю до 1500-2000 чоловік, що дозволяло більш ефективно наносити удари по військам, колоннам та іншим об'єктам, більш рішуче організовувати активну оборону, наглядно демонструвати свою силу перед населенням [38, 89].

У Чечні, як правило, створювалося 1-2 угруповання, де нараховувалось 500 чоловік і більше. Одне угруповання призначалося для ведення бойових дій, друге (резервне) – для поповнення втрат та планової заміни воюючих, яка проводилась через 5-7 днів. Кожне угруповання складалося з декількох загонів, кількістю від 100 до 150 чоловік. Загін складався з трьох груп. Найбільш численна (80-100 чол.), добре озброєна та оснащена, перебувала безпосередньо при ам'ї в постійній бойовій готовності, часто змінюючи місце дислокації. Друга (спеціальна) діслокувалась у населеному пункті та підпорядковувалась тільки командиру

загону. Члени цієї групи (20-30 чол.) займалися звичайною господарською діяльністю, маючи за плечима спеціальну підготовку. Бойовики третьої групи (20-30 чол.) проживали у населених пунктах. За наказом командира вони прибували у загін, виконували поставлене завдання та поверталися додому. Вони могли діяти і самостійно, але зі згоди командира, а також здійснювали збір інформації, доставляли необхідні ресурси до місць бойових дій.

Ядром загону була бойова група, яка складалася з 3-х взводів (20-25 чол.) по 3 відділення в кожному. Відділення оснащалося кулеметами (ПК-1, РПК-1); РПГ-1; СВД –1; автоматами –6; РПГ-18 (“Муха”) – 4-5. Патронами до ПК – 1200-1500; до РПК – 800-1000; до СВД – 150-200; до автомату – 400-500. Гранатами до РПГ – 3-6; ручні осколкові – по 4-6 на кожного бойовика, радіостанціями – 1-2; біноклями – 2-3; картами місцевості – 1-2. Кожен бойовик мав також флягу з водою, комплект запасного одягу, плащ-накидку (палатку), спальний мішок, медикаменти, сухий пайок на 5-7 діб. Крім того, кожна бойова група могла мати 1-2 ДШК або НСВ, 1-2 ПТРК, переносну РСЗВ або безвідкатну гармату, 1-2 міномети, 1-2 ЗУ, 2-3 ПЗРК [38].

Для захоплення стратегічно важливих ділянок території та населених пунктів різні ІЗФ об’єднувалися у крупні угруповання. Наприклад, при підготовці вторгнення у Дагестан було створено три збройних формування: центральне (під керівництвом Шаміля Басаєва), північне (Шервані Басаєва) та південне (Багаутдіна) загальною кількістю до 3000 бойовиків, що діяли у районах н.п. Ботліх, Анді і Гігатлі. Структурно формування ділилися на батальйони (по 50-70 чол.), роти (по 15-20 чол.) та взводи (по 5-7 чол.). На початок вересня 1999 року на Цумадінському напрямку зосередилось угруповання Абдул Джафара, де нараховувалось біля 600 чоловік. На озброєнні бойовиків, наряду зі стрілецькою зброєю, малися зенітні установки, велика кількість гранатометів, АГС-17, міномети та крупнокаліберні кулемети.

Ретельне вивчення досвіду бойових дій іррегулярних збройних формувань надало можливість К.Сергеєву [86] систематизувати та узагальнити існуючі погляди щодо їх організації формувань бойовиків. Так, незаконне збройне формування у Чечні – це крупне воєнізоване з'єднання під керівництвом авторитетного політичного або воєнного лідера створене для силового захисту інтересів визначеної фінансово-економічного та політичного (релігійного) угруповання, в частості вахабитів. Збройне формування, як вже відмічалось вище, включає представників одного або декількох тейпів, можливе підсилення найманцями та спеціалістами по веденню мінної війни, снайперами, операторами ПТКР та іншими. До складу збройного формування входять: командир, штаб і (на період бойових дій) два приблизно однакові за чисельністю (до 500 чоловік) угруповання – бойове, призначене для безпосереднього проведення операції у визначеному районі, та резервне, що розгорнута на території Чечні і призначеної для нарощування зусиль та планової (як правило, через неділю) заміни воюючих бойовиків.

Збройне формування поділяється на п'ять - шість загонів, якими керують еміри (польові командири). Загони в свою чергу поділяються на групи.

Загін, як правило, складається з трьох груп.

Перша – центральна група, яка постійно перебуває з еміром в горах у бойовому стані.

Друга група розташовується в населеному пункті. Її чисельність залежить від розміру території та може складати до 20 чоловік. Вони підпорядковуються, контролюються та мають зв'язок тільки з еміром. Це глибоко законспірована група, члени якої пройшли навчання в учбовому центрі. Група спеціалізується на розвідці, мінуванні, снайперській стрільбі. До її складу входять диверсанти – розвідники. Вони займаються легальною суспільною діяльністю.

Третя група – група “помічників”. Це єдиновірці та прибічники еміра, які проживають у себе дома. З метою економії фінансових засобів ця група не перебуває постійно з загоном. У випадку отримання наказу еміра вони прибувають до нього та виконують поставлене завдання, потім знов повертаються додому та займаються звичайним ділом, або діють самостійно зі згоди еміра.

У центральній групі, щоб не виявила розвідка урядових військ, нема постійного місця дислокації. На її озброєнні є тільки легке в переносці озброєння, вона постійно рухається, здійснює напади та уходить. Час, місце та мета нападу призначаються еміром.

Кожен вояк незалежно від групи, в якій він перебуває, постійно повинен мати: флягу для води; запасний одяг; дощовий плащ; спальний мішок; ліки; сухий пайок на 7 діб.

Вояки зобов'язані пройти підготовку в учбовому центрі за наступними предметами: володіння зброєю (своєю та трофейною); способи пересування та маскування; надання першої медичної допомоги; тактика; зв'язок топографія; підривна справа.

Подальші дослідження бойової діяльності ІЗФ показали, що з часом в їх організаційно-штатній структурі відбувалися зміни. Так, основною бойовою одиницею, що використовувалося ними під час терористичної діяльності, є “джаамат” (відділення, група) чисельністю до 15 чоловік. Загін бойовиків складається з 4-5 джааматів та в залежності від укомплектованості має чисельність 40-60 чоловік. Організаційно – штатна структура джаамату була визначена в ході вивчення документів, захоплених в таборі бойовиків в районі Сержень – Юрту 1-3 липня 2000 р. [52]

Джаамат складається з: командира (еміра) (озброєння – АК-74, радіостанція, бінокль), заступника командира – розвідника (АК-74, бінокль), двох гранатометників (АК-74), кулеметника (ПК), помічника кулеметника (АК-74), снайпера (СГД), медбрата (АК-74), мінера (АК-74), двох артилеристів (міномет, АГС. АК-74) та розвідника (АК-74). Для

забезпечення організованого управління джаамат розподіляється на відділення (бойові п'ятірки) [23, 106].

Як показують існуючі дослідження [93-95], важливою умовою ефективних дій іррегулярних збройних формувань є розвинута інфраструктура. Вона ж, в свою чергу, суттєво впливає на підготовку та проведення спеціальних операцій з боку урядових сил проти них.

Це підтверджується досвідом воєнних дій, які відбувалися в різних регіонах світу, зокрема В'єтнамі, Афганістані, Таджикистані, Чечні та ін. Так, наприклад, згідно існуючих даних [107, 108], Афганською контрреволюцією була створена достатньо струнка ефективна система воєнної підготовки повстанців, яка здійснювалась у центрах підготовки, розташованих у Пакистані та Ірані, а також в навчальних центрах підготовки в місцях розташування базових районів. Це дозволяло їй постійно мати навчений резерв для відновлення втрат, понесених в ході бойових дій.

Всього було відкрито 212 спеціалізованих центрів і пунктів підготовки (178 – на території Пакистану, 34 – в Ірані), які дозволяли здійснювати підготовку більш ніж 75 тисяч чоловік на рік. Навчанням заколотників займалися інструктори пакистанських та іранських збройних сил, колишні офіцери афганської армії, а також радники з США, Єгипту, Саудівській Аравії, Китаю та інших країн Заходу. Терміни навчання від 2-3 тижнів до 6 місяців. Контингентом, що навчався, були особи чоловічої статі від 18 до 40 років [38].

Для перекидання підготовлених груп повстанців, зброї, боєприпасів та матеріальних засобів з Пакистану та Ірану в ДРА контрреволюційні угруповання використовували 79 караванних маршрутів, в тому числі з території Пакистану – 63, Ірану – 16, найбільш активно використовувалися 24 караванних маршрути (з Пакистану – 15, Ірану - 9), причому основна їх частина знаходилась у провінціях Пактія та Кандагар.

Для забезпечення своєї життєдіяльності, підготовки до виконання бойових завдань, відновлення боєздатності, створення та зберігання запасів матеріальних засобів, бойовики обладнують бази та базові райони. Принцип такий: одна база на один загін. Простежується прив'язка бази до населеного пункту. В якому проживає більшість членів загону. Бази такого типу були виявлені свого часу у двох кілометрах на північний захід Зандака, шости кілометрах на південь Шалі, 500 м на південь Гансолчу [33].

Бази призначені для розміщення збройних формувань, зберігання їх зброї та майна. перевалочні бази та пункти були проміжними місцями забезпечення бойовиків. В південно-східних та південно-західних районах Чечні, за даними розвідки, було обладнано більше 60 баз та складів з запасами зброї, боєприпасів, медикаментів, продовольства. Для забезпечення партизанських дій створювалась ціла мережа тайників з матеріальними та фінансовими засобами. Кількість схронів дуже велика. Значна їх частина досі не викрита.

Бази, як правило, складаються з 2-3 бліндажів (1 для еміру, 1-2 для особового складу групи), 1-2 тайника для зберігання запасу боєприпасів, відхожого місця. На підходах до бази 1-2 пости спостереження.

Спостережний пост обладнується у вигляді одиночних окопів або навколо повалених дерев. Віддалення спостережного пункту від бази – 100-300 метрів.

Базовий район обладнується там, де нема контролю частин та підрозділів федеральних сил, як правило в лісних масивах. Він призначений для забезпечення зосередження декількох загонів, банд бойовиків та може мати площу від 1*1 до 2*2 кілометрів. Базовий район складається із декількох баз бойовиків, розташованих на відстані 300-500 метрів одна від другої, 1-2 їдалень, відхожого місця, душа, місця для здійснення намазу, 1-2 взводних опірних пунктів, підготованих в інженерному відношенні позицій.

В базових районах створюються та зберігаються в печерах, бліндажах та тайниках значні запаси матеріально-технічних засобів, обладнуються укриття для техніки. Райони прикриваються засобами ППО. Так, навколо Елістанжи спецназівці під час ведення розвідки виявили базовий район бойовиків та захопили БТР-80, БМП-1, ГАЗ-66, СПГ-9 з 20 пострілами до нього, ПКТ, НСВ, ПУ ПТКР та 4 снаряди до нього, 25 кг пластикової вибухівки, 20 кг тротилу, 10 82-мм мін, 2 установки “Алазань”, патрони в кількості 20.000 шт., протитанкову міну [98].

Таким чином, розвідувальними ознаками баз та базових районів є: наявність лісового масиву з зручними виходами до населеного пункту; наявність накатаних, тупікових доріг, які проходимі для автомобілів-всюдоходів та закінчуються в лісному масиві; наявність джерел води (ріка, ручей, родник); робота радіо засобів із одного і того ж району; робота в лісному масиві двигуна силового агрегату; робота в даному районі засобів ППО. Знання наведених розвідувальних ознак необхідно командирам для підготовки до виконання бойових завдань.

Базові райони були добре обладнані в інженерному відношенні, мали розвинену мережу оборонних споруд та знаходилися під прикриттям засобів ППО. На території кожного базового району перебував штаб, навчальний центр, склади, ремонтні майстерні, шпиталь, життєві будівлі. Всі вони були розгорнуті у гірській Чечні. Сьогодні більша їх частина знищена російськими військами.

2.3 Тактика дій іррегулярних збройних формувань.

Тактика збройної боротьби повстанських (партизанських) формувань, як показує проведений всебічний аналіз зазначених раніше військових конфліктів, розробляється виходячи з їхнього складу, озброєння й організаційної структури і безпосередньо впливає на форми та способи дій регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань.

Бойові дії іррегулярних збройних формувань доцільно поділити на наступальні, оборонні і партизанські дії.

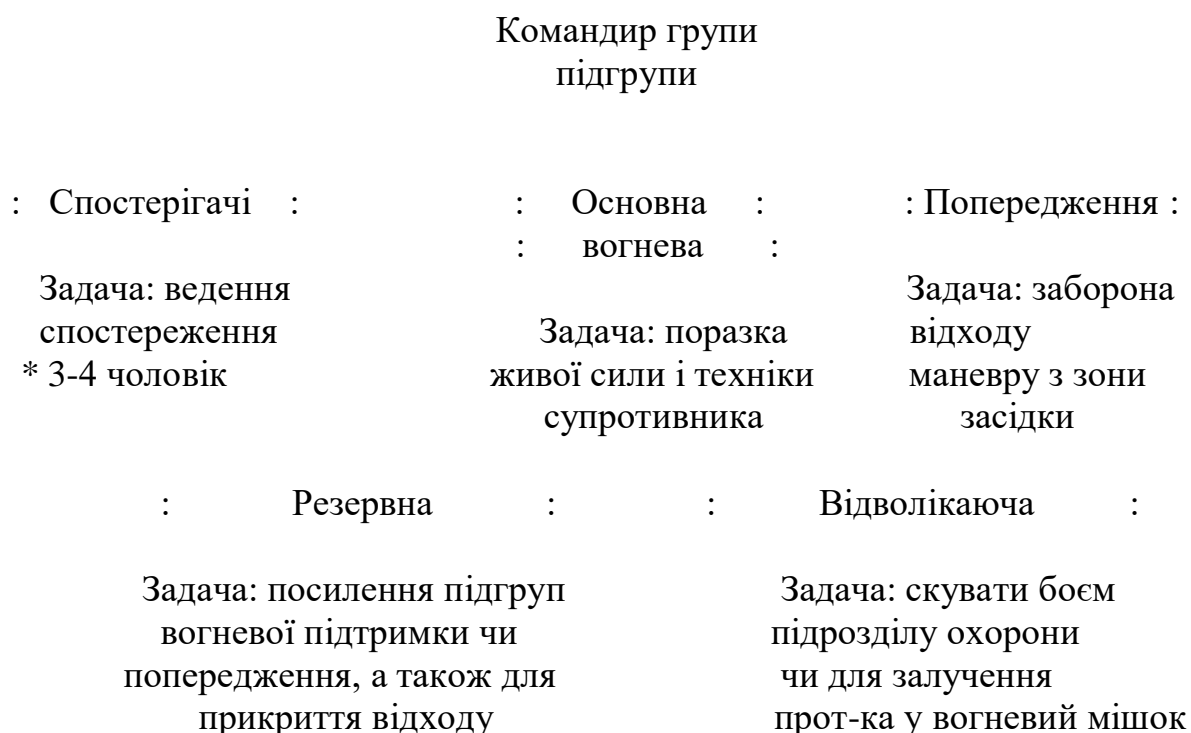
Більш докладно розглянемо повстанські (партизанські) дії, тому що вони лежать в основі збройної боротьби іррегулярних збройних формувань. Як показала практика бойових дій в В'єтнамі, Афганістані, Таджикистані і Чечні, повстанські (партизанські) дії ведуться на всій території збройного конфлікту не тільки збройними формуваннями, але і з залученням значної частини населення. Мета їх - завдати поразки місцевим органам влади і військам, вмотати їх і тим самим послабити державну владу в цілому.

Як правило, дії іррегулярних збройних формувань включали: засідки; нальоти; мінування доріг; обстріли військових і народно-господарських об'єктів; диверсійно-терористичні акції й інші дії.

Засідки заздалегідь планувалися по місцю і часу. Об'єктами засідок служили: колони бойової й автомобільної техніки; одиночні машини; підрозділи й окремі військовослужбовці, що пересуваються в пішому порядку. Вогневі засідки влаштовувалися в районах, що забезпечують потайливе їх заняття і відхід після виконання задачі. Звичайно ці райони вибиралися в лісових масивах, через які проходять дороги (тропи), по яких здійснюється перекидання військ і тилове забезпечення. Перевага віддавалася ділянкам доріг із крутими поворотами, що проходять у лощинах і в місцях переправ (бродів) через водяні перешкоди, де рух техніки сповільнюється, що приводило до її скупчення й утруднення маневру. При проведенні засідок характерні скритність, раптовість, застосування оманих дій і хитрощі. Напади на колони з засідки найчастіше здійснювалися рано ранком чи увечері, коли вони очікувалися найменше. Напади в другій половині дня, як показує бойовий досвід, забезпечували збройним формуванням умови для виходу з бою з настанням темряви, тим самим обмежуючи дії протиборчої сторони і, у першу чергу, авіації. Склад групи, що призначався в засідку показаний на рисунку 2.

При цьому тактика дій зводилася до наступного. При нападі на колони в більшості випадків першими уражалися головна і замикаюча машини, що приводило до зупинки всієї колони й ефективному її знищенню вогнем гранатометів і стрілецької зброї. З метою ізоляції колони від резерву, а також недопущення її відходу влаштовувалася іноді і друга засідка [38, С.86].

Іноді збройні формування застосовували спеціальну відволікаючу підгрупу. Вона звичайно розташовувалася з таким розрахунком, щоб скувати боєм підрозділи охорони супротивника. Відволікаюча підгрупа з далекої дистанції відкривала вогонь по колоні і відходила в напрямку головних сил засідки, утягуючи переслідуючі війська під її вогонь.

* склад групи 10-15 чоловік

Рис.2. Склад групи, що проводити засідку (варіант). Складено за матеріалами [58-59].

Однак, як показує практика бойових дій, при добре організованій розвідці й охороні колони силами супроводу, а також при надійному повітряному прикритті збройні формування звичайно не ризикують влаштувати на них засідки.

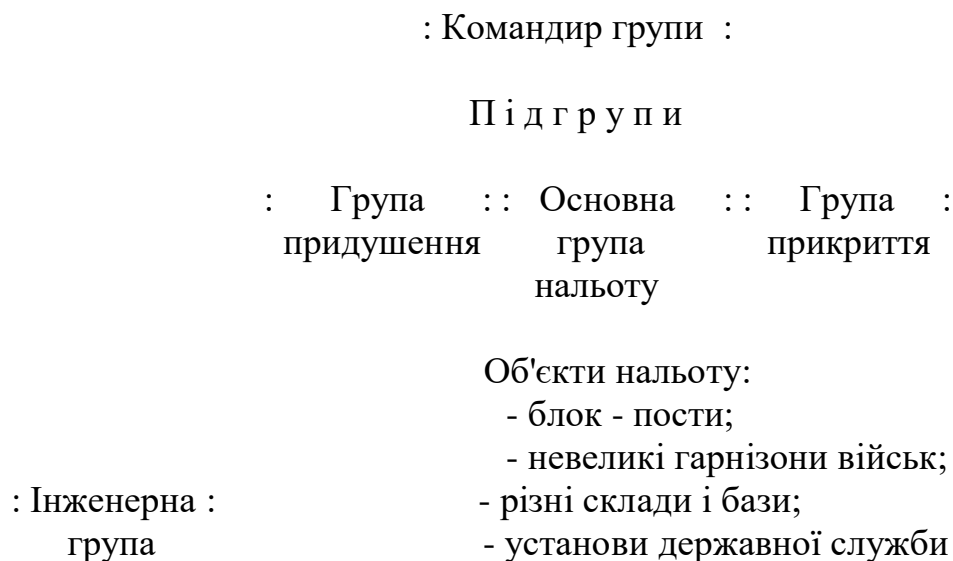
У діях збройних формувань широко застосовується наліт. При цьому велика увага приділяється фактору раптовості. Як і при всіх інших способах бойових дій нальоту передують ретельна розвідка об'єкта.

З метою забезпечення скритності і раптовості безпосереднє висування до об'єкту нальоту звичайно здійснюється або вночі, або перед настанням темряви, або при поганих погодних умовах з метою виключення застосування супротивником авіації. Відхід здійснюється дрібними групами в різних напрямках. Керування і контроль при русі здійснюється голосом, спеціально розробленими сигналами чи по радіо.

У ході ведення партизанської боротьби збройні формування особливу увагу звертають на мінну війну, особливо на автодорогах. При цьому переслідується ціль перервати чи серйозно ускладнити рух державного транспорту з народно-господарськими вантажами, а також військових колон, що підриває економіку і постачання військ у районі збройного конфлікту. Для мінування використовуються міни різного виробництва, а також саморобні міни, фугаси й інші типи вибухових пристроїв.

Міни і фугаси встановлюються, зазвичай, на шляхах руху завчасно чи безпосередньо при наближенні військ і транспортних засобів. Найбільш характерними місцями встановлення мін і фугасів є: ділянки доріг перед населеними пунктами; ділянки доріг, відновлення й обхід яких неможливий чи ускладнений; з'їзди з основних доріг чи в'їзди на них; підходи до джерел води, бродів, переправ; ушкоджені ділянки доріг; місця, зручні для відпочинку і привалів.

Склад групи, що проводить наліт показаний на рисунку 3.

* склад групи 30-35 чоловік

Рис. 3 Склад групи, що проводить наліт. Складено за матеріалами [62,67-68].

Місця установки мін і фугасів вибиралися, як правило, у помітних орієнтирів чи відзначалися різними знаками і місцевими предметами: каменями; розсипаним зерном на дорозі; гілками дерев та ін. Порядок установки мін міг бути всіляким. Глибина установки мін, як правило, складала від 5 до 100 см. Міни і фугаси ретельно маскуються під фон місцевості. На дорогах міни встановлюються на проїзній частині у вибоях покриття, а також на узбіччях доріг, у місцях можливої зупинки колони й об'їздів великих вибоїв [78]. При мінуванні застосовуються також фугаси з електро-підриувачами, керовані міни і міни сюрпризи. Для постановки мін у штаті збройних формувань маються спеціально підготовлені групи мінування в складі, як правило, 4 – 5 чоловік [109, С.110].

З метою знищення авіаційної й іншої техніки на стоянках, висадження військ, а також демонстрації своєї сили перед населенням, збройні формування, як показала практика бойових дій, часто застосовують обстріли по аеродромах, військовим гарнізонам, підрозділам охорони, державним установам. Обстріли, як правило, проводяться з мінометів і реактивних установок. Проведення обстрілу ретельно готується, проводиться розвідка. При проведенні обстрілу часто в районі об'єкта обстрілу знаходиться спостерігач з радіостанцією, що коректує обстріл. Іноді для проведення обстрілів використовуються рухливі вогневі засоби (наприклад, багатокаліберні установки і ПУРС на легковому автомобілі типу УАЗ).

Нападам на військові гарнізони, різні бази і склади збереження також передують ретельна підготовка. При цьому вивчається кількість вогневих рубежів, час зміни вартових на постах, чисельність і настрої особового складу підрозділів. Потім здійснюється підготовка району бойових дій в інженерному відношенні, для чого в садах і дворах місцевих жителів потай обладнаються позиції для мінометів, кулеметів і безвідткатних гармат, а також заздалегідь готуються шляхи відходу. Напади переслідують мету підтримати напруженість серед місцевих жителів та підірвати їхню віру в здатність державної влади вести боротьбу проти збройних формувань.

Особливе місце в діях збройних формувань приділяється проведенню диверсійних і терористичних акцій. Їхніми головними об'єктами є: лінії зв'язку й електромережі; державні установи; господарські підприємства; співробітники місцевих державних органів влади; представники інтелігенції і командири військових формувань протиборчої сторони.

Диверсії проводяться силами спеціально підготовлених груп (загонів) різної чисельності [109, С.124-125]. Звичайно група поділяється на частини, кожна з якої виконує свою задачу. Так, перша може здійснювати напад на охорону об'єкта; друга - забезпечує здійснення диверсії безпосередньо на об'єкти; третя - призначається для виводу з ладу мереж зв'язку і ведення бою з підкріпленням. Як правило, ця частина групи розташовується в

укриттях, що забезпечують надійне маскування і має на озброєнні тільки легкі кулемети, гранатомети й автомати.

: Командир групи :

П і д г р у п и

: Група N 2 :   : Група N 1 :   : Група N 3 :

основна

Задача: виконання
диверсії безпо-
середньо на
об'єкти

Задача: напад
на охорону об'єкта
*оптимальний склад
5-10 чоловік

Задача: виведення з
ладу мереж зв'язку
і ведення бою з
підкріпленням

* склад групи 15-30 чоловік

Рис. 4. Склад групи, що проводить диверсійні чи терористичні дії. Складено за матеріалами [109-110].

Групи, отримавши вказівку на здійснення акції терору, займаються вивченням діяльності об'єкту, а потім обирають один зі способів виконання поставленої задачі. Як показало дослідження, способами терору мають бути: обстріл із транспортних засобів; закладка мін у службові приміщення або будинки; застосування отруйних речовин; установка вибухових пристроїв на засобах пересування; захоплення будинків чи заручників і інші.

За існуючими даними [110, С.76-78], боротьбу з авіацією супротивника збройні формування можуть вести не тільки шляхом обстрілу аеродромів, але і шляхом обстрілу літаків і вертольотів при зльоті і посадці, а так саме при нанесенні ними ударів з повітря. З цією метою створюється система ППО, що містить у собі: пости спостерігачів; підготовлені позиції для вогневих засобів; пункти керування. Для стрілянини по повітряним цілям

можуть застосовуватися групові пуски ракет, вогонь зенітних засобів у сполученні з залповим загороджувальним вогнем зі стрілецької зброї, а також автоматична зброя звичайного калібру. Усі ці засоби передбачається розташовувати, як правило, розосереджено і ешелоновано по рубіжам. Вогонь планується відкривати одночасно, а розосередження вогневих засобів забезпечує ведення вогню одночасно з різних напрямків, що ускладнює їхнє придушення.

Коротко розглянемо наступальні й оборонні дії на прикладі війн в Афганістані і Чечні.

Наступальні бойові дії, як правило, велися там з метою захоплення великих адміністративних центрів, визначеної території й окремих об'єктів.

При цьому велика увага приділялася раптовості, ініціативі, маневру силами і засобами, а також фактору самостійності в здійсненні намічених планів при добре організованій розвідці й оповіщенні. Практика показала, що при організації наступальних дій особливе значення надається вибору моменту, місця і напрямку наступу. Шляхом маневру силами і засобами супротивник утворює у визначеному районі й у визначений час перевагу над конфронтуючими військами. Наступальні дії швидко скінчуються, особливо, якщо вони не вдалі. У цьому випадку супротивник швидко виходить з бою і під прикриттям вогню і мінних загороджень відходить по заздалегідь обраних маршрутах. Він уникає використання великої кількості важкої зброї, тому що вона знижує маневреність дій груп і загонів.

Аналіз наступальних дій збройних формувань у сучасних збройних конфліктах показує, що в ході бойових дій наступаючі сили прагнуть найбільш повно використовувати свої можливості. Бойовий порядок звичайно будується в один ешелон з виділенням сильного резерву. У наступі група діє на фронті шириною до 100 м; невеликий загін - від 200 до 1000 м; загін - від 500 до 3000 м; збройне формування - від 1000 до 5000 м [111, С.85]. Велика увага приділяється прикриттю флангів, діям розвідувально-диверсійних груп. Задачі ставляться, як правило, на день

проведення наступу, розподіл на найближчу і подальшу задачі не здійснюється. Основною задачею вважається захоплення об'єкту, ділянки чи місцевості зазначеного рубежу в смузі наступу збройного формування.

Оборонні бойові дії передбачаються з метою утримання базових і інших важливих районів, забезпечення виводу своїх підрозділів з-під удару військ супротивника, а також у випадку неможливості відхилення від відкритого бою.

Як свідчать керівні документи, при організації оборони ретельним чином створюються системи спостереження, вогню і загороджень.

Збройні формування, за бойовим досвідом ведення збройних конфліктів, свій бойовий порядок в обороні будують, в основному, в один ешелон з виділенням резерву. Група займає опорний пункт шириною 150 - 500 м по фронту і до 300 м у глибину; невеликий загін - опорний пункт шириною 400 - 1500 м по фронту і до 1000 м у глибину; загін - район оборони шириною 700 - 3000 м по фронту і до 2500 м у глибину; збройне формування - смугу оборони шириною 1000 - 7000 м по фронту і 3000 - 5000 м у глибину [111, С.98-99].

Населені пункти готуються до кругової оборони. Для цього створюються внутрішні оборонні позиції, а також окремі вузли оборони й опорні пункти. Так, наприклад, при обороні міста Грозний збройні формування створили три рубежі: внутрішній радіусом до 1500 м навколо президентського палацу, де основу складала суцільні вузли опору; середній на видаленні до 1000 м від внутрішнього рубежу в північно-західній частині міста і до 5000 м у південно-західній і південно-східній частинах міста, де основу складала опорні пункти й окремі вузли опору; зовнішній рубіж по окраїнах міста, де основу складала опорні пункти.

Таким чином, аналіз бойового складу і тактики дій іррегулярних збройних формувань дозволяє зробити висновок, що основними принципами бойових дій збройних формувань будуть:

- ведення бойових дій невеликими по чисельності групами і загонами;

- відхилення від прямих зіткнень з переважаючими силами регулярних військ супротивника;

- прагнення не перетворювати бойові дії в позиційні бої, відмовлення від утримання займаних районів протягом тривалого періоду часу.

Крім того, тактика дій збройних формувань буде характеризуватися наступними загальними особливостями:

- прагненням по досягненню раптовості;
- ретельним обліком співвідношення сил і засобів, умов обстановки, всебічної підготовки бою;

- широким застосуванням специфічних способів дій (основу складають партизанські бойові дії);

- добре організованою розвідкою з використанням мирного населення й агентури в державних структурах влади, у тому числі збройних силах і органах федеральної служби контррозвідки.

Відсутність чіткої організаційної структури іррегулярних збройних формувань, різноманітність озброєння, високі маневрові можливості, партизанський характер дій у збройних конфліктах викликає необхідність всебічного дослідження питань застосування загальновійськових з'єднань і частин, які приймають участь при запобіганні і припиненні збройних конфліктів, що торкаються інтересів нашої держави.

Все це разом вплинуло на те, що в ході бойових дій:

1. Підвищилась мобільність сухопутних військ і насичення їх вогневими засобами, до їх складу почали включати авіацію.

2. З'єднання сухопутних військ почали звільнятися від штатних одиниць, що затруднюють маневр на полі бою. У складі сухопутних військ збільшилась кількість повітряно-десантних частин і підрозділів.

3. Оперативне шиккування військ в наступальних операціях було переважно одношелонним, що забезпечувало нанесення сильного початкового удару і оперативний успіх на початку операції.

4. Оборона стала більш стійкою, активною внаслідок насичення її танками, САУ, ПТКР, БТР, різко зросли роль і значення ПТО. У ній спостерігалася тенденція росту щільностей протитанкових засобів (15-20 одиниць в обороні в період 80-х років до 50 одиниць в обороні в період 90-х років). Широке застосування ПТКР у тому числі і в армійській авіації значно підвищило ефективність ПТО. З'явилися нові прийоми боротьби з наступаючими танками (заманювання танків у протитанкові “мішки”, де вони знищувались фланговим і фронтальним вогнем танків, ПТКР, вертольотів тощо).

5. Досвід оборони в гірсько-пустельних районах виявив необхідність постійної готовності військ для ведення бойових дій з рейдовими угрупованнями противника, що просочуються у тил через проміжки і розриви у бойових порядках військ. Це визначило проведення ряду заходів з організації в глибині оборони надійної охорони і оборони пунктів управління, вогневих позицій ракетних військ і артилерії, сил і засобів ППО, тилових органів і комунікацій, а також надійне прикриття і забезпечення відкритих флангів і стиків.

6. Характерною особливістю боїв у важкодоступній місцевості було збільшення значення самостійних дій дрібними підрозділами.

Отже, ми можемо зазначити, що джерела формування, організаційна структура, система комплектування та тактика дій іррегулярних збройних формувань, а також

Висновок

Таким чином, іррегулярні збройні формування в воєнних конфліктах після Другої світової війни показали яскравий приклад вивчення, творчого розвитку та використання набутої спадщини всього арсеналу форм та способів повстансько – партизанської боротьби з метою захоплення або відстоювання влади.

Проведений аналіз показує, що до сильних сторін дій повстанців (партизан) можна віднести:

- добре організовану розвідку (наприклад, з 1996 по 1998 рік на території Чечні були розгорнуто п'ять центрів радіорозвідки, три з них були розташовані в Ножай – Юртівському районі, два у західній частині республіки; персонал цих центрів складали американці та англійці; після початку другої кампанії, по мірі просування військ, обладнання демонтувалось та переправлялось у гірські райони); використання місцевого населення (жінок та дітей) для вирішення розвідувальних завдань;
- маневреність;
- вмiле застосування зброї, особливо мінометів, зенітних засобів та мін, снайперського вогню;
- взаємну підтримку та стійкість у бою;
- доскональне знання місцевості дозволяло заколотникам раптово нападати, швидко зосереджувати сили в потрібному місці, своєчасно виходити з бою, переховуватися у важкодоступних місцях;
- високі мобілізаційні можливості НЗФ;
- чітку систему управління; вона здійснювалась централізовано, з використанням сучасних засобів зв'язку;
- сувору дисципліну, що спирається на релігійні та тейпові принципи, національно-релігійний фанатизм та готовність до самопожертви (система “смертників”, камікадзе);
- наявність у загонах добре навчених, досвічених найманців та інструкторів, які пройшли всебічну підготовку в спеціальних таборах в країнах Близького Сходу та Середньої Азії;
- завчасну підготовку населених пунктів та місцевості до довготривалої оборони;
- створення запасів озброєння, боєприпасів та матеріальних засобів;
- широке використання автомобільного та гужевого транспорту (лошадей, ішаків);

- оснащення сучасним озброєнням та спорядженням (як правило, іноземного виробництва);
- чітка організація ротації (заміни) бандитів у зоні бойових дій;
- використання камікадзе як засобу досягнення стратегічної мети.

Характерним для дій ІЗФ був широкий спектр бандитських проявів: від окремих терористичних акцій до широкомасштабних та оборонних дій по захопленню та утриманню стратегічно важливих об'єктів, ставка на раптовість, оману, рішучість та короткочасність нальотів, на проведення систематичних турбуючих та виснажуючих дій.

Безперечно, все це впливало на процес підготовки та ведення операцій спеціальних сил і призводило до зміни поглядів фахівців на саму збройну боротьбу з іррегулярними формуваннями.

РОЗДІЛ III

ОСНОВНІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ ПРОТИПОВСТАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НАПОЧАТКУ ХХІ СТ.

3.1 Організація протиповстанської боротьби.

Досвід воєнних конфліктів останніх шістьдесятьох років свідчить, що тактика є найбільш динамічною складовою воєнного мистецтва. Знання основ загальної тактики як основної складової тактики, уміння вчитися на історичному досвіді правильно застосовувати сили і засоби різних видів збройних сил, родів військ та спеціальних військ для досягнення мети бою, на конкретних бойових прикладах дій загальновійськових частин і підрозділів прослідкувати напрями розвитку загальної тактики повинно відрізняти офіцера Збройних Сил України, який у разі потреби має виконати завдання щодозбереження незалежності та територіальної цілісності України з мінімальними втратами.

Аналіз існуючих джерел [38, 112] показав, що дії проти іррегулярних збройних формувань, як правило, організовувалися та проводилися під централізованим управлінням у масштабі театру воєнних дій або країни з використанням інформаційно-психологічних (ідеологічних), політичних, дипломатичних, правових, економічних та воєнних заходів.

Як показали результати нашого наукового пошуку, одним зі шляхів рішення проблем тактики регулярних військ проти повстанських (партизанських) формувань була розробка основ бойового застосування загальновійськових з'єднань і частин у збройних конфліктах.

Ці основи, згідно аналізу бойових дій в Кореї, В'єтнамі, Афганістані, Таджикистані, Чечні та Іраці визначила сама практика збройної боротьби. Вони являють собою сукупність теоретичних положень і рекомендацій, що відбивають сутність, мету і задачі по попередженню і припиненню збройного конфлікту; вимоги і принципи, на основі яких організується і

здійснюється попередження і припинення збройних конфліктів; тенденції розвитку теорії і практики попередження і припинення збройного конфлікту на найближчу і подальшу перспективу. І у свою чергу повинні насамперед відповідати на наступні питання: як запобігти збройні конфлікти; які масштаби застосування військової сили в них; мета і задачі, які стояти перед державою і які застосовуються загальновійськовими з'єднаннями і частинами; які для цього потрібні сили і засоби і якими способами виконувати поставлену задачу, а також як здійснювати підготовку щодо застосування загальновійськових з'єднань і частин у збройних конфліктах для боротьби з іррегулярними збройними формуваннями.

Дослідження показали, що основними принципами застосування загальновійськових з'єднань і частин у таких ситуаціях варто вважати: підтримку в постійній бойовій готовності загальновійськових з'єднань і частин; високу активність, рішучість і безперервність ведення бою; раптовість дій; погоджене спільне застосування родів військ і спеціальних військ при попередженні і припиненні збройного конфлікту і підтримка безупинної взаємодії між ними; рішуче зосередження основних зусиль загальновійськових з'єднань і частин на виконання головної задачі; маневр підрозділами і частинами, ударами й вогнем; всебічний облік і повне використання морально-політичного фактора в інтересах виконання поставленої задачі; усебічне забезпечення бою; підтримка і своєчасне відновлення боєздатності загальновійськових з'єднань і частин; тверде і безупинне керування військами; непохитність у досягненні намічених цілей, виконанні прийнятих рішень і поставлених задач.

Розглянемо особливості в змісті основних принципів.

Одним з найважливіших принципів, як показав досвід бойових дій у В'єтнамі, Афганістані, Чечні та Іраці є принцип постійної бойової готовності загальновійськових з'єднань і частин, які залучались для виконання поставлених завдань. Необхідність його дотримання обумовлена:

бурхливим розвитком засобів збройної боротьби, що робить істотний вплив на зміну форм і способів ведення бойових дій збройними формуваннями супротивника; великим просторовим розкидом можливих районів бойових дій, що не дозволяє адекватно реагувати на зміни обстановки одночасно у всіх вогнищах напруженості і вимагає оперативних дій у "гарячих" районах, що найбільш гостро торкаються інтересів держави; швидкою зміною військово-політичної обстановки і непередбачуваністю розвитку подій на територіях суміжних держав, різноманітністю застосування форм і способів дій збройних формувань супротивника.

Як свідчать джерела [113-116], він вимагає, у першу чергу, своєчасного аналізу військово-політичної обстановки; розкриття можливого характеру збройного конфлікту і швидкого прийняття оперативних рішень по попередженню і припиненню збройного конфлікту; цілеспрямованої підготовки з'єднань і частин СВ, які застосовуються для виконання даної задачі і підтримки їх у постійній готовності до локалізації збройного конфлікту як військовими, так і невоєнними засобами; наявності в їхньому складі високоманеврових частин і підрозділів, здатних у короткий проміжок години блокувати будь-який район у зоні відповідальності й у взаємодії із силами і засобами інших силових міністерств успішно вирішити поставлену задачу.

Принцип високої активності, рішучості, безперервності і раптових дій доповнює перший принцип і вимагає, у першу чергу достовірних даних про супротивника, його угрупованні і можливому характері бойових дій.

Необхідність виконання даного принципу обумовлювалася практично тими ж умовами, що і принцип постійної бойової готовності. На його виконання накладала відбиток так саме і поява нових засобів збройної боротьби, у першу чергу високоточної і роботизованої зброї, а також і зброї, заснованої на нових фізичних принципах. Як показала практика бойових дій, для здійснення цього принципу необхідно була насамперед наявність і ефективного застосування сучасних і перспективних засобів розвідки,

доведення розвідувальних даних до споживача в реальному масштабі часу, постійний контроль за зміною обстановки. Даний принцип указав на необхідність також мати спеціальні бойові підрозділи і частини в такому складі і кількості, що дозволяли б їм швидко вступати в бій і ефективно вирішувати бойові задачі.

Як вже відзначалося, такими вимогами більше усього володіли підрозділи, створені по типу батальйонної тактичної групи. Як показав досвід другої Чеченської війни такі підрозділи бажано комплектувати особовим складом на контрактній основі, а його підготовку здійснювати в специфічних умовах ведення бойових дій. Усі вони повинні бути оперативно підлеглими єдиній управлінській ланці і діяти по єдиному погодженому і взаємозалежному плані.

З принципом високої активності, рішучості і безперервності тісно зв'язаний принцип погодженого спільного застосування родів військ і спеціальних військ і підтримки постійної взаємодії між ними.

Даний принцип заснувань на тісному контакті командирів і штабів усіх ступенів, що беруть доля в спільних бойових діях. Він передбачає узгодження порядку застосування всіх сил і засобів по місцю, години, цілям і задачам, особливо на рівні підрозділ – частина. Практика збройних конфліктів показала, яке значення грає і принцип твердого і безупинного керування військами. Його висока ефективність була запорукою виконання бойової задачі і досягалася застосуванням різноманітних засобів зв'язку (у тому числі і космічних), їхньою високою мобільністю і надійністю в роботі, впровадженням у війська швидкодіючих автоматизованих систем управління (АСУВ).

У практиці бойових дій в Афганістані і Чечні подальший розвиток одержав і принцип всебічного забезпечення загальновійськових з'єднань і частин. Згідно наявних даних [117-120], питання забезпечення бойової діяльності були одним із самих складних для командування і військ. Отриманий бойовий досвід показав, що в специфічних умовах ТВД

необхідно по-новому глянути на розвідку; радіоелектронну боротьбу; радіаційний, хімічний і бактеріологічний захист; інженерне; медичне; технічне; тилове і морально-психологічне забезпечення, іншими словами, на всі сторони бойової діяльності військ.

Варто зупинитися і на такому принципі як маневр з'єднаннями і частинами, ударами й вогнем. Він полягає в тому, що зародження інцидентів, які можуть привести до спалаху насильства в різних районах збройного конфлікту, потрібно передбачати і вчасно почати дії для їхнього попередження.

Розглянуті основні принципи застосування загальновійськових з'єднань і частин у збройних конфліктах, а також розкриття їхнього змісту, дозволили визначити основні заходи щодо організації і веденню бойових дій, а виходячи з цього виділити пріоритет форм і способів збройної боротьби проти іррегулярних збройних формувань.

Аналіз бойового досвіду в збройних конфліктах сучасності показує, що під формою бойових дій варто розуміти визначену систему дій, спрямовану насамперед, на припинення конфлікту шляхом знищення ІЗФ і нормалізацію обстановки. Практика ведення збройної боротьби висвітила кілька форм бойових дій: спеціальна, спільна і спільна спеціальна. Однак, наприклад, у першій і другій Чеченській війні більш широке застосування знайшла остання – спільна спеціальна, котра, у принципі, органічно містила в собі і перші дві. Спільна спеціальна операція проводилася, як правило, загальновійськовими з'єднаннями і частинами збройних сил разом з іншими військовими формуваннями (ВВ, ФСБ, ПВ, МВС) і виявляла собою сукупність погоджених по меті, задачам, місцевості і часу заходів і дій військ (сил) об'єднаного угруповання, проведених по єдиному задуму і плану. З досвіду бойових дій двох Чеченських війн випливає, що спільна спеціальна операція містила в собі два етапи. Перший етап - міри і дії, застосовані державою, з метою усунення передумов і недопущення переростання вогнищ напруженості в збройний конфлікт і створення умов

для вирішення конфлікту політичними засобами. Сили і засоби збройної боротьби при цьому виконували як правило роль стримуючого фактора. Вони отримували загальні задачі, що зводилися до наступного: ведення розвідки й окремих елементів ідеологічної боротьби; посилення охорони державного кордону, демонстрація військової сили і її рішучості застосування; забезпечення суспільної безпеки і правопорядка й інші спеціальні задачі. В міру наростання збройного конфлікту задачі більш конкретизувалися. Необхідно відзначити, що виконання цих задач намічалось без застосування зброї.

Другий етап – це міри і дії, спрямовані на припинення збройного конфлікту. На цьому етапі рішуче застосовувалися як військова сила, так і спеціальні міри політичного, дипломатичного й іншого характеру. Однак, як показала практика бойових дій у Чечні, усе-таки головною складовою цього етапу були рішучі дії із широким застосуванням зброї, спрямовані на повний розгром збройних формувань супротивника. Досвід таких дій ще раз підтвердив, що в рамках проведення спільної спеціальної операції найбільш прийнятною тактичною одиницею є посилений батальйон. Саме створення такої тактичної одиниці забезпечує найбільш раціональне її застосування в точній відповідності з задумом операції. При цьому досягалася зручність керування, можливість швидко зосереджувати сили і засоби на вирішальних ділянках і напрямках. Крім того, така організаційна основа дозволяла компенсувати слабкі сторони одного підрозділу (частини) за рахунок визначених якостей інших.

Досягненню цілей іншого етапу, як свідчать наявні дослідження [121-124], сприяли спільні бойові дії загальновійськових частин з підрозділами інших силових структур і застосування різноманітних способів дій. При цьому, під способами бойових дій варто розуміти шляхи і прийоми впливу на збройні формування супротивника (як регулярні, так і нерегулярні), які розв'язали військовий конфлікт. До них, зокрема, на думку автора, можна віднести: у ході попередження збройного конфлікту - локалізація району

збройного конфлікту; розгортання і розміщення сил і засобів загальновійськових з'єднань і частин; охорона важливих об'єктів і її посилення при підвищенні вибухонебезпечності обстановки в районі збройного конфлікту; роз'єднання чи ізоляція збройних формувань у районі збройного конфлікту; посилення адміністративної (державної) границі; супровід колон різного призначення (військові колони, доставка гуманітарної допомоги, евакуація мирного населення з вибухонебезпечного району); охорона місць розташування загальновійськових з'єднань і частин у районі збройного конфлікту; ведення спостереження (НП, КПП, патрулювання) і інші.

У ході припинення збройного конфлікту - розвідувально-бойові дії (наліт; засідка; рейд; пошук; прочісування); протидія повстанським (партизанським) способам ведення бою збройними формуваннями (збройне спостереження - огляд, обліт; реалізація розвідданих - нанесення вогневої поразки авіацією, артилерією по окремим районах); оборонні дії (ведення стримуючих дій; ведення розосередженої оборони); наступальні дії (штурм населених пунктів; блокування, оточення і розгром збройних формувань супротивника; ведення аеромобільних дій у зоні збройного конфлікту) і інші.

Отже, виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що у боротьбі проти іррегулярних формувань передбачається проведення наступних видів бойових дій.

Дії у відповідь. Повстанські (партизанські) загони, які провели активні бойові дії, звичайно видають своє місцезнаходження. Після визначення району дій партизан проти негайно висилається підрозділ, який повинен вийти у контакт з партизанами та почати операцію по їх знищенню.

Турбуючі дії. Мета цих дій заключається в тому, щоб тримати партизан в стані постійної напруги, позбавити їх відпочинку, можливості провести перегрупування або виконати бойове завдання. Турбуючі дії виконуються підсиленими бойовими дозорами. Склад дозорів може бути

різноманітним в залежності від обстановки та чисельності партизанських сил.

Дії по забороні. Метою дій по забороні (американцями іноді називають їх блокуючи ми діями) є ізоляція повстанських (партизанських) сил від зовнішніх та внутрішніх джерел забезпечення.

Проти повстанські (проти партизанські) операції повинні носити наступальний характер та вестися безперервно, одночасно з різних напрямків, щоб позбавити партизан можливості маневру силами та засобами. Найкращою формою бойових дій проти повстанців (партизан) з метою їх знищення вважається двохсторонній охват з наступним оточенням всього угруповання. Бойові дії проти іррегулярних збройних формувань після завершення оточення рекомендується проводити одним із наступних способів:

- одночасне стискання з усіх сторін кільця оточення;
- вклинення в бойові порядки партизан з різних сторін, розсічення району, що займають партизани, з наступним знищенням партизан по частинах;
- ведення стримуючих бойових дій на одних ділянках кільця оточення та наступ на інших.

При цьому передбачені чотири види операцій з широким перекриттям одного виду іншим.

Операції "Виявляй та знищуй" проводяться з метою виявлення та знищення партизан, їх баз постачання, комунікацій та споруд.

Операції "Очищай та закріплюй" використовуються з метою витискання партизан з визначених обмежених районів та утримання їх під контролем проти партизанських сил, якщо для цього є можливість. Ці операції проводяться лише в тих районах, де проти партизанські сили користуються повною підтримкою місцевого населення.

Операції “Особливі дії” розраховані на надання допомоги адміністративним центрам провінцій та районів, які підверглися нападу партизан, а також місцевим проти партизанським силам з числа союзників.

Операції по охороні та обороні адміністративних центрів, провінцій та районів, важливих урядових установ та воєнно – промислових об’єктів.

Таким чином, стає зрозумілим, що досягнення кінцевої мети спільної спеціальної операції можливо тільки за умови застосування всіх способів збройної боротьби. При цьому, останні диктують створення визначеної організаційно-штатної структури військ, що беруть участь в цій боротьбі. Останню обставину необхідно враховувати в практиці бойової й оперативної підготовки Збройних Сил України в сучасних специфічних умовах. Особлива роль відводиться, зокрема, чіткому управлінню діями загальновійськових частин і підрозділів при проведенні спеціальних операцій.

3.2 Управління загальновійськовими з'єднаннями і частинами в збройних конфліктах під час ведення спеціальних дій.

Надійне управління військами завжди було одним з основних факторів досягнення перемоги в бою. Досвід в'єтнамської та афганської війн, контртерористичної операції на Північному Кавказі показав, що управляти військами, які ведуть бій у специфічних умовах, набагато складніше, ніж у звичайній обстановці. Так, для командирів усіх ступенів значною мірою ускладнюється, а найчастіше і зовсім виключається особисте спостереження за полем бою. Частинам та підрозділам приходиться діяти роз'єднано, у відриві друг від друга. Централізоване управління військами в такій обстановці неможливо. У зв'язку з цим різко зростає роль самостійності й ініціативи командирів частин і підрозділів, їхнього уміння керувати підлеглими силами і засобами.

Складність, неординарність, неповторність умов обстановки, нестереотипність задач, що виникають перед загальновійськовими

формуваннями у вогнищах напруженості, оригінальність застосованих ними способів дій можна віднести особливості в характерних рисах їхнього застосування в збройному конфлікті.

Ці особливості повинні застерігати командирів і штаби від механічного переносу сюди тих нормативів, правил, положень, методів керування з'єднаннями, частинами і підрозділами, що вироблені для позиційного протиборства. Адже, як показала практика бойових дій, зокрема в Афганістані, Таджикистані і Чечні, у збройні конфлікти утягували звичайно досить обмежені сили і засоби, а їхні дії розосереджувалися у часі і просторі. Протиборча сторона не завжди прагнула прийняти "відкритий" бій, частіше віддаючи перевагу відхиленням від прямого зіткнення з переважаючим по чисельності супротивником, намагаючись "вислизнути" з під удару. Про це свідчать численні джерела [125-129].

Таким чином, можна зробити припущення, що командирам і штабам прийдеться використовувати методи по організації дій при попередженні і припиненні збройного конфлікту, що мають свої деякі особливості ніж ті, що застосовуються у великомасштабній війні. Ті нормативні показники, що вироблені бойовою практикою війн 50-80-х років і зафіксовані в діючих Бойових статутах [130-132], тут не підходять.

Чимало труднощів в ухваленні рішення на бій виникано через те, що командир підрозділу далеко не завжди бачив перед собою реального супротивника. Тому оцінюючи іррегулярні збройні формування, важливо було додатково вивчати наступні питання: де зосередилося основне угруповання, його склад, озброєння, можливе посилення в ході дій, наявність і можливість появи диверсійних груп, можливий характер їхніх дій у своїй зоні відповідальності; наявність співчуваючих збройним формуванням населених пунктів, що забезпечують їм можливість ведення тривалих автономних бойових дій, у тому числі в умовах блокади; політичну обстановку в районі конфлікту; національний склад місцевого населення і його відношення до наших військ, націоналістичним і іншим

вороже настроєним угрупованням; систему вогню і загороджень, охорони й оборони збройних формувань на напрямку дій, а так само найважливіші рубежі й об'єкти в бойовому порядку, від захоплення яких залежить стійкість всього угруповання збройних формувань; наявність шляхів маневру, можливість виходу їх із бою або відхилення від нього.

Усе це говорить про те, що порядок ухвалення рішення може бути різним і визначається конкретними оперативно-тактичними умовами, а також географією збройного конфлікту, що істотно впливає і на тактику сухопутних військ та військ спецпризначення.

Виходячи з аналізу наявної літератури [133, 134, 135, 136], можна відзначити, що при ухваленні рішення на застосування загальновійськових з'єднань і частин у збройних конфліктах командування повинне було мати на увазі своєрідність їхніх цілей і задач, особливо у визначенні складу військ (сил), що беруть участь. Робота з ухвалення рішення на дії по попередженню і припиненню збройного конфлікту починалася зі з'ясування отриманої задачі, тобто правильного розуміння головної мети дій загальновійськових з'єднань і частин при попередженні і припиненні збройного конфлікту, задуму старшого начальника, змісту задачі, розмаху дій, ролі і місця їх у планах вищої інстанції, задач сусідів, інших сил і засобів, а також умов взаємодії з ними, термінів готовності.

Крім цього, специфіка останніх збройних конфліктів вимагає, щоб у процесі з'ясування задачі у загальновійськового командира склалося ясне уявлення про просторовий розмах бойових дій, їхніх припустимих межах, кількості приваблюваних сил і застосовуваній зброї, змісті етапів бою, термінах, особливостях виконання задач, можливих наслідках ескалації бойових дій, а також усвідомити порядок спільних дій з формуваннями ВВ, ПВ, розмежування зон (районів) і задач.

Згідно досвіду війн в Афганістані (1979-1989) і Чечні (1994-1996; 1999-2000) стає ясно, що при оцінці супротивника на етапі попередження збройного конфлікту варто вивчити угруповання його збройних формувань,

визначити райони їхньої дислокації, склад, боєздатність, наявність важкої бойової техніки в кожному районі і ймовірний характер їх дій на даному етапі. На етапі припинення збройного конфлікту при оцінці супротивника повинні бути виявлені його пункти керування, бази збереження зброї і боєприпасів, можливі місця засідок і установки мінно-вибухових загороджень. Одним із ключових аспектів оцінки повинне бути визначення ймовірного характеру, сил, районів і масштабів його дій у нічних умовах. Варто оцінити ступінь використання збройними формуваннями міст, інших населених пунктів.

Як переконливо вказують у своїх роботах деякі військові історики [137, С.56; 138, С.102] - оцінюючи збройні формування супротивника, необхідно також проаналізувати наявність і можливість появи в районі бойових дій сил його спеціальних операцій, десантно-диверсійних, збройних формувань і способи їхнього застосування; можливість залучення в цьому районі сил і засобів потенційних союзників супротивника і його можливостей по проведенню спеціальних і психологічних операцій. Особливо оцінюється питання про визначення наявності засобів і ймовірних способів дій гранатометчиків і снайперів супротивника.

Таким чином, можна зробити висновок, що досвід операцій, що були проведені в другій половині ХХ ст., свідчить про вирішальну роль для загальновійськового командира відповідей на наступні питання: де зосередилося основне угруповання збройних формувань супротивника, її склад, озброєння, можливе посилення в ході дій, наявність і можливість появи диверсійно-терористичних груп і можливий характер їх дій у зоні відповідальності загальновійськового з'єднання (частини); скільки мається населених пунктів, населення яких співчуває збройним формуванням і їх можливості по забезпеченню їм ведення тривалих автономних бойових дій, у тому числі в умовах блокади; який національний склад місцевого населення і його відношення до наших військ і збройних формувань; як організована системи вогню і загороджень, охорони й оборони збройних

формувань, а так само найважливіші рубежі й об'єкти в бойовому порядку, від захоплення яких залежить стійкість всього угруповання збройних формувань; наявність шляхів маневру, можливість виходу їх з бою чи відхилення від нього.

На основі всебічної оцінки іррегулярних збройних формувань командування приймає рішення: яку тактику дій застосовувати проти ворога, що необхідно дорозвідати; як використовувати його слабкі місця і нейтралізувати сильні сторони; які об'єкти потрібно придушити в першу чергу; які міри варто прийняти щодо попередження і недопущення захоплення збройними формуваннями життєво важливих об'єктів; що необхідно здійснити, щоб перехопити ініціативу; які способи дій обрати, щоб блокувати і змусити збройні формування скласти зброю; яких вжити заходів по недопущенню загибелі місцевого населення і його захисту; який вплив на виконання задачі можуть зробити місцеві жителі.

Крім цього, як показала бойова практика, при ухваленні рішення на дії загальновійськових з'єднань і частин у ході припинення збройного конфлікту загальновійськовий командир додатково визначав також: припустимі рамки обмеження по застосуванню засобів збройної боротьби і перелік об'єктів, які не підлягають знищенню по розумінню екологічної безпеки; способи припинення збройного конфлікту й особливості застосування загальновійськових з'єднань і частин при виконанні поставлених задач; способи забезпечення скритності висування (перекидання) військ у район припинення збройного конфлікту, досягнення раптовості їх дій; загальні цілі і задачі загальновійськових з'єднань і частин по протидії партизанським способам ведення бою збройними формуваннями; способи боротьби зі збройними формуваннями при запобіганні нальотів, диверсійних актів, влаштуванню засідок, мінування, блокуванні, оточенні і їхньому розгромі; організація системи управління в ході припинення збройного конфлікту і порядок матеріально-технічного забезпечення загальновійськових з'єднань і частин при виконанні

поставлених задач; організація керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами при спільних діях, а також порядок взаємодії з ними.

Виходячи з документальних джерел [139-141], слід зазначити, що з огляду на виняткову складність оптимального прогнозування розвитку обстановки в збройному конфлікті, однією з істотних особливостей організації взаємодії, у розглянутих умовах, була необхідність координації дій загальновійськових з'єднань і частин по зонах (районам), вилученим друг від друга іноді на значні відстані. Така особливість обумовлена зональним (осередковим) характером дій загальновійськових з'єднань і частин при попередженні і припиненні збройного конфлікту.

Досвід бойових дій показав, що осередність дій і інші особливості умов протікання збройного конфлікту не завжди дозволяли при підготовці до дій організувати взаємодію на місцевості. Тому робота з організації взаємодії проводилася переважно на великомасштабних картах і макетах місцевості.

При узгодженні питань спільних дій загальновійськових з'єднань і частин з іншими підрозділами уточнювався загальний характер задач; порядок дій; їхнього місця в об'єднаному угрупованні військ; способи дій по забезпеченню основних комунікацій і тилу; виділенні сили, засоби, можливі райони і способи надання взаємної допомоги в критичній обстановці. Наприклад, при відображенні нальотів великих збройних формувань, захопленні ними ключових об'єктів. Звідси можна зробити висновок, що одним з кардинальних положень узгодження питань взаємодії варто вважати уточнення характеру задач, виконуваних загальновійськовими з'єднаннями (частинами) і частинами і підрозділами ПВ, ВВ і СБ.

Як показує досвід, не можна цілком виключати можливість і виконання загальновійськовими з'єднаннями і частинами не зовсім властивих їм задач (наприклад, охорона комунікацій) і, навпаки, рішення деяких загальновійськових задач частинами і підрозділами ВВ. Це доцільно мати на увазі командуванню при узгодженні питань взаємодії, оскільки від цього

залежить у першу чергу і тактика дій. Важливість цього підтвердили бойові дії під час війн в Афганістані, Таджикистані і Чечні.

Аналіз літератури і наявних документальних джерел по даній проблематиці свідчить і про те, що дії загальновійськових з'єднань і частин, авіації й артилерії повинні бути скоординовані за часом, районам (зонам), способам рішення задач таким чином, щоб можна було досягти розгрому основних, найбільш небезпечних збройних формувань супротивника, виключити його маневр, поновлення сил з інших районів збройного конфлікту.

Така координація дій загальновійськових з'єднань і частин із засобами вогневої поразки повинна бути покладена в основу організації взаємодії, тому що припускає одночасні дії проти різних збройних формувань супротивника різними способами (у залежності від наявності сил і інших факторів). Разом з тим може бути передбачений і інший варіант - послідовний розгром основних збройних формувань супротивника в різних районах збройного конфлікту. Це буде характерно у випадку при недостатності сил і великої просторової роз'єднаності зон (районів) опору збройних формувань супротивника.

Бойовий досвід підтверджує необхідність варіантного, гнучкого підходу до рішення питань організації взаємодії при попередженні і припиненні збройного конфлікту. Це може дозволити уникнути великих прорахунків і негативних наслідків у ході дій загальновійськових з'єднань і частин.

Особливе місце в роботі командира і штабу по організації взаємодії приділялося координації дій загальновійськових з'єднань (частин) і авіації по блокуванню міст, інших населених пунктів, районів і оволодіння ними в результаті витиснення чи розгрому збройних формувань супротивника, а в крайніх (небажаних) випадках – і штурму населених пунктів.

Бойові приклади переконливо свідчать про доцільність на період воєнних дій у місті визначити такі основні питання: як час нанесення й

об'єкти авіаційних ударів; склад штурмових загонів, їхня побудова, магістралі (напрямку) дій загонів; порядок боротьби з гранатометчиками і снайперами збройних формувань супротивника; міри і засоби закріплення й очищення від збройних формувань супротивника захоплених ключових будинків, споруджень і кварталів.

При цьому командири до ротної ланки повинні бути забезпечені планами принаймні тієї частини населеного пункту, у межах якої вони будуть діяти. Наявність у складі штурмового загону підрозділів інших силових структур, рішення задач у його інтересах підтримуючими артилерійськими й авіаційними підрозділами, а також сусідами першорядною задачею ставлять організацію чіткої і безупинної взаємодії, без якого просто немислимо успішне рішення бойових задач у місті. Взаємодію при цьому необхідно організувати між: усіма підрозділами штурмової групи; мотострілками, що діють у пішому порядку, і броньованими об'єктами; штурмовими групами штурмового загону; штурмовим загonom (групою) і підтримуючими артилерією й авіацією; штурмовими групами і підрозділами, що обороняють блок-пости і вже захоплені будинки; штурмовими групами і підрозділами, що діють їм назустріч; підрозділами штурмового загону і розвідгрупами спецназу, що виконують задачі в одній смузі дій.

Таким чином, виходячи з розглянутого вище, можна відзначити, що організація взаємодії загальновійськових з'єднань і частин при попередженні і припиненні збройного конфлікту по своєму змісту буде мати ряд відмінних рис, що впливають з його особливостей і характеру дій з'єднань і частин у ньому. Насамперед важливо: чітко погодити по меті, місту і часу бойові зусилля частин і підрозділів, що діють на роз'єднаних, нерідко ізольованих (вилучених) напрямках і вирішуючих різнотипні задачі; визначити на захопленні (розгромі) яких об'єктів (збройних формувань) супротивника необхідно зосередити основні зусилля; які міри варто приймати для введення в оману збройних формувань супротивника, зриву

його маневру, блокуванні району бойових дій і запобігання диверсійних актів; де й у якому складі доцільно влаштувати засідки, вогневі мішки, виставити рухливі заслони; на яких ділянках і яких силах організувати демонстративно-відволікаючі дії й інші. І, дійсно, відробивши детально всі питання, зв'язані з виконанням майбутніх задач у ході попередження і припинення збройного конфлікту по декількох варіантах, домігшись чіткого їх знання підлеглими, можна розраховувати на успіх при мінімальних втратах.

Тут слід відзначити, що аналіз досвіду минулих збройних конфліктів підтвердив **пряму залежність їх ходу і результату від якості керування військами у всіх інстанціях і ланках**. Їх досвід навчає, що якими б правильними ні були рішення, успіх у бою в значній мірі визначався неухильним проведенням їх у життя, забезпеченням реалізації намічених планів. Це було можливе тільки при розумному сполученні централізації керування з наданням підлеглим самостійності у виборі способів дій. При порушенні цієї вимоги, як свідчать джерела [142-143], мали місце погрози невиконання наказів і пасивність у рішенні бойових задач, а війська свідомо прирікали на неуспіх.

Очевидно, що керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами при попередженні і припиненні збройного конфлікту повинно бути стійким, безупинним, оперативним і потайливим. На наш погляд, ці загальні вимоги до керування визначаються об'єктивною дійсністю характеру і змісту дій, у яких можуть вони брати участь, а також іншими факторами, що впливають на управління.

Звідси можна припустити, що керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами в районі збройного конфлікту уявляється доцільним здійснювати по двох основних лініях: адміністративній й оперативній. Адміністративне керування повинне охоплювати питання організації, будівництва і розміщення сил і засобів загальновійськових з'єднань і частин у районі збройного конфлікту, нарощування їх бойових

можливостей, постачання усіма видами матеріального забезпечення, комплектування і навчання. До оперативного керування будуть відноситися питання: оперативного (бойового) планування використання загальновійськових з'єднань (частин); створення об'єднаного угруповання військ, визначення їм задач, форм і способів їх застосування; організація заходів оперативного (бойового) забезпечення і підтримки з'єднань і частин у встановленій бойовій готовності.

Якщо узагальнити і проаналізувати досвід сучасних війн (зокрема, в Кореї, В'єтнамі, Афганістані, Таджикистані, Чечні та Іраці) за різні часи, стає зрозумілим, що питання управління військами завжди стояло на першому плані, і від нього в першу чергу залежав хід бойових дій, змінювалася тактика. Проте, нажаль, саме це питання не завжди як слід відпрацьовувалося з самого початку, а вже удосконалювалося в ході війни. Прикладом цього служать керівні бойові документи [144, 145, 146], які надходили у війська під час воєнних дій в Афганістані, першої та другої Чеченської війн тощо. Як ми бачимо, на перших порах, у них практично не відпрацьовувалися питання щодо організації і ведення бойових дій в умовах розмитих кордонів між фронтом і тилом, коли супротивник був готовий атакувати з будь-якого напрямку. Це, у свою чергу, приводило до зайвих втрат, оскільки особовому складу доводилося самостійно приймати рішення вже в ході бою, діяти нестереотипно, застосовуючи при цьому нові форми і способи збройної боротьби.

Хід воєнних компаній на Північному кавказі 1994-2000 років показав, що особливістю організації керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами в збройних конфліктах є саме організація штабів, склад і розгортання захищених і рухливих пунктів керування, систем і засобів автоматизації керування і зв'язку, що визначаються конкретними умовами кожного району збройного конфлікту, складом військ, що дислокуються (як це було в період Осетино-Інгушського конфлікту), їхнім оперативним призначенням (задачами). Проте, нажаль, це стало зрозуміло не одразу.

Документальні джерела, що мають, стосовно численних збройних конфліктів, свідчать, що керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами в них щораз організовувалося по-різному, удосконалюючись з часом. Однак у всіх випадках можна виділити найбільш характерні, загальні для всіх принципів підходи до рішення цієї проблеми. Рішення якої обумовлено на наш погляд наступними **особливостями**: так доцільно завчасне розгортання в регіоні можливого збройного конфлікту органів управління загальновійськових з'єднань і частин для вивчення самого району майбутньої спільної спеціальної операції, оцінки його ресурсів, підготовки і проведення дій, особливо на початковому її етапі, це дозволить забезпечити підвищення оперативності і надійності керування і централізацію керівництва діями; запорукою успіху буде широке застосування і використання рухливих наземних, повітряних, корабельних, а в деяких районах залізничних пунктів управління (Чеченський конфлікт), що забезпечують безперервність і надійність керування загальновійськовими з'єднаннями (частинами) і частинами і підрозділами ПВ, ВВ, СБ на всіх етапах ведення бойових дій; вирішальним фактором успіху, як показали бойові дії в селищі Першотравневий, Новогрозненський (у Чеченському конфлікті) буде завчасне комплектування органів і пунктів керування всіма необхідними структурними елементами й оснащення їхніми засобами автоматизації керування і зв'язку, уніфікованими засобами керування модульної конструкції, що працюють разом з апаратурою засекречування інформації з метою забезпечення необхідних оперативності, гнучкості і скритності керування різнорідними угрупованнями, а в перспективі широке використання у всіх ланках апаратури супутникового зв'язку, підключення органів пунктів керування до місцевих військових і цивільних систем зв'язку в районі збройного конфлікту; глибоке продумане проведення комплексу маскуванню оперативних і тактичних заходів, включаючи введення особливого режиму роботи всіх засобів управління і зв'язку.

Аналіз бойових дій в Афганістану за 1985-1989 рік і Чечні за 1995-1996 рік показав, що особливістю організації і здійснення керування загальновійськовими частинами є те, що пункти управління розгортаються ближче до частин, що атакують (провідне прочисування), розміщаються в підвалах будинків, а для спостереження використовуються верхні поверхи високих будинків і даху. Для організації зв'язку можуть бути використані місцеві (міські) лінії підземного телефонного зв'язку, але при цьому обов'язково повинні бути прийняті міри, що виключають підслуховування переговорів супротивником.

Досвід бойових дій у Чечні за 1999-2000 рік підтвердив це, і, у свою чергу, показав, що крім усього, для керування військами, необхідно також широко застосовувати повітряний пункт керування і створювати широку мережу спостережних пунктів (посад).

Усе це разом дає нам можливість указати на стійку **тенденцію** щодо підвищення стійкості зв'язку за рахунок організації її по радіонаправленням, а також через ретрансляційні пункти (станції), що розгортаються на пануючих висотах чи вертольотах.

Крім цього, аналіз бойових дій в Афганістані, Таджикистані і Чечні показав, що при організації керування в загальновійськових підрозділах особливість складається й у тім, що назви населених пунктів, перехресть доріг, мостів і інших важливих об'єктів у зоні дій необхідно кодувати, причому практикувати їхню заміну у встановлений термін з метою сховати характер дій підрозділів. При дії в пішому порядку мати по 2-і переносні радіостанції в кожному відділенні [139, С.168]. Причому, як свідчить бойовий досвід, практикувалася зміна частот по кілька разів у день. У випадку нестачі радіозасобів передбачалося виділення посильних і передача умовних сигналів за допомогою сигнальних засобів чи голосу. Місця пунктів керування вибиралися на узліссях лісів, гаїв, поза великих населених пунктах - в адміністративних будинках.

Таким чином, необхідно відзначити, що питання керування загальновійськовими з'єднаннями і частинами при попередженні і припиненні збройного конфлікту вимагають: необхідності оснащення з'єднань, частин і підрозділів автоматизованими засобами керування, що дозволяють у короткий термін визначеному угрупованню успішно вирішувати поставлені задачі; з метою забезпечення своєчасності і всебічної підготовки спільної спеціальної операції в прогнозованих районах (регіонах) у штабах оперативних командувань (військових округів; армій) створювати спеціальні групи; у кожному ОК (окрузі) мати з'єднання і частини, укомплектовані по штатах воєнного часу, а також з'єднання і частини, що дозволяють у короткий термін розгорнути дії по попередженню і припиненню збройного конфлікту, що дуже актуально сьогодні і для України, збройні сили якої виконують миротворчу місію в багатьох країнах світу.

3.3 Особливості застосування регулярних військ в спеціальних операціях.

Вивчення бойового досвіду минулого завжди сприяє сучасному розвитку нових тактичних форм і способів дій з'єднань, частин та підрозділів. Звичайно, історія розвитку тактики не в змозі дати всі відповіді на болючі питання дня нинішнього, як не може і відкрити завісу майбутнього, але історичний досвід може наставити, окрилити творчу думку офіцерів, навести його на глибокі роздуми, розширити пізнання, а це вже саме по собі чимало. Історичний досвід розвитку тактики, насамперед, учить тому, чого не слід робити, допомагає уникнути помилок, знаходити правильні шляхи вирішення бойових завдань у сучасних умовах.

Як показує аналіз літератури і наявних документів щодо питань бойового застосування регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань, способи дій загальновійськових з'єднань і частин, що виконують задачі по попередженню збройного конфлікту будуть спрямовані на його

мирне врегулювання. Основу цих способів будуть складати дії без застосування зброї. Розглянемо них докладніше.

Висування, розміщення і розгортання загальновійськових з'єднань і частин у район збройного конфлікту залежить від задач і масштабів проведення етапу попередження збройного конфлікту. По досвіду Чеченських воєн, висування в райони конфлікту проводилося, як правило, уночі з дотриманнями всіх заходів щодо маскування. Загальновійськові з'єднання і частини здійснювали висування по декількох маршрутах, при цьому мотострілкові і танкові підрозділи робили марш звичайно одною колоною. Засобу посилення впливали в колонах своїх підрозділів у готовності до негайних дій.

Від батальйону, що здійснює марш, уперед по маршруту висилався розвідувальний дозор (до посиленого мотострілкового взводу) на видаленні 1-3 км. У його склад входили: 2-3 сапера з міношукачами, а іноді зі спеціально підготовленими собаками, провідники з числа місцевих жителів. Слідом за розвідкою рухалася головна похідна застава в складі роти (взводу). Разом із загоном забезпечення руху в сторони флангів від кожного батальйону висилаються бічні похідні застави (до мотострілкового відділення), з тилу колона охороняється тильною похідною заставою [148].

При русі через район активних дій збройних формувань безпека руху колон забезпечувалася сторожовими заставами або постами (до посиленого мотострілкового взводу). Досвід бойових дій показав, що порядок їхнього виставлення може бути наступним. До початку руху колони на найбільш загрожуваних ділянках маршруту виставляється кілька сторожових застав (посад) від мотострілкових підрозділів, посилених артилерією. З прибуттям колони в район другої застави (пости) з колони виділяється наступна застава, що на великій швидкості іде вперед раніш колони і розгортається на наступному загрожуваній ділянці маршруту за третьою заставою і т.д. По проходженні колонною району застави (поста) вона згортається і продовжує рух у хвості загальної колони. Відстань між заставами (постами)

перекривається вогнями артилерії і, як правило, складає не більш 3-5 км [38, С.65]. Виділення сторожових застав не звільняло командира батальйону (роти) від організації безпосередньої охорони колони.

Населені пункти, мости, лісові масиви переборюються на максимальній швидкості, щоб уникнути поразки бойових машин і іншої техніки з ручних протитанкових гранатометів. Колона головних сил батальйона (роти) у залежності від умов обстановки може мати різну побудову, але в будь-якому випадку будується з урахуванням швидкого розгортання підрозділів у бойовий порядок і вступ їхній у бій.

Пункти керування командирів батальйонів (рот) висуваються в голові колони головних сил. Зв'язок з авіацією, що прикриває, здійснюється через авіанавідника, що знаходиться поруч з командиром батальйону. Керування здійснюється по радіо і сигнальними засобами.

Обгін колон своїх підрозділів цивільним транспортом забороняється. У випадку руйнування ділянок доріг, мостів, пристрою завалів командир уживає заходів до розвідки шляхів обходів, а при блокуванні колони місцевими жителями силами похідного збереження сковуються дії цивільного населення, виробляється демонстрація спроби пройти по маршруті, висилається вперед розвідка для відшукання шляхів обходу і не входячи в контакт із жителями, обходить небезпечні ділянки. У цьому випадку в похідну охорону, як правило, призначався інший підрозділ (резервне), що обходило колону і виконувало задачу попередньої охорони.

При нападі іррегулярних збройних формувань на колону підрозділу охорони зав'язувало з ними бій на вигідному рубежі і вогнем із усіх видів зброї відбивало напад, а колона, збільшивши швидкість, ішла з під удару.

Для маскування автомобільних колон від прицільного вогню бойовиків водії і старші машин з початком обстрілу колони пускали в хід по 1-2 димової шашки ДМ-ІІ або по 3-5 димових гранат і, не припиняючи руху, викидали них у навітряну сторону [149]. При наявності ЗДП вироблявся

пуск їх убик супротивника. Димова завеса, що утворилася, виключала прицільне ведення вогню по автомобілях, що рухаються.

При розчищенні і розмінуванні завалів шириною до 5 м, що знаходяться під прицільним вогнем снайперів супротивника, витрата димових засобів складає у середньому до 30 димових шашок ДМ-П або 200-300 РДГ (ЗДП) [136].

Маскування виносу поранених й убитих з поля бою здійснювалися постановкою суцільної димової завеси убик бойовиків на час евакуації. У середньому час евакуації одного пораненого складало 10-30 хвилин при витраті димових гранат 30-60 штук. При евакуації ушкодженої техніки з зони обстрілу екіпажі тягачів створювали суцільну димову завесу за допомогою ДМ-П або РДГ-2 у районі робіт. При тривалості робіт від 5 до 20 хвилин витрата димових шашок складає приблизно 10-40 шт [136, С.106].

Практика бойових дій, особливо в ході другої чеченської кампанії показала, що для приховання напрямків висування, особливо усередині районів відповідальності, необхідно створювати кілька рекогносцирувальних груп і висування їх по різних маршрутах. По прибуттю загальновійськових з'єднань і частин у район збройного конфлікту здійснюється їхнє розміщення і розгортання. По досвіду дій загальновійськових з'єднань і частин існує два способи їхнього розміщення в зоні збройного конфлікту: постійне розміщення в секторах або районах виконання поставлених задач і переміщення їхній по секторах або районах відповідальності.

Переваги постійного розміщення полягали в тому, що з'єднання, частини і підрозділи мають можливість, знаходячись тривалий час в одному районі, більш повно і докладно вивчити обстановку, зібрати зведення про населення і місцевість у районі відповідальності, установити ділові контакти з місцевою адміністрацією. Однак при тривалому перебуванні в одному районі у особового складу звичайно виникає почуття самозаспокоєності. Позитивною стороною переміщення загальновійськових з'єднань і частин

по секторах або районах відповідальності є те, що в цьому випадку вони мають можливість вивчити загальну оперативну обстановку не в одному місці, а у всьому районі відповідальності, що важливо у випадку загострення ситуації і необхідності здійснення перегрупувань і маневру силами і засобами по фронту і глибині. Однак, як вважає автор, негативною стороною даного варіанта є те, що вони мають у своєму розпорядженні недостатній час для детального вивчення району відповідальності. До того ж значні зміни сталого порядку несення служби могли вплинути на якість виконуваних задач, тому більш переважним є перший спосіб розміщення загальновійськових з'єднань і частин у районі збройного конфлікту.

За досвідом дій способи розгортання загальновійськових з'єднань і частин у районі збройного конфлікту в залежності від умов обстановки, поставлених задач, географічних особливостей, характеру протиборства сторін були наступних видів: розгортання по лінії припинення вогню; розгортання в зоні роз'єднання протиборчих сторін і розгортання в районі відповідальності.

При розташуванні з'єднань, частин і підрозділів на місці організовувалася безпосередня і сторожова охорона. Безпосередня охорона виставлялася у всіх підрозділах, на пунктах керування, тилових і інших об'єктах. Воно здійснювалося окремими польовими вартами, сторожовими постами, дозорами, патрулями, постами спостереження, внутрішнім нарядом, особовим складом контрольно-пропускних пунктів, пунктів регулювання. Крім того, додатково могли призначатися чергові підрозділи і вогневі засоби для боротьби з дрібними групами збройних формувань супротивника.

Основу фортифікаційного обладнання позицій підрозділів охорони важливих об'єктів по досвіду складали звичайно окопи на відділення (танк, БМП). Вони обладнаються на видаленні 700-800 м друг від друга по кільцю охорони на ближніх і далеких підступах [149-150]. На позиції відділення (танка) обладнається одного основний і один-два запасних окопів на

відділення (танк), що з'єднуються між собою ділянками траншеїв. У центрі позиції відділення обладнається бліндаж для відпочинку особового складу, що з'єднується з основною і запасною позиціями ходами повідомлення.

Після виконання комплексу заходів щодо розміщення і розгортання загальновійськові з'єднання і частини приступали до виконання поставлених перед ними задач. У першу чергу, здійснювалося перекриття ймовірних напрямків руху збройних формувань; прийом під охорону важливих об'єктів; перекриття адміністративної границі й інші.

Найбільш розповсюдженими при цьому способами дій були: спостереження за умовами перемир'я (припинення вогню), патрулювання, боротьба з дрібними групами збройних формувань, супровід колон різного призначення і т.д. Тому командири і штаби повинні вміти організувати і керувати такими діями.

Дії в складі контрольно-пропускних пунктів і спостережливих посад організувалися для здійснення контролю в зоні відповідальності, для того щоб не допускати нелегальний провіз озброєння, боєприпасів і вибухових речовин у район збройного конфлікту; реєструвати всі пересування людей і автомашин через лінію припинення вогню; вести облік пересування спеціального транспорту (військових автомобілів, танків, бронетранспортерів, знарядь і т.п.); вести спостереження за всіма діями сторонніх осіб на місцевості, особливо уздовж доріг і в населених пунктах; спостерігати за припиненням вогню, за просачиваючимися в зону відповідальності порушниками умов угоди перемир'я.

Для рішення зазначених задач організувалися пости спостереження (ПС), рухливі пункти спостереження (РПС), контрольно-пропускні пункти (КПП) і об'єднані контрольно-пропускні пункти та пости спостереження. Вибір місця розташування ПС здійснюється в залежності від поставленої задачі. Особовий склад, виділюваний для несення служби складав: КПП від 13 до 50 чоловік, рухливі КПП від 8 до 20 чоловік, маневрені групи більш 10 чоловік, заслони не менш 30 чоловік, що охороняють об'єкти не менш 30

чоловік. При цьому додані підрозділи ВВ були не настільки значним, а основна їхня частина знаходилася в резерві [151, С.46].

Якщо на приклад, необхідно спостерігати за просачиваючимися в зону відповідальності порушниками, то з метою скритності доцільно було розташовувати ПС у низинному місці (у долині), а якщо задача полягала в тому, щоб спостерігати за припиненням вогню, то в цьому випадку ПС розміщається на височині, щоб збільшити зону огляду. Як правило, ПС виставлялися на лінії границі (розгородження) зони (району), у безпосередній близькості від лінії припинення вогню; у районі схованих маршрутів проникнення порушників; поблизу населених пунктів, міст або безпосередньо в них; на пануючих висотах. ПС повинні, по можливості, розташовуватися як найдалі від доріг з інтенсивним рухом.

ПС повинний бути легко опознаєм і забезпечувати захист військовослужбовців. Бажано, щоб він був оточений захисною стіною (земляним валом, кам'яною стіною і т.п.). Зовнішній периметр повинний мати дротове огороження. Оборонні позиції (стрілецькі осередки на два чоловіки кожна з укриттям) повинні бути обладнані навколо ПС так, щоб їхнього сектора огляду перекривали весь простір навколо ПС. З кожного ПС повинні бути добре видні виділена ділянка і шляхи проникнення в буферну зону. "Мертвий простір" повинне бути під спостереженням патрулів. Кожен ПС повинний мати виритий у землі бункер на усе відділення. Важливо, щоб бункер і наземні спорудження ПС були чітко позначені, стрілецькі позиції повинні бути закриті зверху і замасковані.

Автором встановлено, що основними принципами при спостереженні є: шукати і уміти виділити головне; слухати і уміти визначити зміст почутого; розуміти що спостерігається; чітко доповідати про результати спостереження; забезпечувати безперервність спостереження.

Крім стаціонарних ПС при необхідності створюються рухливі ПС. Їхня перевага полягає в тім, що про їхнє місцезнаходження ніхто не знає заздалегідь. Вони можуть розташовуватися в будь-який час, у будь-якому

місці. Застосування таких ПС особливе ефективно для запобігання нелегального провозу зброї і боєприпасів. Ціль рухливого ПС - поліпшити контроль за обстановкою у визначеному районі й утруднити сховане переміщення порушників і нелегальний провіз зброї і боєприпасів через контрольований район. До складу тимчасового рухливого ПС звичайно включається від 3 до 6 військовослужбовців на автомобілі або бронетранспортері з пізнавальними знаками [38, С.95].

Для виконання своєї задачі ПС розміщується потай, для того, щоб його присутність у даному місці було несподіваним для осіб, що наближаються до ПС. По досвіду кожен рухливий ПС повинний координувати свої дії з діями інших ПС і КПП. Звичайно на перебування рухливого ПС в одному місці приділялося 30-60 хвилин.

Спостереження, як правило, ведеться цілодобово. В окремих випадках ПС могли займатися особовим складом тільки у світле або тільки в темний час доби. У залежності від інтенсивності руху на дорогах і загальній обстановці в районі розташування на КПП як правило знаходилися не менш двох військовослужбовців, один із яких веде огляд людей і машин, а другий контролює площадку, де зосереджуються, минаючи через пункт, люди і машини. Цей військовослужбовець повинний бути озброєний і мати можливість швидко скористатися наявними на КПП засобами телефонного зв'язку і радіозв'язку. У випадку, якщо на КПП несли службу більш двох військовослужбовців, вони повинні бути готові в будь-який момент установити загородження для припинення спроби несанкціонованого проїзду машин через КПП.

Військовослужбовці зобов'язані вести ретельне спостереження за всією прилягаючою місцевістю і дорогами, виконуючи усі вимоги інструкції, розробленої для даного ПС. Для ведення спостереження рекомендується можливо частіше використовувати біноклі. Контрольована місцевість розділяється на окремі "смуги" спостереження, які необхідно переглядати багаторазово, один раз ліворуч праворуч, потім праворуч ліворуч і т.д.

Спостереження велося не тільки зі спостережливої вишки. Усе, що відбувається в районі спостереження події, навіть на перший погляд незначні, доповідалися або реєструвалися в журналі спостережень.

Бойові дії в Афганістані та Чечні показали, що між ПС і пунктом дислокації підрозділу повинна бути встановлений зв'язок. Час чергування по досвіду не повинний перевищувати 4 години у світлий час доби і 1-2 години в темний час. Для доповіді обстановки варто використовувати заздалегідь підготовлені кодові таблиці. Усі дії, що стосуються положення конфліктуючих сторін, варто передавати закодированно. Для здійснення радіозв'язку важливо виділяти запасні частотні канали. При можливості використання радіозв'язку зводити до мінімуму. Варто мати на увазі, що недотепне використання радіозв'язку, передача деяких даних обстановки може викликати небажані дії учасників збройного конфлікту.

Для забезпечення оперативності керування при ускладненні обстановки до найбільш важливих ПС (КПП) доцільно прокласти прямі лінії телефонного зв'язку. При веденні радіо або телефонних переговорів забороняється використання неофіційних назв конфліктуючих сторін і неофіційних імен їхніх лідерів, командирів і інших осіб. Особовий склад повинний демонструвати коректне поведження. Перевірка і контроль здійснюється відповідно до постійно діючої інструкції. Основною метою перевірки людей є встановлення їхньої особистості і запобігання нелегального провозу заборонених предметів у контрольований район через КПП.

Всі особи, що входять на територію КПП повинні мати при собі документ, що засвідчує особистість. У визначених умовах через контрольований район може здійснюватися проходження маси біженців. Контроль за переміщенням і реєстрацією цієї групи осіб виробляється у відповідності зі спеціальними правилами. При перевірці людей особлива увага звертається на одяг, взуття, головні убори і т.п. Великий ефект дає використання металлошукачів.

Під час дій комендантського часу в'їзд (вхід) через КПП заборонений усім категоріям осіб. При організації КПП з інтенсивним рухом цивільного транспорту використовується спеціальна схема організації руху. У темний час доби всі транспортні засоби повинні зупинитися на КПП для перевірки (огляду) і реєстрації. Після закінчення перевірки всім транспортним засобам з пасажирами з числа цивільних осіб дається вказівка продовжити безпечний рух до пункту призначення. Інформація про транспортні засоби, що проїхали через КПП, повідомляється на наступний КПП по маршруту руху. Спостережливі пости могли залучатися до контролю за рухом транспортних засобів у темний час доби.

Як вказує у своєму дослідженні відомий російський військовий історик І. Воробйов [74], способи контролю можуть застосовуватися наступні: здійснюється перевірка кожного другого (третього) автомобіля, виробляється перевірка кольору, типу (моделі) і номер знака; перевіряються всі особи чоловічої статі; особлива увага звертається на перевірку осіб, що не проживають у даній місцевості. Для підвищення ефективності контролю трохи сусідніх КПП можуть діяти скоординованно за спеціальною схемою. Військовослужбовці, що несуть службу на КПП і ПС, можуть застосовувати силу і штатну зброю з метою самозахисту у випадку збройного нападу на них; при виникненні погрози особистої безпеки або безпеки військовослужбовців і цивільних службовців; при спробі арешту, поранення або викрадення військовослужбовців і цивільних осіб; у ситуаціях, коли контингентові перешкоджають у виконанні його задачі; для зриву спроб крадіжки або нанесення збитку майну або устаткуванню КПП (ПС).

Обшук людей і транспортних засобів здійснювався з метою запобігання проникнення в район, що знаходиться під контролем, збройних осіб, контрабанди, захисту особового складу підрозділів. При проведенні обшуку на КПП одночасно там повинна знаходитися одна машина. Інші машини повинні очікувати своєї черги на відстані не менш 400-500 м за межами

КПП із виключеним двигуном. По сигналу, переданому особовим складом КПП, водій наступної машини увімкне двигун і повільно підїжджає для огляду.

Особлива увага приділялася фургонам, рефрежераторам, критим автомобілям. Легковий транспорт перевіряється вибірково. Якщо автомобіль державний, перевіряється наявність пропуску автоводителя і пасажирів, а також пропуск на автотранспорт.

Крім цього дослідження показало, що однією з важливих і найбільш розповсюджених видів несення служби є патрулювання. Воно організується з метою обстеження зони, що непереглядається, розслідування виникаючих інцидентів, збору інформації, посилення контролю, забезпечення волі пересування підрозділів, здійснення зв'язку між ізольованими ПС, недопущення проникнення дрібних груп збройних формувань у зону відповідальності, демонстрації присутності.

Добре організоване патрулювання може дати важливі тактичні переваги. Для максимальної ефективності патрулі повинні мати повну волю пересування і спостереження. Для успішного патрулювання потрібно високо навчені і добре оснащені військовослужбовці, гнучка тактика і координація дій з іншими патрулями і постами.

Установлено, що типи патрулів бивають: звичайні патрулі; нерухомі дозори; патрулі в "засідці"; патрулі на границях зон відповідальності; розвідувальні патрулі; пошукові патрулі; міські патрулі; патрулі, призначені на час комендантської години; патрулі для виявлення хв, бомб; патрулі посилення; патрулі в повітрі і на воді. Найбільш розповсюджений тип патруля - патруль для спостереження за ділянками, що не проглядаються з ПС і КПП ("мертвими зонами").

Основою будь-якої системи патрулювання, особливо в населених пунктах, є піші патрулі. Вони мають можливість легше установити контакт із місцевим населенням, що можуть дати коштовні джерела інформації. Але піші патрулі більш обмежені у своїх діях у порівнянні з рухливими

патрулями, у них менший оперативний діапазон у змісті відстані, тому на них покладається більш вузьке коло задач.

Патрулі для далекої розвідки звичайно діють на автомашинах або вертольотах. Вони залишаються в районі операції кілька днів. Патрулі далекої розвідки звичайно комплектуються одним відділенням і забезпечуються додатковим спорядженням, у тому числі наметами, запасами їжі, спальними мішками. Вони мають більш велику можливість контролювати ситуацію у визначених районах, запобігати проникненню порушників у буферну зону.

Для запобігання порушень лінії припинення вогню висилаються патрулі "у засідці". Вони діють потай на маршрутах можливого проникнення сторонніх осіб. Місця для засідки вибираються в ярах, долинах, ущелинах, перелісках.

Патрулювання може організовуватися і для вклинення між ворогуючими сторонами. У цьому випадку патрулі діють у "нейтральній" зоні, щоб запобігти спалахові або поновлення вогню між ними. Склад патруля в цьому випадку - посилене відділення - зі складу резервних сил. Патруль звичайно починає діяти, коли конфліктуючі сторони закінчили споконвічне зіткнення. Патрулі прагнуть можливо швидше зайняти положення в буферній зоні, щоб запобігти розростання конфлікту і домогтися дотримання умов угоди про припинення вогню.

Ряд важливих переваг має патрулювання на автомашинах (бронетранспортерах). Патрулювання на автомашинах (бронетранспортерах) забезпечує високу мобільність, особливо при дії на пересіченій місцевості. Воно дозволяє скоротити час у порівнянні з пішим патрулюванням на виконання поставленої задачі. Патрулі на автомашинах мають можливість узяти із собою більш складну апаратуру зв'язку, що діє на великі відстані. На автомашинах можна установити прожектори для спостереження в темний час доби.

У той же час патрулювання на автомашинах має свої обмеження в зв'язку з тим, що дозволяє пересуватися в основному по дорогах. У цьому випадку на відміну від піших патрулів утрудняється контакт із населенням і проникнення на важкодоступні ділянки.

У тих випадках, коли необхідно установити спостереження у великому районі, організується повітряне патрулювання. Воно ведеться з вертольотів і легких літаків. Здатність вертольота зависати в повітрі робить його особливо корисним для спостереження. Безпілотні літальні апарати застосовуються в тих випадках, коли патрулювання на вертольотах небезпечно. Постачання фотоапаратурою або телевізійною апаратурою БПЛА забезпечують передачу даних у реальному масштабі часу.

Повітряне патрулювання здійснюється тоді, коли укладена угода конфліктуючих сторін про забезпечення відповідних мір безпеки. Важлива перевага патрулювання з повітря полягає в тому, що воно забезпечує одержання інформації на додаток до отриманого наземними засобами, знижує погрозу особовому складові, що несе патрулювання в районах небезпечної конфронтації. Але організація такого патрулювання не завжди можлива через складні погодні умови і перетинання рельєфу місцевості.

Особливо складним, як показав досвід ведення бойових дій у Чечні, є патрулювання в місті. Патрулі спостереження і патрулі дотримання комендантської години часто піддаються обстрілам з боку супротивника, насамперед його снайперів. Патрулі звичайно переміщуються у вузьких проходах, що ведуть по дворах, а також по головних вулицях. Патрулювання ведеться як у денне, так і в нічний час. Уночі патрулі підсилюються, забезпечуються приладами нічного бачення. Патрулювання в місті може бути наступних видів: однібічне або двостороннє патрулювання; патрулювання в складі маневреної групи; патрулювання з прикриттям; патруль-засідка.

Супровід і забезпечення автоколон краще здійснювати під прикриттям бойових вертольотів і літаків. У необхідних випадках для супроводу

автоколон виділяють мотострілкові підрозділи. До складу автоколони включалися бронетранспортер або БМП із розрахунку на 8-10 автомашин 1 БТР (БМП); у штат кожного автомобільного взводу доцільно включати одну 23-мм установку ЗСУ-23-2, яку можна встановлювати в кузові Камаза; кабіна автомашин, повинна забезпечуватися бронезахистом [152-153].

На найважливіших автодорогах, де відбувався найбільш інтенсивний рух автотранспорту, у найбільш уразливих місцях у мостів, входу в туннели виставляється сторожова охорона, їхню основу складають сторожові застави в складі посиленого взводу. При цьому, позиції сторожових застав необхідно ретельно обладнати в інженерному відношенні. При охороні комунікацій і важливих об'єктів загальновійськовим підрозділам доцільніше застосовувати охоронні мінно-вибухові спорудження. На дорогах МВЗ прикриваються позиції охорони, дорожньо-мостові спорудження, ділянки доріг, зручні для нападу на колони. Мيني встановлюються на схованих підступах до об'єктів і на пануючих висотах, з яких можуть робити вогневий вплив дрібні групи збройних формувань.

Досвід показує, що при охороні об'єктів, комунікацій, пунктів постійної дислокації важливо створювати єдину систему спостереження. Місця для спостерігачів і спостережливих посад вибиралися на схилах пануючих висот, щоб тримати під безперервним спостереженням прилягаючі долини, входи і виходи з ущелин, населених пунктів, підступи до розташування військ, тиловим об'єктам. Місця для спостереження займаються в нічний час або в умовах обмеженої видимості. До настання світлого часу спостерігачі повинні ретельно замаскуватися і вести спостереження за дрібними групами збройних формувань, нічим себе не виявляючи. Переміщення спостережливих посад також доцільно здійснювати в темний час доби.

Згідно наявних даних, спостережні пункти повинні забезпечуватися приладами для ведення розвідки (денними і нічними біноклями, далекомірами, нічними приладами спостереження ННП-21,22,23, станціями ближньої розвідки СБР-3). У підрозділах для ведення розвідки

використовуються прилади спостереження, приціли бойових машин, апаратура БРМ-1ДО [154].

Крім того, бойовий досвід збройних конфліктів наочно показує, що коли загальновійськові з'єднання і частини, приваблювані для попередження збройного конфлікту несуть повсякденну службу, займаються господарськими роботами, проводять навчання, роблять марші, розосереджені по різних об'єктах, те збройні формування супротивника широко застосовують диверсійні акти, несподівані нальоти, здійснення зухвалих рейдів, пристрій різних засідок. Тому для надання допомоги частинам і підрозділам МВС, СБ необхідні тактичні прийоми, застосовувані для боротьби з дрібними групами збройних формувань супротивника.

Виходячи з аналізу бойових дій, автор вважає, що в основу цих дій необхідно закласти наступні **принципи**: всебічний облік їх тактики дій; забезпечення постійної готовності мотострілкових і танкових підрозділів до боротьби з ними; виділення для цього необхідних сил і засобів, особливо вогневої підтримки; організація їхньої спеціальної підготовки для виконання таких задач; зосередження зусиль у тактично важливих районах; розмаїтість і нестандартність застосовуваних форм і способів протиборства; ретельна погодженість зусиль сил і засобів, приваблюваних для знищення дрібних груп збройних формувань; досягнення раптовості дій.

Кожен підрозділ повинний бути готове до відображення раптового нічного нападу дрібних груп збройних формувань. Тому, на думку автора, важливо посилювати безпосередньо охорону. Підрозділи охорони висуваються на скорочених дистанціях від головних сил, вони повинні бути оснащені засобами зв'язку і сигналізації. У числі тактичних прийомів, застосовуваних для знищення дрібних груп, блокованих в обмеженому районі, можуть бути застосовуватися такі способи як: двостороннє охоплення, однобічне охоплення, фронтальний удар, знищення у вогневому мішку, штурмові дії по знищенню дрібних груп, що зайняли кругову оборону й інші.

Найбільш розповсюдженим способом розгрому дрібних груп іррегулярних збройних формувань, за поглядами військових фахівців [155], є одночасний удар двома взаємодіючими групами. При цьому одна займає позиції, що блокують, інша - завдає удару, змушуючи відійти супротивника убік блокують позицій, де і відбувається його знищення. Застосування подібного способу приносить ефект в умовах, коли невелика по чисельності збройна група супротивника діє в ізольованому районі, не зуміла закріпитися на місцевості, створити організовану систему вогню і загороджень, має обмежені можливості для здійснення маневру. Основним засобом вогневої підтримки при рішенні цієї задачі є бойові вертольоти. Тактика їх дій може бути різної, але в основі її лежить наступне: вони атакують, як правило, раптово, роблячи політ у район ведення бойових дій невеликими групами в режимі проходження рельєфові місцевості на гранично малій (до 15 м) висоті з максимальним використанням маскувальних і захисних властивостей місцевості. Вертольоти завдають удару одночасно з декількох напрямків, з'являючись у зоні виявлення супротивника на короткий час (20-50 с). Вибір режиму польоту визначається в першу чергу умовами забезпечення безпеки і швидкоплинністю дій.

У ході виконання задачі по знищенню вогневих засобів підрозділу бойових вертольотів можуть наносити послідовні удари по цілям з поділом убрання сил на три частини або завдавати одночасного удару декількома групами (масовані дії). Перший спосіб доцільно застосовувати, коли необхідно забезпечити безперервну вогневу підтримку підрозділів протягом тривалого часу. У цьому випадку $\frac{1}{3}$ вертольотів атакує, $\frac{1}{3}$ знаходиться на маршруті і $\frac{1}{3}$ – у передовому пункті поповнення боєприпасами і дозаправлення паливом [156]. Спосіб одночасного нанесення удару здебільшого наявних вертольотів застосовується в тих випадках, коли потрібно завдати масованого удару по супротивнику в гранично обмежений термін.

Воєнні дії розглянутих збройних конфліктів переконливо свідчать, що підрозділи, що виконують задачі по попередженню конфлікту повинні бути натреновані й у здійсненні швидкого зосередження і негайній атаці об'єкта з різних напрямків. При цьому, активність, рішучість, швидкодія - девіз дій. Виграш ними часу рівноцінний виграшеві в силі. Раптовий удар по дрібних групах збройних формувань з різних напрямків приголомшує, дезорганізує його дії, не дає йому можливості зробити організована протидія.

Ефективним способом знищення дрібних груп є і вогнева поразка, стрімке зближення з ним і рішучий удар по них. Вогневий удар найчастіше здійснюється у виді короткого, але досить могутнього вогневого нальоту за участю бойових вертольотів і РСЗО. Ефективність вогневої поразки значно збільшується при застосуванні боеприпасів об'ємного вибуху в сполученні з застосуванням засобів дистанційного мінування місцевості. Це підтверджено досвідом бойових дій.

Досить широко застосовується спосіб знищення дрібних груп із засідок. Вогневі засідки влаштовуються завчасно. Умілий вибір місця розташування засідки дозволяє знищувати них у короткий термін. Особливий ефект досягається в тих випадках, коли результати вогневої поразки негайно реалізуються підрозділами і якщо атака здійснюється з декількох напрямків. При цьому способі дій мається можливість застати супротивника врасплох, невідготвленим, розпорошити його зусилля по багатьом напрямкам. Однак у цьому випадку необхідно організувати чітку взаємодію сил і засобів, що беруть участь у нанесенні удару. Чимало складностей виникало й в організації керування підрозділами.

Необхідно також відзначити, що головною умовою запобігання нальотів є добре організована розвідка. Дії дрібних груп збройних формувань повинні бути під неослабним контролем. Найбільш розповсюдженим способом ведення розвідки в цих умовах є спостереження. Спостереження ведеться особисто командирами всіх ступенів офіцерами

штабів і спеціально призначеними спостерігачами, а також екіпажами бойових, транспортних машин і всім особовим складом підрозділів.

При несприятливо сформованій для дрібних груп збройних формувань, що нападали, обстановці вони всякий раз прагнуть вивести свої сили з-під удару. Відхід звичайно здійснюється в нічний час з використанням складок місцевості. Це утрудняє організацію їхнього переслідування. У залежності від обстановки застосовуються наступні способи переслідування: переслідування безпосереднє слідами відходу; переслідування по шляхах рівнобіжним їхньому відходові. Переслідування безпосереднє по шляхах відходу доцільно здійснювати в тих випадках, коли удається швидко знайти їхній відхід. Головне в цьому випадку зробити їм відривши, організовано вийти з бою, зберігши свої сили. Ні настання темряви, ні ніч не повинні перешкодити організації або продовженню початого переслідування. Збройним формуванням не слід давати ніякого перепочинку, вони не повинні одержати ні часу, ні можливості для планомірного проведення необхідних заходів щодо відриву й організованого відходу. Чим енергичніше проводиться переслідування і чим глибше проникають підрозділи на шляху відходу дрібних груп збройних формувань, тим скоріше і впевненіше досягається їхня нейтралізація.

Виходячи з цього, потрібно відзначити і те, що командири підрозділів повинні уміти виявляти слабкі місця дрібних груп збройних формувань, здійснювати стрімкі обходи й охоплення їхніх бойових порядків. Тут повинна проявитися самостійність і ініціатива нижчої командирської ланки приймаюче рішення на переслідування за власним почином, не очікуючи наказів понад. Досвід показує доцільність створення у визначених умовах спеціальних загонів переслідування. Їхню основу в першу чергу повинні складати танкові підрозділи, посилені мотопіхотою, артилерією і саперами. Маючи велику рухливість, ударну і вогневу силу, такі загони в стані швидко "зім'яти" бойові порядки збройних формувань, перерізати шляхи їхнього відступу. Поряд з танковими підрозділами, основу загонів

переслідування можуть скласти у визначених умовах і мотострілкові підрозділи особливо на БМП, посилені танками, артилерією, саперами.

Однак, бойова практика показала і те, що не варто формувати загони переслідування дуже ретельно, затрачаючи велику кількість часу на підготовчі заходи, набагато важливіше, розуміючи вигідність моменту, швидко організувати зведені загони і кинути їхній уперед, приголомшуючи збройні формування раптовістю. Ні в якому разі не можна відтягати початок переслідування в чеканні підходу окремих підрозділів. Це означало б безповоротну втрату часу. При формуванні загонів переслідування потрібно постійно мати на увазі, що танки ніколи не повинні залишатися без захисту піхоти особливо в населеному пункті і що вирішальне значення має не стільки кількість вогневих засобів, скільки максимальне забезпечення їх боєприпасами. Важливо завжди прагнути підсилити загін переслідування достатньою кількістю артилерії, щоб забезпечити його вогневу самостійність. Якщо ж такої можливості не представляється, то наступним підрозділам необхідно додавати артилерійських спостерігачів, коректировщиків.

При зіткненні з заслонами або охороною збройних формувань варто обрушити на них вогонь усіх доданих і підтримуючих вогневих засобів. Якщо не вдається відразу зломити їхній сильний опір, то загін переслідування не повинний затримуватися. У подібних умовах важливо використовувати маневрені можливості підрозділів для обходу відкритих флангів, виходу на шляху відходу збройних формувань. Загін переслідування ніколи не повинний відволікатися від виконання головної задачі.

Переслідування вночі, як правило, ведеться по головних дорогах. При зустрічі з дрібними групами збройних формувань мотострілкові підрозділи, що спішилися, рухаючись по обидва боки дороги, обходять вогнища опору. Стрілянина трасуючими кулями і снарядами дозволяє точно вказувати мети і напрямки руху. Відсутність умов спостереження за супротивником і

місцевістю може бути компенсовано посиленням заходів щодо охорони підрозділів і веденням безперервної бойової розвідки.

Передумовою для успішного вогневого бою вночі, на наш погляд, є: постійна готовність до відкриття вогню, дисципліна вогню і наявність достатньої кількості боєприпасів. Висвітлення полючи бою і прилади нічного бачення полегшують ведення вогню. Ручна вогнепальна зброя і кулемети ведуть вогонь на короткі дистанції. Для боротьби з приладами нічного бачення збройних формувань виділяються снайпери, що мають пристосування для прицільного вогню вночі. Ефективною зброєю в нічному бої є ручна граната. Обмежена видимість утрудняє танкам ведення вогню. Вони звичайно використовуються для придушення тих вогневих засобів збройних формувань, що демаскують себе спалахами пострілів.

У тих випадках, коли підрозділам ставиться задача в нічний час атакувати збройнів формування, вони повинні завчасно спішитися і висуватися на рубіж атаки по можливості, не відкриваючи вогню (безшумний наступ). Кожен підрозділ висилає вперед на видалення до 100 м бойову розвідку, що повинна попередити свої війська про засідки супротивника [157, С.189-190]. Після того як розвідники досягнуть наміченого рубежу атаки, вони залягають, забезпечуючи підхід головних сил, а потім з'єднуються з ними. До рубежу атаки підрозділи рухаються у вузьких і глибокоешелонованих бойових порядках. Взводи здійснюють рух у колоні по двох, оптимальна дистанція між окремими взводами - 50-150 м. Найбільш вигідним видаленням рубежу атаки від позиції груп супротивника варто вважати відстань середнього кидка гранати. До виходу на цей рубіж підрозділу пересуваються непомітно. Атака починається після того як підрозділи вийдуть на рубіжі атаки. Сигнал для атаки подається світловими або іншими засобами сигналізації. Після кидка гранати підрозділи, що атакують, ведучи вогонь на ходу, спрямовуються до об'єкта атаки. При цьому кожен солдат повинен рухатися прямолінійно і вести вогонь прямо перед собою. Пересування убік або в тил неприпустимі. Атака

повинна бути невпинною. Командир загону переслідування повинний забезпечити єдине і погоджене керування боєм. Важливо завжди мати наготові досить сильний рухливий резерв.

Як показало дослідження, однією зі складних задач при переслідуванні збройних формувань є розмінування місцевості, оскільки вони широко застосовують різні міни, щоб затримати підрозділу, що ведуть їхнє переслідування. З цією метою створюються в складі похідної колони загони забезпечення руху або загони розгородження. У їхній склад по досвіду Афганістану і Чечні виділяються: взвод розмінування або інженерно-саперний взвод, оснащений інженерною технікою на бронезахисті. Особовий склад ООД переміщається на БТР або БМП.

До складу ООД входять: група розвідки і розмінування, і група розгородження. У групу розвідки і розмінування виділяються: одне-два відділення розмінування, оснащених засобами пошуку і знешкодження хв; 1-2 бойові машини розмінування (БМП або БТС-4) або 1-2 танки з тралами КМТ-5М (КМТ-7); міношукач РЦМ-2 або ДИМ на БТР-60ПБ. У групу розгородження, як правило, виділяються 1-2 інженерні машини розгородження (ІМР) або 2 танки з БТУ-55. До виконання задач ООД приступає після того як розвідувальні і мотострілкові підрозділи просунуться на глибину 1-2 км [158, С.18].

При підході до завалу, руйнуванню, що можуть бути заміновані, БРД, група розвідки і розмінування спішуються. Мотострелки піднімаються по ходу руху на прилягаючі до дороги висоти на видаленні від місця завалу на 200-300 м і організують безпосередню охорону групи при розмінуванні дороги. Сапери перевіряють на мінування прилягаючу до дороги місцевість. Танки з тралами ведуть розвідку безпосередньо проїзної частини дороги. За ними впливають сапери з міношукачами. Вони просуваються по дорозі, маючи побудову уступом вправо або вліво з інтервалом між саперами 1,5-2 м, дистанцією 10-15 м, Таким чином, перевіряється вся дорожня полотнина

включаючи й узбіччя. Усі виявлені міни і фугаси позначаються прапорцями, а потім знищуються вибухом або стаскиваються кішками на узбіччя.

Переслідування збройних формувань повинне завершитися їхнім блокуванням або повним оточенням. Якщо їхнє угруповання розсіяне і вкривається в складках місцевості, населеному пункті, або лісовому масиві, то для її пошуку організується прочісування місцевості. Прочісування може бути однобічним або двостороннім (зустрічним).

У цілому, здійснюючи заходу для боротьби з дрібними групами збройних формувань, важливо керуватися наступними вимогами: усякий раз варто забезпечувати попередження терористичних дій, домагатися своєчасного попередження підрозділів про безпосередню погрозу і небезпеку нападу дрібних груп супротивника; забезпечувати необхідні умови для того, щоб знищувати ці групи до того як вони виконають свою задачу; організовувати і підтримувати безперервну взаємодію з усіма силами і засобами охорони; забезпечувати надійну охорону найбільш важливих об'єктів; широко застосовувати технічні засоби охорони і виявлення, комбіновані загородження і засоби маскуванню; завжди мати в наявності мобільні чергові підрозділи, здатні вирішити раптово виникаючі задачі; вести безперервну розвідку на підступах до об'єктів; забезпечувати стійке керування всіма силами і засобами, виділеними для охорони; усі підрозділи повинні бути готові звістки бойові дії з дрібними групами збройних формувань і, особливо, важливо не допустити захоплення заручників.

Необхідно знати також і способи боротьби з мінами. Міри боротьби з ними згідно існуючих вимог [159-160], включають: виявлення хв (вибухових пристроїв); розмінування обмежених ділянок; дотримання запобіжних заходів; позначення виявлених мінних полів і окремих хв; навчання особового складу цим мірам; доведення до нього інформації про мінну обстановку. Тільки сапери або фахівці зі знешкодження вибухових

пристроїв можуть вирішувати замінован який-небудь район чи ні. Дарма ризикувати не можна.

При виявленні вибухонебезпечних предметів, це місце позначається і негайно повідомляється про це в найближчу частину. Самостійне знешкодження або знищення виявленої міни категорично заборонено. Не можна стосуватися міни і пробувати неї пересунути. Не слід стосуватися підозрілих предметів. Не слід намагатися підірвати міну пострілами або каменем. Не можна підходити до міни близько.

Таким чином, досвід дій загальновійськових частин і підрозділів показує, що основними способами виконання задач на етапі попередження збройного конфлікту можуть бути: локалізація району збройного конфлікту; розгортання і розміщення сил і засобів загальновійськових з'єднань і частин; - охорона важливих об'єктів і її посилення при підвищенні вибухонебезпечності обстановки в районі збройного конфлікту; роз'єднання або ізоляція збройних формувань у районі збройного конфлікту; посилення адміністративної (державної) границі; супровід колон різного призначення (військові колони, доставка гуманітарної допомоги, евакуація мирного населення з вибухонебезпечного району); охорона місць розташування загальновійськових з'єднань і частин у районі збройного конфлікту; ведення спостереження (ПС, КПП, патрулювання); боротьба з дрібними групами збройних формувань (блокування, оточення, розгром, переслідування).

Зовсім по іншому необхідно підходити до підготовки і ведення бойових дій на етапі припинення збройного конфлікту. Аналіз сучасних війн показав, що способи бойових дій, що застосовувалися на етапі їхнього припинення будуть проходити в умовах осередкової боротьби і значно відрізняться від класичних, характерних для великомасштабних дій. Особливо це засвідчили останні бойові дії в Іраці.

Найбільш ефективними способами ведення бою будуть: розвідувально-бойові, наступальні, оборонні.

Сутність розвідувально-бойових дій полягає в тім, щоб вести активну повітряну розвідку збройних формувань супротивника у всьому районі збройного формування, виявляти найбільш важливі об'єкти і негайно наносити по них удари насамперед засобами авіації і сил флоту. В даний час це поняття, мабуть, варто трактувати ширше, а саме, як доцільне використання підготовлених загонів (груп), що включають визначені частини сил і засобів військової розвідки й ударні мотострілкові або танкові підрозділи (частини) з метою виявлення і знищення об'єктів у тилу збройних формувань, порушення його ліній комунікацій, заборони висування резервів, виявлення його баз, складів зі зброєю, негайного знищення збройних формувань супротивника.

Зону відповідальності загальновійськового з'єднання (частини) у цьому випадку доцільно розділити на зони: глибокої розвідки і впливу на збройні формування далекобійними вогневими засобами (авіація, артилерія); впливу вогневих засобів середньої і меншої дальності і ближнього бою; тилувий. Не виключено, що активні бойові дії у всіх зонах будуть вестися не послідовно, а одночасно.

З огляду на важливість розвідувально-бойових дій при припиненні збройного конфлікту вони можуть бути одиночними або груповими. Одиночні розвідувально-бойові дії доцільно проводити одним або декількома розвідувально-бойовими органами по 2-3 об'єктам, розташованим у зоні ответственности з'єднання (частини). Групові розвідувально-бойові дії необхідно планувати і проводити за єдиним планом із залученням усіх розвідувальних органів загальновійськових з'єднань і частин у всьому районі збройного конфлікту по декількох найважливіших об'єктах у визначений проміжок часу.

Крім того, у залежності від характеру збройного конфлікту, його масштабів, умов ТВД, розвідувально-бойова діяльність загальновійськових з'єднань і частин може здійснюватися різним образом. Вона може вестися у

виді "активно-діючого фронту" у тилу збройних формувань супротивника, або "окремих бойових виходів" на контрольовану ними територію.

Під "активно діючим фронтом" варто розуміти сукупність спільних дій розвідувально-бойових дій сил і засобів, виділюваних зі складу загальновійськового з'єднання (частини), або дії її в повному складі подібним чином.

"Окремі бойові виходи" - це періодичні, переважно рейдові дії окремих загонів (груп), виділюваних від з'єднання (частини) з метою досягнення за короткий проміжок часу рішучих результатів. Способи здійснення розвідувально-бойових дій можуть бути винятково різноманітними.

Виходячи з обсягу задач, що можуть бути покладені на рейдові загони (групи), можна укласти, що варто мати як наземні, так і повітряні компоненти в їхньому складі.

Піші рейдові групи в складі 5-10 чоловік доцільно направляти в тяжкопроходимі для техніки райони, а рейдові групи на техніці в райони, де місцевість дозволяє забезпечити їхнє застосування поза дорогами. Для успішного рішення задач у різних умовах доцільно групи на техніку мати в складі: одна БМП (БРМ) - для боротьби в якості разведдозора на видаленні до 5-10 км. 2-3 БМП (БРМ) - розвідувально-ударна група, що може вести боротьбу на видаленні від основних сил до 10-15 км; 5-10 БМП (БРМ) можуть поєднуватися в рейдовий загін, здатний діяти автономно на видаленні до 50-80 км [96, 158].

При діях на вертольотах вони можуть складати: при діях на одному вертольоті - аеромобільний рейдовий дозор; у складі 2-3 вертольотів - групу; у складі 5-10 вертольотів - загін.

На рейдові загони звичайно покладаються задачі по знищенню, захопленню, висновкові з ладу в тилу збройних формувань баз і складів, пунктів керування й інших важливих об'єктів, а також по нанесенню послідовних ударів по збройних формуваннях з тилу.

Для охорони з фронту, флангів і тилу при здійсненні маневру виділяється похідна охорона. Тактика дій рейдових загонів, згідно даних, полягає в нанесенні ударів по об'єктах супротивника з ходу, у проведенні широкого маневру підрозділами з метою заняття найбільш вигідного положення для нанесення наступних ударів або виходу з-під ударів збройних формувань супротивника. Ціль рейдових дій досягається раптовою вогневою поразкою об'єктів супротивника, нанесенням коротких, але сильних ударів, швидким і схованим маневром силами і засобами для одночасного нанесення ударів по об'єктах супротивника з декількох напрямків, впливом на них вдень і вночі й у будь-яких умовах обстановки.

Практика бойового досвіду показує, що рейдові загоны повинні діяти в смузі рейду по напрямках, а при відсутності досить достовірних даних про об'єкти супротивника - послідовно в декількох районах. Для захоплення об'єктів він висилає рейдові групи.

При захопленні рейдовими групами об'єктів доцільно застосовувати нальоти, що полягають у рішучій вогневій поразці об'єкта всіма способами і раптовій атаці його з метою захоплення або знищення. Захоплення об'єктів, що рухаються, рекомендується проводити шляхом пристрою засідок. Після знищення об'єкта Рез повинний негайно висуватися до чергових об'єктів. З виконанням задачі він виходить у призначений район збору, де одержує нову задачу. У випадку дії Рез у взаємодії з тактичним повітряним десантом, видалення району його десантування і бойових дій у кожному конкретному випадку необхідно визначати з таким розрахунком, щоб Рез зміг підійти до нього через 4-6 годин [159].

Вогневе забезпечення бойових дій при діях у далекій зоні здійснюється методом нанесення вибіркового ударів по найбільш важливих об'єктах, при діях на ближніх підступах - методом послідовного зосередження вогню.

Щоб уникнути провалу рейду пропонувалося дотримувати спеціальні міри. До них відносяться збереження в таємниці задуму рейду, поширення помилкових слухів серед населення, демонстративні дії і т.д.

Рекомендується також підрозділяти рейд на чотири взаємозалежні фази. Перша - планування і підготовка рейду - починається з вибору мети, збору й уточнення даних про мету і район майбутніх дій. При цьому, крім оцінки даних про характер об'єктів, систему їхньої охорони, враховуються також умови місцевості, що впливають на вибір часу для проведення операції, її можливий ефект. Намічаються і ретельно розробляються маршрут руху до об'єкта і можливі шляхи відходу, а також можуть намічатися пункти збору перед атакою і після неї. Проводиться також ретельний інструктаж і тренування особового складу з акцентом на індивідуальну підготовку до рейду. Доцільно поділяти всіх учасників операції на двох груп: штурмову і прикриття. До складу штурмової групи входить кілька команд (відділень): саперів, захоплення, нанесення первісного раптового удару й інших.

Група прикриття призначається для спостереження, оповіщення і заборони підходу підкріплень супротивника. Вона може організовувати засідки на шляхах ймовірного підходу підрозділів конфронтуючих сил і вести відволікаючий або вогонь, що прикриває.

Друга фаза рейду - рух до мети. Під час руху до мети особлива увага звертається на найсуворіше дотримання скритності і маскування для того, щоб конфронтуюча сторона не могла довідатися про напад, що готується. Приймаються всі міри, щоб уникнути зіткнення із супротивником. На місці збору перед нападом на об'єкт можуть уточнюватися задачі, організовуватися взаємодія.

Третьою й основною фазою рейду є атака. Вона проводиться з максимальною силою, раптово, у точно встановлений час. При цьому потрібно досягти бажаних результатів перш, ніж супротивник зуміє організувати опір і зірвати напад.

Остання - четверта фаза рейду передбачає відвід сил. Він виробляється відповідно до раніше розробленого плану з урахуванням обстановки, що складається. Забезпечує відхід група прикриття, що у разі потреби веде стримуючі або відволікаючі дії. Проведення рейдів планується з таким

розрахунком, щоб вони мали безпосередній вплив на ведення бою (операції).

Як показує досвід, найбільш ефективними прийомами ведення розвідувально-бойових дій є нальоти і засідки.

Нальоти застосовуються, в основному, для знищення стаціонарних або малорухомих об'єктів збройних формувань, для їхнього здійснення поряд із загальновійськовими підрозділами залучаються підрозділи Спн, рідше - десантно-штурмові. Здійснення нальоту вимагає ретельної підготовки. Найбільш ефективні нальоти вночі й в інших умовах обмеженої видимості при знищенні пунктів керування.

Досить ефективними будуть дії повітряно-десантних підрозділів у виді нальоту на вертольотах. Аналіз бойових дій показує, що одна рота, діючи на вертольотах, протягом двох доби в стані організувати 4 засідки, знищивши при цьому дві і більш дрібних групи збройних формувань і велику колону з озброєнням і боєприпасами.

Що стосується засідок, то цей традиційний і ефективний спосіб доцільно застосовувати при знищенні резервів, що висуваються, або підрозділів, що впливають у свої райони. В Афганістані і Чечні засадні дії велися нашими військами так само з метою заборони поповнення загонів збройних формувань зброєю і боєприпасами, а також недопущення пересування їхніх загонів усередині району збройного конфлікту.

До складу засідок, як правило, включається звичайно взвод (розвідувальний, мотострілковий, парашутно-десантний або разведгрупа Спн), посилений розрахунком 82-мм автоматичного міномету "Волошка", групою саперів [160, С.]. У складі засідки обов'язково повинний знаходитися санінструктор з набором засобів для надання першої медичної допомоги, артилерійський коректировщик (якщо засідка влаштовувалася в зоні досяжності своєї артилерії) і авіанавідник (позаштатний).

Озброєння особового складу засідки штатне, маються також прилади нічного бачення і безшумної стрілянини. Особовому складові доцільно із

собою мати збільшений боєкомплект, три-чотири гранатомета "Муха" (замість штатних РПГ-7), радіостанції для зв'язку з командирами своїх частин, вертольотами й артилерією. Сапери беруть із собою можливо більший запас хв спрямованої дії й осколкового протипіхотних хв загородження.

Війни в Афганістану і Чечні показали, що на найближчому аеродромі на увесь час дій підрозділу в засідці знаходяться в положенні чергування одна-дві пари вертольотів, а в пункті дислокації частини, що вислала засідку, - чергова рота на БМП (БТР). При організації засідок широко застосовується військова хитрість.

Підрозділ, виділюваний у засідку, поділяється на кілька груп: групу вогневої поразки, що призначалася для знищення супротивника шляхом створення зони суцільного вогню. До складу цієї групи включалися розрахунки автоматичних гранатометів, кулеметники, снайпери. Склад групи захоплення включав 5-7 чоловік, найбільш підготовлених фізично сильних і сміливих солдатів.

Група мінування створюється з числа доданих саперів. Група забезпечення в складі до відділення створюється для прикриття дій групи захоплення, групи вогневої поразки і групи мінування, а також забезпечення виходу з бою засідки. Броньова група включала бронетехніку підрозділу, виділену до складу засідки. Вона розміщувалася потай у районі, що забезпечував швидкий вихід на позиції з метою вогневого прикриття підрозділів.

Висування підрозділів у район засідки здійснювалося звичайно на бойових машинах піхоти (БТР), вертольотах і в пішому порядку. При висуванні на машинах особовий склад спішувався в укритому від візуального спостереження місці, що знаходиться в 10-15 км від запланованого місця засідки. Вихід безпосередньо в район засідки здійснювався в нічний час. Похідний порядок підрозділу будувався з урахуванням можливої зустрічі із супротивником. Взвод розбивався на дві

групи, що пересувалися в колоні по двох на видаленні зорового зв'язку, маючи парних дозорців у голові і хвості колони. У ході висування періодично робилися короткі зупинки для прослуховування, орієнтування і детального огляду місцевості.

Позиції для розташування засідки вибиралися з таким розрахунком, щоб забезпечувалося спостереження за супротивником, ведення вогню на граничну дальність із усіх видів зброї і взаємна вогнева підтримка груп. На можливих напрямках відходу бойовиків здійснювалося мінування місцевості.

Досвід показав, що в засадних діях доцільно використовувати міни підвищеної ефективності - МОН-50 і ОЗМ-72 з комплектом неконтактного вибухового пристрою (НВП) "Полювання", а на тропях - міни ПМП-2 у сполученні з міною МОН-50 і взривача МВЗ-72. На вході в зону поразки засідки встановлюється комплект "Полювання" у керованому варіанті з мінами ОЗМ-72, блок харчування цього комплекту виноситься в один стрілецьких окопів, що знаходиться на початку зони дій засідки. Другий варіант НВП "Полювання" встановлюється в некерованому варіанті на виході з зони. У середині позицій засідки ліворуч і праворуч від дороги або стежки, по якій очікується рух бойовиків, встановлюється 3-4 міни МОН-50 у керованому по проводах варіанті, що призначені для поразки основної групи. Провідники або дозорці бойовиків пропускаються через усю зону доти поки в центр засідки не втягнеться основна частина групи бойовиків, після чого здійснюється підрив мінного поля і відкривається вогонь із усіх видів зброї.

При виявленні значних сил супротивника, справитися з якими підрозділу, що діє у засідці, не виявляється можливим, командир підрозділу викликає вертольоти (іноді літаки), свою бронегрупу й у взаємодії з ними знищує супротивника.

Літаково-вертолітні групи створюються з розвідувальних, бойових (ударних) вертольотів і літаків-штурмовиків. Підтримку дій рейдових

загонів вони можуть вирішувати трьома способами: послідовним нанесенням ударів по цілям (бронеоб'єктам і засобам ППО) із тривалим впливом на супротивника; одночасним ударом вертольотами, РСЗО і літаками по одному об'єкту; одночасними і послідовними ударами по декількох цілям.

При першому способі дій передбачається побудова бойового порядку групи в три ешелони. У першому використовуються розвідувальні вертольоти для виявлення об'єкту удару. В другому - бойові вертольоти, що потай підходять до об'єкту і по цілевказівці перших уражають його з висот 8-20 м керованими ракетами. У третьому ешелоні діють літаки-штурмовики, що наносять удар слідом за бойовими вертольотами з висот 90-200 м [84,С.64].

При другому способі дій бойові вертольоти демонстративними діями викликають на себе вогонь зенітних засобів, а штурмовики в цей час знищують них. Після придушення засобів ППО вертольоти і літаки разом з артилерією завдають удару по цілі. При цьому артилерія придушує засоби ППО, позначає розривами снарядів об'єкти для вертольотів і літаків. У свою чергу, екіпажі розвідвертольотів роблять цілевказівки артилерії і коректує її вогонь.

У третьому способі вертольоти діють насамперед по засобах ППО, штурмовики по танках. Атаку звичайно починають бойові вертольоти, включені до складу розвідувального підрозділу. Потім вогонь відкривають артилерія й інші вертольоти, а слідом за ними штурмовики. Після цього повторно наносяться удари по місцях, що залишилися.

Вихід штурмовиків у район цілі з району чекання звичайно здійснюється на гранично малій висоті (10-15 м) [160, С.14]. Це забезпечує раптовість нанесення удару і мінімальну уразливість від ППО.

Ефективними стануть і вертолітні засідки. Сутність даного способу полягає в тому, що розвідувально-бойовий орган, діючи на вертольотах, виходить на шляхи дії збройних формувань, організує наземне

спостереження за ними, а вертольоти маскуються в складках місцевості або в лісі. З наближенням обраного об'єкта до місця засідки він знищується вогнем бортової зброї, викликаних вертольотів у сполученні з вогнем групи нападу. Після знищення об'єкта, вертольоти забирають особовий склад, що діє на землі і висуваються в новий район. Такий спосіб розвідувально-бойових дій дозволить зменшити кількість особового складу, що діє на значному видаленні, скоротити час на виконання задач і одночасно визволити особовий склад для дій іншого характеру.

Для проведення пошуку при залученні одного батальйону фронт пошуку на закритій місцевості може складати до 2500 м, а на відкритій удвічі більше. Тому, для прочісування блокованого району, залучалося, за досвідом Афганістану, до трьох мотострілкових батальйонів. У цьому випадку виділені сили могли прочісувати закриту ділянку місцевості 7-8 км по фронту, а відкритої до 14-16 км. Темп прочісування при цьому складав: на відкритій місцевості - 2-4 км/год.; на середньопересечній - 1-2 км/год., на горно-лісистій - 300-500 м/год. [159].

З метою скорочення часу і підвищення ефективності прочісування районів, де маються підземні комунікації, притулки, у кожному батальйоні необхідне створення спеціальних груп пошуку в складі до мотострілкової роти, з посиленням до інженерно-саперного взводу, забезпечення особового складу приладами спостереження. Очевидно, що при веденні бойових дій розвідувально-бойовим способом роль розвідки надзвичайно зростає. Вона може здійснюватися різними способами, у тому числі комбінованим, сполученим, об'ємним спостереженням за допомогою телеапаратури і РЛС, з використанням безпілотних літальних апаратів, роботів-розвідників та ін. Основним засобом розвідки в далекій зоні з'явиться повітряна.

Сучасна техніка в значній мірі змінила динаміку поля бою, у тому числі і способи ведення наступального бою в умовах попередження збройний конфлікт. Представляється можливим і доцільним коротко розглянути

аеромобільні, десантно-штурмові дії, блокування й оточення збройних формувань, а також штурм населених пунктів.

Аеромобільні дії вимагають значних змін у здійсненні взаємодії між десантуємою піхотою і засобами підтримки, головним чином, з артилерією. Роль наземного ешелону в більшому ступені стала полягати в наступному: знайти збройні формування супротивника і скувати його дії для того, щоб нанести йому завершальний удар з повітря і масованим вогнем артилерії. Тактика аеромобільних дій, зокрема цікава тим, що завдяки більшій ефективності вогневого впливу по супротивнику, з'являється можливість останні 40-50 м, що відокремлюють солдата, що атакує, від супротивника, узагалі не переборювати. Головною же перевагою аеромобільних дій, безумовно, є їхня мобільність.

Аналіз тактики аеромобільних дій повітряних десантів і підрозділів показує, що вони найбільш уразливі після приземлення, оскільки мають обмежену рухливість і слабко захищені від вогню усіх видів зброї. Це необхідно враховувати при організації аеромобільних дій своїми військами, а у випадку застосування таких дій супротивником важливо якнайшвидше організувати його знищення. Усі частини і підрозділи в сучасних умовах, незалежно від їхнього місця в бойових порядках повинні бути постійно готові до відображення повітряних десантів, ДРГ і аеромобільних груп супротивника.

Застосування тактичних маневрених груп, у складі посиленої роти-батальйону, може висилатися в глибину розташування збройних формувань супротивника для нанесення раптових ударів у фланг і його; здійснення заходів щодо дезорганізації його управління, порушення системи вогню і зриву інженерного устаткування місцевості; протидії висуванню і розгортанню резервів і рішення інших задач.

Область бойового застосування десантно-штурмових підрозділів (частин) на вертольотах представляється досить великою. Їх маневрові можливості, що значно перевищують реакцію мотострілкових і танкових

підрозділів (частин) других ешелонів (резерву), негайна готовність до дій при значному видаленні від переднього краю, вогневі можливості по знищенню цілей будь-якого типу дозволяють говорити про універсальність, властивої дотепер лише загальновійськовим частинам.

У залежності від поставленої бойової задачі частини і підрозділи, призначені для ведення десантно-штурмових дій, після десантування можуть діяти або в повному складі, або окремими групами (загонами), вступати в бій одночасно або послідовно. Головним принципом їхнього застосування є дії на випередження супротивника, захоплення і збереження за собою ініціативи і волі маневру. Найбільш розповсюдженими тактичним прийомами, які можуть застосовуватися десантно-штурмовими формуваннями при розгромі окремих збройних формувань супротивника і захопленні важливих об'єктів, можуть бути: двостороннє або однобічне охоплення, удар у тил або у фланг, комбінований удар у фланг і тил, розгром супротивника, що перейшов до кругової оборони, знищення супротивника в тактичному вогневому мішку.

Швидке проникнення повітряного ешелону в тил збройних формувань супротивника і знизить його бойові можливості. Крім того це дозволить у значній мірі підвищити темпи наступальних дій, що ведуться загальновійськовими з'єднаннями і частинами в цьому районі збройного конфлікту.

Досвід бойових дій у збройних конфліктах показав, що досягнення розгрому іррегулярних збройних формувань супротивника в умовах відсутності лінії зіткнення сторін, наявності великих вільних просторів, практично неможливо без його попереднього блокування, повного або часткового.

Аналіз блокування частинами і з'єднання показує, що для блокування великого населеного пункту було потрібно 5,5-6 годин. За цей час збройні формування супротивника встигали піти. Тому виникає необхідність підвищення ефективності блокування.

Одним зі шляхів стало застосування тактичних повітряних десантів (Таквд). Дослідження показали, що для блокування населеного пункту площею до 30 кв.км при наявності в ньому збройного загону в складі 300-500 чел. було потрібно висадити 1-2 Таквд у складі 1-2 батальйонів на можливих шляхах відходу супротивника до підходу головних сил дивізії. Для десантування одного мотострілкового батальйону необхідно 38-40 вертольотів Мі-8т і 10-12 Мі-26 [159].

У цей час основні сили блокування району, займаного збройними формуваннями супротивника, по заздалегідь установлених маршрутах виходять на зазначені рубежі і блокують усі доступні напрямки, широко застосовуючи МВЗ. Для мотострілкових підрозділів рубіж блокування доцільно вибирати на видаленні 150-200 м від крайніх будівель, щоб забезпечуватися огляд і обстріл вільної місцевості. Бронегрупи розташовувалися позад підрозділів, забезпечуючи їх вогнем і маючи інтервали 150-200 м. Вогневі позиції артилерії і мінометів можуть вибиратися на напрямках ймовірного відходу супротивника на видаленні до 500 м [38].

Як показав досвід, відстань між парами солдатів при розгортанні в ланцюгах блокування складає - 25-30 м. При цих умовах особовий склад до двох мсб (700-750 чел.) на відкритій місцевості може блокувати збройні формування на площі 27-30 км. На закритій місцевості площа блокування зменшується в два рази. Крім того, група Мі-8 з (ВСМ-1) здатна встановити мінне поле по фронту до 2400 м за 10-15 хвилин, що дозволяє затримати групу супротивника в складі 150-200 чел. на 1,5-2 години. З метою попередження виходу збройних формувань через кязири, таємні тропи, доцільно одночасно з блокуванням улаштувати засідки (силою до мсв-мср).

Для своєчасного розкриття намірів збройних формувань супротивника пропонується використовувати всі наявні засоби розвідки, а для його поразки застосовувати СДМ - 1-2 батареї "Ураган" або 2-3 ланки

вертольотів типу Мі-8 (із ВСМ-1), оснащених радіолокаційною станцією (РЛС). Крім того, можливо і бажано використовувати до батареї 152-мм СГ і батарею БМ-21, аеромобильную групу і 1-2 бойових вертольота. У цьому випадку можливо його виявлення через 1-3 хв і потім через 5-10 хв одним залпом (вильотом) установити дистанційно мінне поле довжиною до 3-5 км, через 10-12 хв завдати вогневої поразки, а через 26-30 хв завершити його розгром силами аеромобильной групи. Створювані аеромобильные групи можуть використовуватися також для боротьби з ДРГ супротивника, його засідками, постами спостереження під час висування головних сил, а при блокуванні - для знищення супротивника або з повітря, або висадженням Таквд безпосередньо на флангах або в його тилу.

Блокування буде мати місце також і у випадку, коли сил і засобів для розгрому збройних формувань супротивника недостатньо. Особливе значення при проведенні блокування здобувають заходи по досягненню скритності, обману супротивника, застосування нестандартних, нетрадиційних дій, проведення імітації висування на помилкових напрямках, застосування дезінформації, широке застосування передових загонів, Таквд.

Найбільш ефективним прийомом варто визнати блокування можливих шляхів відходу збройних формувань висадженням Таквд силою до 1-2 батальйонів, як правило за 1-1,5 години до підходу головних сил до району бойових дій, що дозволяє затримати його відхід на 2-2,5 години і спільних дій бронегруп із Таквд завершити їхнє знищення. З насиченням частин Сухопутних військ вертольотами (транспортними і бойовими) блокування переважно буде здійснюватися аеромобільним способом.

Аналіз бойових дій показав, що після завершення блокування здійснюється прочісування, як правило, по напрямках, що сходяться. Район, що прочісується, розділяється на ділянки, кожна з яких послідовно оглядається. У ході прочісування вони, в залежності від кількості існуючих сил і засобів, по фронту можуть складати від 5 до 30 км [160].

Досвід бойових дій в Афганістані підтвердив: для того щоб заборонити вихід збройного формувань з великого населеного пункту доцільно було б здійснювати не блокування, а оточення. Для надійності треба було б створення двох кілець оточення. Перше - на видаленні 2-3 км від оточеного об'єкта, друге - безпосередньо в населеного пункту. Так, для ефективного створення зовнішнього кільця оточення населеного пункту радіусом 11-12 км пропонується використання бронегрупи в складі 240-250 одиниць БМП (БТР), 1-2 батареї РСЗО "Ураган" і одна ланка вертольотів типу Мі-8 (із ВСМ-1). Для створення безпосереднього кільця оточення навколо населеного пункту радіусом 7-8 км доцільно використовувати до п'яти-шести мсб [160]. Застосування вищевказаних сил і засобів дозволяє створити надійне кільце оточення.

Найбільш складним у ході припинення збройного конфлікту є оволодіння містом (населеним пунктом). Умови, у яких ведеться бій по оволодінню містом, характеризується обмеженістю зон обстрілу, складністю маневру, гострою необхідністю постійної чіткої взаємодії не тільки частин і підрозділів, що виконують бойові задачі, але і тих, що знаходяться біля вільних районів. Для ведення бою за оволодіння містом створюються штурмові загони в складі посиленних мотострілкових, парашутно-десантних, десантно-штурмових батальйонів або батальйону морської піхоти.

Як показує досвід війн, перед початком бойових дій штурмові загони і групи авіації й артилерії наносили удари по виявленим вогневим засобам і іншим об'єктам збройних формувань. Штурмові групи займали вихідне положення якнайближче до об'єктів, що атакуються, на вулицях і магістралях, утримуваних своїми військами, і у встановлений час переходили у наступ.

Бойова техніка штурмової групи, що наступає по магістральній вулиці, висувалася трьома колонами: праворуч і ліворуч на відстанні 5 метрів від будинків висуваються танкові і мотострілкові підрозділи, а по середині

вулиці - інженерні підрозділи і командний пункт командира штурмового загону.

У голові колон висувався танковий взвод під прикриттям мотострелків і вогнеметчиків, що діяли в пішому порядку, вели вогонь по перших поверхах і підвалам будинків. Резервні групи, що просувалися на БМП за танками, вели вогонь по 2-3 поверхам. За резервними групами висувалися ЗСУ-23-4 або "Тунгуска", що вели вогонь по верхнім етажам і дахам будинків з метою виключити кидки гранат і пляшок із запальною сумішшю.

Слідом за мотострільками, що діють у пішому порядку, висувалися групи прочісування, що завершують знищення дрібних груп збройних формувань, що залишилися в будинку. Таким чином, штурмова група послідовно вирішуючи ряд задач, просувалася вперед і виконувала основну поставлену задачу.

Бойові дії показали, що при висуванні танків для ведення вогню прямим наведенням повинно бути забезпечене їхнє прикриття мотострільковими підрозділами. Ведення вогню з застосуванням трасуючих куль заборонено! Траса вказує місце розташування стрільця. Крім цього, досвід дій у місті показав, що для досягнення успіху у складі відділення повинне бути не менш 8-10 чоловік, не вважаючи екіпажа бойової машини. Для захоплення будинку штурмова група повинна висуватися в пішому порядку на вихідний рубіж, удаление якого від об'єкта атаки може складати до 200 м [161]. Зайнявши вихідний рубіж у встановлений час мотострелки відкривали вогонь по першому поверху, забороняючи ведення вогню противником.

Далі, під прикриттям мотострільків у пішому порядку висувалися танки і БМП на видалення прямого пострілу від об'єкту атаки і знищували вогневі засоби і живу силу на підступах до будинку й усередині його.

Після придушення груп збройних формувань на підступах до будинку і на його перших поверхах мотострількові підрозділи вривалися в будинок і завершували знищення груп збройних формувань, що залишилися.

Після захоплення будинку організується його оборона. Для розміщення вогневих засобів та снайперів використовували дах, верхні поверхи. Основною задачею снайперів вважалося знищення снайперів супротивника. Вогневі позиції для мінометів вибирали використовуючи укриття (будинки, залізобетонні вироби, руїни і т.д.). Крім цього, усі вогневі позиції артилерії повинні були оборонятися бойовою охороною з мотострілків.

Переміщення артилерії здійснювалося по-батареино (по-дивізійно), з таким розрахунком, щоб не менш 1/3 постійно було в готовності до ведення вогню. Але команду на відкриття вогню міг дати (мав право дати) тільки вищестоячий командир (КП, КД). У результаті – дуже часто вогонь вівся по вже порожньому місцю.

Крім того в умовах ведення бойових дій у місті, при розташуванні на місці необхідно було прийняти всі заходи для збереження життя особового складу, техніки і матеріальних засобів. Тому, в умовах постійної погрози нападу, можливості раптового відкриття ними вогню підрозділи розташовувались таким чином, щоб була можливість розосередження бойової і іншої техніки. Між машинами повинно було бути не менш 25 м. При цьому для укриття використовувалися забори, руїни, а також перші поверхи будинків. Особовий склад займав висотний будинок, організовував спостереження з верхніх поверхів, даху, а також з нижніх поверхів.

Проте, слід зазначити, що застосування традиційних способів ведення оборони в умовах збройних конфліктів може оказатися не завжди можливим і ефективним через обмежену кількість сил, засобів і часу. Виходячи з цього, виникає необхідність вишукування специфічних тактичних прийомів і способів, що дозволяли б ефективно використовувати принцип оперативної порівнянності частин (підрозділів), яка досягається за рахунок високої повітряно-наземної мобильності і підвищення вогневої моці, компенсуючи таким способом уразливі місця - слабку захищеність від ударів з повітря, особливо з застосуванням ВТЗ, низькі протитанкові щільності, уразливість системи керування, комунікацій, тилу.

Очевидно, що оборона в цьому випадку повинна найбільш ефективно вважати чисто оборонні дії по утриманню місцевості (об'єктів) із застосуванням повітряно-наземного маневру, ведення ближньої і далекої вогневої поразки, широке застосування МВЗ (переважно дистанційних) з обманом супротивника. Застосування різних способів, в основі яких лежить мобільність з'єднань і частин, дасть можливість у залежності від умов обстановки, що складаються, характеру дій супротивника, найбільше раціонально використовувати сили і засоби, які малися, виконати бойову задачу з найменшими втратами.

Можна припустити, що в основі оборонних дій будуть лежати стримуючі дії, по типу тих, які звичайно застосовуються в зоні відповідальності з початком вооруженого конфлікту для того, щоб забезпечити вигреш часу для зосередження і підтягування головних сил, скувати дії супротивника, не дати йому можливості з ходу прорватися в глибину наших військ (опанувати об'єктом).

Тактика дій підрозділів, що ведуть стримуючі дії полягає в тому, щоб максимально використовувати далекобійність зброї і маневрені якості бойової техніки, а також вигідні умови для того щоб веденням бойових дій на ряді послідовно займаних рубежів нанести максимальні втрати наступаючим збройним формуванням, вимотати і знекровити його ударне угруповання, знизити темп її просування. Мобільність максимально використовується для того, щоб вчасно виводити підрозділи з-під удару противника, уникати затяжних боїв.

У ході стримуючих дій використовуються МВЗ, що створювалися переважно засобами дистанційного мінування, улаштовуються вогневі засідки на шляхах просування супротивника, вогневі мішки, усілякі пастки, завали і руйнування на дорогах. Розрахунки показують, що при руйнуванні доріг до 10% швидкість руху колон знижується в 1,4-1,7 рази, а більш 10% - у 2,5-4 рази [38].

За даними військових фахівців, система вогневої поразки при веденні стримуючих дій включає: нанесення вогневих ударів на далеких підступах; послідовне нарощування вогневих зусиль з наближенням супротивника до лінії бойового зіткнення; широкий перенос вогню по фронту й у глибину з метою масування вогню по найбільш важливих об'єктах і цілям; створення зони суцільного вогню в місцях засідок і вогневих мішків.

Найбільш важливими задачами вертолітних підрозділів у ході стримуючих дій будуть: прикриття проломів і флангів; нанесення ударів і захоплення пунктів керування, засобів розвідки і РЕБ, ППО; прикриття відходу підрозділів на новий рубіж; знищення ДРГ супротивника; організація засідок; ведення розвідки; нанесення ударів, що випереджають, по повітряним десантам при перебуванні у вихідних районах, місцях дислокації вертольотів, районам зосередження резервів.

Для успішного ведення бойових дій способом стримання великого значення набуває розвідувальне забезпечення. Важливо мати повні розвіддані про розташування цілей, резервів супротивника, особливо його засобів ППО. При цьому, слід зазначити, що активні маневренні дії та могутній вогневий вплив на супротивника, найчастіше вогневими засобами далекої дії, дозволять значно знизити темп його просування в глибину і, тим самим, виграти час для здійснення заходів за планом старшого начальника.

Однією з важливих і складних задач у розглянутій обстановці, на наш погляд, буде боротьба із супротивником у важкодоступних районах, умови яких різко обмежують або повністю виключають застосування частин і підрозділів з важкою технікою й озброєнням. Тут, для боротьби з супротивником у цих районах необхідно використовувати спеціально підготовлені мотострілецькі, аеромобільні підрозділи, наприклад, із складу легких піхотних дивізій, аеромобільних бригад, а також завчасно створені системи різного виду загороджень. Одночасно варто застосовувати блокування й ізоляцію супротивника десантами і вогневими ударами, створювати вогнища пожеж і руйнувань. Щоб уникнути розпилення сил,

розосередження вогневих засобів і ослаблення стійкості оборони в цілому, потрібно прагнути застосовувати не одночасне, а послідовне нанесення поразки наступаючим угрупованням у своїх районах прикриття, при якому головні зусилля зосереджуються спочатку проти угруповання, яке створює найбільшу загрозу. Це повністю підтверджують бойові дії, які відбувалися під час війн як в Афганістані, так і в Чечні.

Вогнева поразка в таких умовах має свої особливості. Значна довжина фронту оборони дивізій і полків обумовлює можливість створення зони сплошного вогню усіх видів перед переднім краєм тільки на важливіших ділянках (напрямах). Тому система вогню повинна тісно погоджуватися в таких умовах з підготовленими ударами авіації і бойових вертольотів, системами протитанкової і інженерних загороджень, умовами місцевості і забезпечувати здійснення маневру вогнем, надійне прикриття флангів, проміжків і стиків, ведення кругової оборони загальновійськовими частинами і підрозділами.

У визначених умовах, як показує досвід збройних конфліктів, при призначенні з'єднанням зон відповідальності порядку 300-400 км і більш, може організовуватися їх прикриття за принципом створення розосередженої оборони.

Така оборона застосовувалася радянськими військами в Афганістані при прикритті держкордону з Пакистаном. При цьому 108 мсд призначалася зона відповідальності шириною 420 км, 5 мсд - 640 км, 201 мсд - 400 км, 177 мсп 108 мсд - 129 км. Батальйону в цьому випадку призначалася ділянка шириною 30-40 км [162]. Для охорони комунікацій виставлялися сторожові застави у складі роти-взводу, а в найбільш важливих пунктах створювалися базові застави, де розташовувалися управління мср, рухомий резерв батальйону на БМП (БТР), що знаходився в п'ятьох хвилинної готовності до висування. На заставі створювалися запаси боєприпасів - 5 боєкомплектів, пального, води і продовольства на 30 діб [163].

Сутність такої оборони полягає в перехопленні найбільш важливих напрямків шляхом створення по вузлах доріг, дефіле, вузлів опору й окремих опорних пунктів, у проміжках між якими створюються загородження й організується повітряне і наземне патрулювання. Для посилення загрожуваних напрямків створюється сильний мобільний резерв, що розтошовується в глибині.

Система вогневої поразки включала: удари літаків, бойових вертольотів на далеких підступах до оборони; підготовленні ділянки зосередженого вогню артилерії і мінометів по вузлах доріг, населеним пунктам, тіщинам, перевалам; створення суцільної зони багатоярусного вогню з усіх видів зброї в горах і на висотах, що прилягають до долин; підготований переніс вогню на будь-який напрямок, у тому числі системами ВТЗ, сполучений із застосуванням РСА "У".

Основу системи загороджень складали протипіхотні мінні поля на підступах до сторожових застав, а також поля спеціального мінування, створювані за допомогою комплектів "Полювання-2". У проміжках між опорними пунктами створювалися засідки силою взвод-рота.

В обороні групи розташовуються розосереджено, на відстані 3-4 км друг від друга. Практично кожна бойова група несе відповідальність за оборону ділянки в смузі оборони дивізії на площі 7-12 км. Кожен батальйон, маючи в своєму складі 12-16 бойових груп може обороняти район 100-120 км або 10-12 км по фронту і глибині. Відповідно полк, маючи бойовий порядок у два ешелони, може обороняти ділянку 20-25 км по фронту і глибині. Отже, мотострілкова дивізія може вести оборону смуги шириною 50-75 км і стільки ж у глибину.

При такій побудові оборони втрати загальновійськового з'єднання від вогневих ударів супротивника значно скорочуються при збереженні його бойового потенціалу. Так, втрати обороняючихся (при тому самому витраті боєприпасів) зменшаться на 10-17%. Втрати наступаючих зростуть унаслідок більш повного використання можливостей бойової техніки при

круговому обстрілі. Для підвищення живучості артилерії інтервали між знаряддями можна мати до 200 м але за умови наявності автоматизованої системи керування вогнем.

У ході бойових дій, в силу великої розосередженості, нерідко траплялося так, що збройним формуванням удавалося блокувати ту або іншу сторожову заставу російських військ. У цьому випадку командування вживало негайних заходів по її деблокуванню. Це, мабуть, є особливістю і часто буде мати місце при веденні оборони такого типу. Отже, виходячи з цього, можна сказати про доцільність передбачати спеціальні формування в бойовому порядку, що будуть виконувати задачі по деблокуванню.

Сильними сторонами подібних оборонних дій, які можна використовувати в ході припинення збройних конфліктів, можна вважати: чіткий розподіл зон відповідальності в обороні до кожного взводу; надійна система вогневої поразки, особливо вогню танків, БМП (БТР) і стрілецької зброї, у т.ч. багатоярусного; широке застосування засобів розвідки і виявлення супротивника, сполучених з артилерією; застосування бомбоштурмових ударів авіацією з використанням наземних систем лазерного підсвічування; ефективне використання засобів мінування, у тому числі дистанційним способом; застосування МВЗ для захисту мостів, тоннелей, гребель і т.п. Ретельна організація взаємодії; надання часу командирам рот і батальйонів для роботи з місцевим населенням по запобіганню диверсій; широке застосування всіх видів розвідки; наявність декількох резервних груп для рішення раптово виникаючих задач і посилення оборони.

Слабкими сторонами розосередженої оборони, по досвіду збройних конфліктів, є: можливість використання збройними формуваннями значних проміжків між опорними пунктами в силу значної ширини смуг оборони з'єднань в межах 200 км, ділянок оборони частин - до 80 км, районів оборони батальйонів - 20-30 км і ротних опорних пунктів - 5-6 км, іноді і більш; як правило одноешелонна побудова бойового порядку; наявність

схованих підступів, гірських карнизів і підземних комунікацій, що виходять безпосередньо в райони оборони; труднощі керування і забезпечення.

Бойовий досвід подібних дій може застосовуватися в ході охорони й оборони основних комунікацій, створенню режимних зон навколо аеродромів, важливих перевалів, мережі гідротехнічних споруджень, науково-дослідних полігонів, АЕС, пунктів керування, угруповань РВіА, ППО, тилу і технічного забезпечення.

Такий спосіб дій, як свідчить досвід застосування загальновійськових з'єднань і частин на етапі припинення збройного конфлікту, буде спрямований на розгром і знищення збройних формувань, а основу цього застосування будуть складати способи дій із широким застосуванням зброї. Основними з них є: розвідувально-бойові дії (наліт, засідка, рейд, пошук і прочісування); наступальні дії (штурм населених пунктів, блокування, оточення і розгром збройних формувань супротивника і ведення аеромобільних дій у зоні збройного конфлікту (Таквд, аеромобільні і літаково-вертолітні групи); оборонні дії (ведення стримуючих дій, ведення розосередженої оборони).

При виборі способів дій з'єднань і частин загальновійськовий командир повинний завжди пам'ятати, що при діях проти іррегулярних збройних формувань головним принципом є - максимальна безпека для мирних жителів і прийняття всіх мір до того, щоб вирішити збройний конфлікт із найменшими втратами і без широкого застосування засобів поразки.

Все це разом дає нам можливість розглянути особливості формування бойового складу, типів озброєння, що застосовуються, і способів дій сторін у таких збройних зіткненнях.

Наприклад, з аналізу подій у ДРА, Таджикистані і Чечні ми бачимо, що конфронтуючі російським військам збройні формування (у т.ч. бандитські) містили в собі, в основному, добре підготовлені групи бойовиків, озброєні найсучаснішою стрілецькою і протитанковою зброєю, переносними зенітними комплексами, надійними засобами зв'язку, а

нерідко і важким озброєнням, аж до танків і бойових машин РСЗВ. Правда, поряд із сучасними мінно-вибуховими приладами, широко використовувалися пляшки з вогнесумішами. Чисельність бойових груп - від 10-15 чоловік до декількох десятків бойовиків [164, С.45-47]. У залежності від обстановки ці групи підсилювалися танками, БМП (БТР) і іншою бойовою технікою. Групи могли поєднуватися в загони чисельністю 100-150 чол. По територіальному принципу і партійній належності загони поєднувалися в бандформування, загальною чисельністю 250-1500 чоловік [38, С.102]. Великі бандформування ставали бойовою одиницею, здатною вести самостійні бойові дії на великій території.

Керування бандформуваннями, як ми вже вказували, здійснює ватажок (польовий командир) і підлеглий йому військовий комітет. Загальне керівництво незаконними збройними формуваннями здійснює ватажок найбільш великого і сильного бандформування в даній провінції (ДРА, Ангола), чи координаційна рада (Таджикистан), чи реально обраний (такий, що проголосив себе) офіційним правителем (президентом) республіки (Чечня, Боснія, Герцоговина). Подібні збройні формування в межах контрольованих ними зон або суміжних територіях створюють базові райони, навчальні центри, склади зброї і боєприпасів.

Як показали дослідження, по видах бойові дії незаконних збройних формувань поділяються на наступальні, оборонні і партизанські.

Наступальні дії бойовиками велися найчастіше з метою захоплення будь-яких адміністративних центрів, визначеної території чи окремих важливих об'єктів. При цьому завжди велика увага приділялася раптовості, ініціативі дрібних бойових груп, маневру силами і засобами, а також фактору самостійності в здійсненні намічених планів при добре організованих розвідці, оповіщенні і дезінформації.

Подібні наступальні дії, як правило, були швидкоплинні й обмежені за розмахом. Якщо ж вони були невдалими для бандформувань, то в цьому випадку вони швидко виходили з бою під прикриттям вогню і мінних

загороджень, потайно відходили по заздалегідь обраних маршрутах. При цьому вони, як правило, уникали нести із собою велику кількість важкої зброї, яка зменшувала маневреність груп і загонів.

Для тактики наступальних дій бандформувань також характерний обхід вузлів опору з наступним їх блокуванням, нанесенням ударів у фланг і тил, а також з середини військ, що обороняються. Наступ на другорядних напрямках проводився, як правило, невеликими силами без попередньої вогневої підготовки і без створення будь-якої переваги в силах і засобах над супротивником. Нерідко угруповання сил і засобів створювалися за рахунок бойовиків, що мігрували під виглядом біженців чи разом з ними. Характерними прийомами їхніх дій є раптові напади "бджолиним роєм" на окремі об'єкти. При цьому широко застосовувалися засідки, влаштовувалися пастки, здійснювалися терористичні акти і проводилося мінування доріг.

Згідно існуючих даних, бойовий порядок збройного формування звичайно будувався в один ешелон з виділенням сильного резерву. При цьому група діяла на фронті шириною 200-1000 м, загін - 500-3000 м, бандформування 1000-5000 м. Велика увага приділялася прикриттю флангів, діям ДРГ [38, С.134].

По досвіду Чечні основними способами дій іррегулярних збройних формувань були раптові напади на обрані об'єкти мобільними групами з включенням у їхній склад декількох танків, БТР і знарядь для знищення переважливо незахищених пунктів керування, тилових підрозділів, автоколон, сторожових постів і заставши, контрольно-перепускних пунктів, блок-постів і окремих гарнізонів. Загони бойовиків у цих діях звичайно застосовували такий спосіб, як "набіг-відхід".

Що стосується оборонних бойових дій, то вони велися бойовиками з метою утримання населених пунктів, баз і інших важливих районів, що забезпечують виведення своїх формувань з-під ударів федеральних військ, а також у випадку неможливості ухилення від відкритого бою, намагаючись

при цьому не вплутуватися в тривалі позиційні бої. Населені пункти навмисно перетворювалися в укріплені пункти. Для цієї мети в селах концентрувалася важка бойова техніка, а в житлових будинках обладнувалися вогневі точки.

Як показує досвід бойових дій, при організації оборони створювалися системи спостереження, вогню і загороджень. Спостереження організовувалося починаючи з далеких підступів до оборони. При створенні системи вогню уміло використовувалися захисні властивості місцевості. Поразка наступаючим військам наносилося в основному, зосередженим вогнем. Для приховання дійсної системи вогню широко застосовувався вогонь відволікаючих груп. Часто застосовувався хибний відхід бойових груп для залучення наступаючих військ під фланговий вогонь, особливо при діях у населених пунктах.

Бойовий порядок бойових загонів і формувань, як правило, будувався в один ешелон з виділенням резерву силою до групи (роти). Група бойовиків силою до роти звичайно займала опорний пункт 400-1500 м по фронту і до 1000 м у глибину, загін - район оборони 700-3000 м по фронту і до 2500 м у глибину, а бандформування - смугу оборони 1000-7000 м по фронту і 3000-5000 м у глибину [165]. Основу оборони складали окремі опорні пункти. Проміжки між ними прикривалися вогнем артилерії і стрілецької зброї, а також установкою мінно-вибухових загороджень. Крім того, здійснювалося патрулювання, улаштовувалися секрети і засідки, виділялася сторожова охорона. Населені пункти готувалися до кругової оборони, а на підступах до них звичайно встановлювалися мінні полючі, у тому числі з радіоуправлінням.

На випадок переваги наступаючих військ у силах і засобах, командування бандформувань передбачало ведення зосередженого вогню по наступаючому угрупованню і відхід загонів, що обороняються, по заздалегідь намічених маршрутах до нового місця збору (рубіжу оборони). Навмисний відхід із займаних позицій здійснювався під прикриттям вогню

дрібних бойових груп із заздалегідь підготовлених позицій чи засідок. Після відходу передбачалося негайне розосередження бойовиків по найближчих околицях (населених пунктах), а потім вони знову зосереджувалися в призначених районах і раптово відкривали вогонь вже в тилу наступаючих військ. Як показавши бойовий досвід, така тактика дій була дуже ефективною.

При обороні населених пунктів основними способами ведення бою бойовиками були вогнева засідка і маневрена тактика за принципом "наліт-відхід", де бойові дії велися групами до 15-20 чоловік, а іноді і більш дрібними по 3-4 чоловіки з наявністю в їхньому складі снайпера, кулеметника, гранатометника і великої кількості протитанкових засобів [166, С.56]. Групи діяли як у нічний, так і в денний час. При цьому широко застосовувалися снайпери, що готували і займали свої позиції в темний час доби, як правило, осторонь від оборонних позицій основних сил формувань у готовності до ведення флангового вогню і з задачею зменшення можливості бути ураженими мінометним вогнем в ході загального обстрілу позицій бойовиків. Основними об'єктами поразки бойовики обирали засоби зв'язку і КШМ, командирські БМП (БТР) і танки, а також - офіцерів, радистів, гранатометчиків і кулеметників.

Досвід показав, що з підходом федеральних військ до населеного пункту бандформування відкривало зосереджений вогонь, після чого відходило на новий рубіж у глибину населеного пункту, залишаючи до половини його території і займаючи оборону, частіш за всіх у житлових будинках у перемішку з мирним населенням, яке залишилося, що позбавляло наступаючих можливостей зосереджувати по угрупованню супротивника всю міць своєї зброї, не дозволяли здійснювати широкий маневр силами і засобами, а також класично застосовувати артилерію й авіацію. Коли ж наступаючі війська входили в населений пункт, бойовики прагнули розсікти їх на ізольовані друг від друга групи, оточити і знищити вроздріб. Водночасно з цим бандформирования переходили до

партизанського і диверсійно-терористичним діям, у тому числі за межами постійно контрольованих ними територій.

Наприклад, партизанські дії в Чечні звичайно включали засідки, нальоти, мінування доріг, обстріли військових і народногосподарських об'єктів, диверсійно-терористичні акції й інші дії. Після їхнього здійснення, як правило в нічний годину, бойовики до ранку і на день "розчинялися" серед місцевого населення, що ускладнювало їхнє виявлення і боротьбу з ними.

Активні дії із засідок проводилися, як правило, у другий половині дня або у вечорі, коли з наступом темряви забезпечувалися умови для потайливого виходу бойовиків з бою, коли обмежувалися злагоджені дії військ і авіації федеральних сил.

До складу засідок звичайно входили: спостерігачі (3-4 чол.) [167]; вогнева підгрупа, що включає основні сили засідки і виконувала задачі по поразці супротивника; підгрупа попередження для заборони відходу чи маневр супротивника із зони засідки; резервна підгрупа для посилення вогневої підгрупи чи підгрупи попередження, а також для прикриття відходу; могла застосовуватися також відволікаюча підгрупа для сковування боєм охорони супротивника чи для підведення наступаючих військ супротивника під вогонь засідок.

Для нальоту на важливі об'єкти, комендатури і малочисельні гарнізони, після ретельної розвідки об'єкту задіялися групи в складі до 30-35 чол. [74, С.30]. Бойова група, звичайно, розділялася на групу придушення, інженерну групу, групу прикриття і групу нальоту. Керування і контроль нальотом здійснювалося голосом, спеціальними сигналами і по радіо.

Як свідчать наявні документи, наліт звичайно проводився вночі, чи перед настанням темряви, або при поганій погоді. Вважалося, що в таких умовах виключається застосування супротивником авіації. Об'єктами нальоту були пости охорони, невеликі гарнізони військ, різні склади і бази,

державні установи й інші. Після нальоту відхід бойовиків здійснювався дрібними групами в різних напрямках.

Мінна війна, особливо на автошляхах і на підступах до зайнятих бойовиками населених пунктів має на меті перервати чи серйозно затруднити рух військових колон, тим самим підірвати економіку країни і постачання військ. Для мінування використовувалися міни різних держав, а також саморобні міни, фугаси і пристрої. Місця установки вибиралися, як правило, у помітних орієнтирів і відзначалися добре помітними штучними знаками і місцевими предметами.

Рейдові і диверсійні дії бойовики застосовували після вивчення ними встановленого режиму поведження військ супротивника на етапі "стабілізації" обстановки. Проникаючи у проміжки між позиціями федеральних військ, бойовики знищували артилерійські підрозділи на вогневих позиціях, виводили з ладу пункти керування, об'єкти тилу і вузли комунікацій. У ході рейдових дій широко застосовувалися вогневі засідки і нальоти.

По досвіду бойових дій, диверсії проводилися силами спеціально підготовлених груп (загонів) різної чисельності. Диверсійна група звичайно поділялася на групу нападу на охорону об'єкта, на групу забезпечення проведення диверсії безпосередньо на об'єкті, на групу виводу з ладу лінії зв'язку і на групу ведення бою. На озброєнні диверсійних груп (загонів) знаходилися легкі кулемети, автомати, гранатомети і засоби мінування. При нападі такої групи на колони в більшості випадків першими уражались головні і замикаючі машини, а потім, по мірі зупинки всієї колони вона ефективно знищувалася вогнем гранатометів і стрілецької зброї. З метою недопущення підходу допомоги, що потрапила в засідку колони, і забезпечення відходу головних сил самої диверсійної групи, на підступах до району її дій могла влаштовуватися друга засідка.

Таким чином, можливо відзначити, що для тактики дій незаконних збройних формувань характерні наступні загальні особливості: прагнення до

досягнення раптовості; ретельний облік умов обстановки; широке застосування засідок; мінування місцевості; добре організована розвідка з використанням населення й агентури в державних установах, збройних силах і органах державної безпеки; несподіваний напад на пости, різні народно-господарські і військові об'єкти; завзяте утримання підготовлених опорних пунктів у містах і селах; застосування "живого заслону" з мирних жителів; диверсійно-терорестичені акції.

З огляду на все вищенаведене, щодо специфіки локальних війн і збройних конфліктів, загальновійськові з'єднання і частини для боротьби з іррегулярними збройними формуваннями можуть залучатися в них для рішення наступних задач:

- відбиття наступу чи окремих нальотів супротивника, нанесення йому при цьому максимально можливих втрат, утримання важливих районів місцевості, створення тим самим умов для наступного переходу в наступ;
- розгром мобільних угруповань супротивника, що прорвалися в глибину оборони;
- проведення аеромобільних та інших рейдів з метою виводу з ладу особливо важливих об'єктів супротивника;
- упередження дій супротивника щодо захоплення вигідних рубежів і районів з метою затримки підходу його резервів;
- оперативне блокування районів конфлікту і розгром незаконних збройних формувань у них;
- проведення заходів щодо розброювання і ліквідації збройних формувань і вилучення зброї в населення.

У районі конфлікту можуть також проводитися і миротворчі операції, у яких поряд зі штатними структурами МВС, Внутрішніми військами і Миротворчими силами можуть бути застосовані загальновійськові з'єднання і частини, з рішенням останніми наступних завдань:

- припинення збройних зіткнень і роз'єднання протиборчих сторін без застосування зброї;

-разом з органами внутрішніх справ охорона й оборона будівель радіо і телецентрів, АТС, держустанов, підприємств ядерної і хімічної промисловості, аеродромів, об'єктів комунального господарства;

-забезпечення своєчасної доставки гуманітарної допомоги в призначені райони через зону конфлікту;

-деблокування руху на залізниці і забезпечення безперервного руху потягів згідно графіків;

-забезпечення режиму надзвичайного стану й у першу чергу посилення охорони важливих об'єктів, складів зброї і боєприпасів;

-участь в проведенні заходів адміністративно-режимного характеру - оточення встановлених закритих зон, забезпечення комендантської години, посилення патрулювання;

-евакуація біженців;

-забезпечення припинення вогню, ведення бойових дій і роз'єднання ворогуючих сторін на безпечне видалення з використанням зброї;

-блокування району конфлікту і створення умов для виконання санкцій, прийнятих міжнародним співтовариством;

-забезпечення недоторканості кордонів з дружніми країнами і недопущення її прориву ззовні.

У зв'язку з тим, що локальна війна чи збройний конфлікт можуть стати одним зі способів втягування країни у велику війну, то загальновійськовій з'єднання і частини наших Збройних сил в однаковому ступені повинні бути готові не тільки до дій у великомасштабній війні, (як це ми зараз робимо), але і до дій спрямованих проти іррегулярних збройних формувань, які ведуть повстанську (партизанську) боротьбу, а можливо і дій у них. З цього випливає необхідність і навіть диктується потреба в розробці тактики дій загальновійськових з'єднань і частин сухопутних військ у специфічних умовах.

До першочергових проблемних питань тактики загальновійськових з'єднань і частин у названих ситуаціях, на наш погляд, варто віднести проблеми:

- своєчасного нарощування сил і засобів для первісного створення і наступного посилення угруповань своїх військ;

- організація виконання з'єднаннями і частинами своїх задач у специфічних умовах обстановки без чітко вираженого фронту і лінії зіткнення сторін;

- вогневої поразки супротивника в умовах, коли бойовики не тільки реально, але і навмисно використовують місцеве населення в якості "живого щита", руйнують чи провокують руйнування важливих промислових і екологічно небезпечних об'єктів;

- вибору способів ведення наступальних та оборонних дій при осередковому і, особливо, змішаному розташуванні угруповань сторін та місцевого населення, яке, у свою чергу, неадекватно ставиться до цих угруповань (з позицій нейтралітету, підтримки або несприйняття);

- особливу групу проблем складає тактика дій з'єднань і частин при вирішенні миротворчих задач.

Отже, проведене нами дослідження показало, що досвід застосування регулярних військ проти іррегулярних збройних формувань у воєнних конфліктах після Другої світової війни підтвердив необхідність обов'язкового урахування усіх факторів, які впливають на дії загальновійськових частин і підрозділів при виконанні бойових завдань (створення Об'єданого угруповання військ, єдине керівництво силами та засобами, що використовуються, проведення операції, сжаті терміни підготовки операції, й, особливо створення та розгортання угруповань військ).

Аналіз бойових дій свідчить, що при плануванні операцій в багатьому враховувався досвід Другої світової війни. Загальний задум розроблявся Генеральним штабом, а детальне планування операції здійснювалося

створеним управлінням Об'єднаного угруповання військ за участю офіцерів Міністерства Оборони, Генштабу, а також представників міністерств і відомств, війська (сили) і засоби яких приймали участь в операції.

Досвід підготовки спільних (спеціальних) операцій довів, що істотною проблемою є організація єдиного керування військами, силами і засобами. Несумісність технічних засобів у різних частинах і установах утрудняла створення єдиної системи, змушувала направляти на пункти керування взаємодіючих з'єднань, частин і підрозділів техніку зв'язку й АСУ Збройних Сил. На наш погляд, у даному випадку, з метою підтримки загальновійськових з'єднань і частин у встановленому ступені бойової готовності і своєчасного перекладу їх у підвищені ступені бойової готовності на пунктах керування повинне нестися бойове чергування в загальній системі централізованого бойового керування Генерального штабу.

Воєнні дії на території Чеченської Республіки підтвердили стійкість протиріччя між потенційними можливостями розгорнутих космічних систем і вкрай низькими можливостями наземної інфраструктури військ.

В умовах твердих тимчасових обмежень, продиктованих короткочасністю підготовчого періоду, традиційні засоби військової розвідки, зв'язку не можуть забезпечити необхідний темп оперативного інформаційного забезпечення органів управління військ і сил. Ці задачі з потрібною ефективністю можуть бути вирішені тільки при використанні космічних засобів розвідки, зв'язку і бойового керування. Війська угруповання військ (сил) у цих цілях повинні завчасно оснащуватися малогабаритними комплектами прийому інформації від космічних систем розвідки, особливо в інтересах застосування високоточної зброї.

Згідно дослідження, особливу складність при підготовці операції представляла організація взаємодії між частинами і підрозділами, оснащеними різнотипними засобами зв'язку. Це змушувало обмінюватися оперативними групами, офіцерами зв'язку як єдиними, у цих умовах,

засобами підтримки взаємодії. Бойовий досвід, отриманий у ЧР показав, якщо на перших етапах бойових дій за різними причинами у керуванні підлеглими з'єднаннями, частинами і підрозділами були допущені значні помилки, то в наступному з цього робилися висновки і без детального рішення питань керування, особливо взаємодії і зв'язку, операції не проводилися. Практика показала, що значно складніше було відробити питання взаємодії з військами МВС і ВВ, але надалі, із придбанням бойового досвіду, і ці питання зважувалися на належному рівні (виконання задач по звільненню від НВФ Аргуну і Гудермеса).

При цьому низька укомплектованість частин і підрозділів особовим складом за мирним часом, екстрене їх доукомплектування при безпосередній підготовці операції показали необхідність проведення не тільки бойового злагодження підрозділів, але й одиночної допідготовки особового складу, для чого витрачався значний час (10 і більш діб). Досвід показав, що одиночну допідготовку особового складу до ведення бойових дій з іррегулярними збройними формуваннями доцільно проводити в пунктах постійної дислокації з максимальним використанням навчальної матеріальної бази.

Крім того, слід зазначити, що боротьба з повстансько-партизанським рухом займає певне місце в системі забезпечення воєнної безпеки будь-якої країни і вимагає розробки відповідної загальнодержавної стратегії у відповідності до існуючих умов.

Боротьба з ІЗФ, які використовують тактику засадних, диверсійно-терористичних, партизанських дій в умовах „розширеного поля бою”, при наявності великих проміжків між бойовими порядками військ, осередковий характер боїв показали намагання сторін “виграти тил”, нанести удари у фланг, перерізати комунікації противника, влаштовуючи на них засідки, мінні загородження, завали та викликали необхідність пошуку нестереотипних способів підготовки та ведення операції.

Бойовою практикою була вироблена нова форма оперативних дій –

сумісна спеціальна операція (це сукупність логічно ув'язаних дій окремих підрозділів).

Під спеціальними операціями (СО) ми розуміємо наступні види діяльності: рейдові операції, стратегічна розвідка, організація партизанських дій, надання допомоги іноземним державам у забезпеченні їх внутрішньої безпеки, боротьба з тероризмом, “психологічні операції”, заходи щодо зв'язку з цивільною адміністрацією, гуманітарна допомога, пошуково-рятувальні операції на театрі воєнних дій (ТВД).

Метою проведення спеціальної операції є: ведення розвідки; підрив або зруйнування економічного потенціалу держави; завчасне створення оперативно-тактичних баз на території противника для подальших дій; зрив розробки, випробувань і впровадження нових видів зброї, в т.ч. масового ураження, особливо важливих видів військової техніки; проведення диверсійних дій на важливих комунікаціях і об'єктах та інші.

Під час підготовки і проведення спеціальної операції у мирний час на сили спеціальних операцій покладається виконання таких завдань: збір розвідувальних даних; організація антиурядових виступів, повстанських і партизанських рухів для дестабілізації обстановки в державі і повалення уряду; формування і підготовка партизанських і повстанських формувань; проведення диверсій, нападів, нальотів; розміщення і накопичення в визначених районах зброї і засобів матеріально-технічного забезпечення для спеціальної операції; порушення, викривлення і викрадення важливої інформації або затримка її проходження; підготовка і ведення прихованого і відкритого саботажу діяльності органів державного управління; підготовка актів масової непокори певних верств населення; проведення заходів за планом інформаційної і психологічної операцій і інші.

Бойова практика показала, що завданнями сил спеціальних операцій у воєнний час будуть: виведення з ладу або захоплення важливих воєнних і промислових об'єктів; порушення ліній комунікацій, систем державного і військового управління, тилового забезпечення; корегування авіаційно-

ракетних ударів і вогню артилерії; збір розвідувальних даних в інтересах майбутніх бойових дій; проведення рейдів в тилу противника для захоплення документів, взірців озброєння і військової техніки, деморалізації особового складу Збройних Сил і місцевого населення та інші.

Для звичайних підрозділів Збройних Сил аналогом терміну „спеціальні операції” є бій. Доцільність використання більш загального терміну полягав у тому, що бій у звичайному розумінні цього слова може бути лише складовою (можливо завершальною) частиною спеціальної операції, що проводиться підрозділом сил спеціального призначення (ССпП) у взаємодії з іншими підрозділами підтримки, які виділені для забезпечення спеціальної операції.

На відміну від звичайних умов, коли оперативним об'єднанням призначається суворо визначена смуга дій, виникла необхідність визначати їм операційні зони, в яких створювалися зведені оперативно-тактичні угруповання військ для дій по напрямках. В свою чергу, для з'єднань і частин призначались зони відповідальності. Так, при діях у загальному операційному районі з'єднанням (частинам) призначалась не смуга наступу чи оборони, а зона відповідальності (для дивізії до 700 км). Зони відповідальності полків доходили до 100-120 км.

Встановлено, що головними принципами проведення спеціальної операції є: законність, цілеспрямованість, безпека мирного населення; централізація керівництва військами, узгодженість дій силових структур; передбачення інцидентів та ускладнень; урахування специфіки фізико-географічних умов регіону, всебічне забезпечення бойових дій.

Головну роль в спеціальній операції як російські так і українські воєнні фахівці віддають збройним формуванням Міністерства оборони, в той час як в США основний тягар боротьби з НЗФ покладається на сили спеціальних операцій.

Бойові дії в спеціальних операціях мають напівпартизанський маневровий характер, не позначений в статутах. І тому звичайна піхота

вимушена воювати за методикою спецназу – особливо в містах та горах, що вимагає повної перебудови як організаційно-штатної структури військ так і системи їх підготовки (оперативної та бойової). Боротьба з ІЗФ у відриві від базових районів на віддалених (нерідко ізольованих) напрямках примусила створювати зведені загони за цільовим призначенням, основу яких складав батальйон, підсилений артилерією, танками, саперами, вогнеметниками та підтримуваний авіацією. У важкодоступній місцевості значно підвищилась роль високомобільного компоненту – тактичного повітряного десанту. Тільки у 1986 році в Афганістані було висаджено 76 тактичних повітряних десантів загальною кількістю 12 246 чоловік, в у 1987 році – 28 десантів кількістю 8793 чоловіка.

У зонах відповідальності військам приходилося вирішувати багато “нетипових” завдань, таких як розвідувально-пошукові дії, захоплення баз опору, боротьба з засідками, охорона та оборона аеродромів, комунікацій, бойове супроводження колон з вантажами, блокуючи, стримуючі та рейдові дії.

Суттєво збагатились форми та способи тактичних дій:

-по-перше, нарешті у воєнній науці сформулювалась система поглядів на ведення бойових дій проти ІЗФ, які застосовують партизанську тактику;

-по-друге, виникло немало нових форм та способів тактичних дій – розвідувально-пошукових, ударно-штурмових, рейдово-блокуючих, що проводяться сумісно з формуваннями інших силових структур;

-по-третє, утвердилась загоново-групова тактика дій у збройних конфліктах, з'явилося чимало нових елементів бойової побудови загальновійськових з'єднань і частин;

-по-четверте, удосконалена система вогневого ураження противника стосовно осередкового протиборства;

-по-п'яте, з'явився новий спосіб оборони – стримуюче-стабілізуючий;

-по-шосте, суттєвий розвиток отримали принципи загальновійськового бою, збагатилися зміст та методи роботи командирів і штабів щодо його підготовки та веденню, управлінню військами, організації взаємодії та всебічного забезпечення.

Наступ і оборона теж набули широкого застосування. Так, оборона найчастіше велася не шляхом створення суцільних траншейних позицій та глибоко ешелонованих смуг, а за принципом осередкових заходів військ з облаштуванням окремих опірних пунктів, вузлів оборони, заслонів з круговою системою вогню та загороджень для перекриття важливих напрямів.

Основу наступального бою складали ударно-вогневі дії в специфічних формах, де не використовувались позиційні методи протидії (прорив оборони, створення потужних ударних угруповань, атака на суцільному фронті, нарощування бойових зусиль шляхом вводу у бій других ешелонів і т.д.). знищення великих загонів НЗФ проводилось за схемою: дальнє вогневе ураження – вогневий удар у ближній зоні – короткочасна рішуча атака. У деяких випадках здійснювався дальній вогневий розгром НЗФ без контактного вступу у бій з ними.

У ході дослідження, проаналізувавши, відповідно характерні риси і особливості підготовки і ведення спеціальних операцій, було встановлено, що основними тенденціями удосконалення їх форм і способів, можна вважати: підвищення стійкості зв'язку за рахунок організації її по радіонаправленням, а також через ретрансляційні пункти (станції), що розгортаються на пануючих висотах чи вертольотах; блокова (модульна) система; розвиток систем керування; підвищення вогневої потужності з'єднань і частин; збільшення маневреності, живучості і стійкості до зброї масового ураження; посилення самостійності; забезпечення можливості ведення усіх видів бойових дій, досягнення максимальної економії особового складу.

Виявлені тенденції дозволили, у свою чергу, сформулювати також і ряд закономірностей щодо застосування сил і засобів у операціях. Це, зокрема:

1. Характер і масштаб збройної боротьби багато в чому залежить від зростання чисельності військ діючих безпосередньо в районі бойових дій.

2. Якість підготовки особового складу залежить від рівня професійної майстерності керівного складу.

3. У процесі дослідження знайшла своє підтвердження і така, вже відома закономірність, як залежність способів ведення бойових дій від засобів боротьби.

4. Досвід воєнних кампаній підтверджує і залежність ходу бойових дій від своєчасної й якісної підготовки особового складу.

На основі отриманих результатів автором були розглянуті можливі напрями використання досвіду підготовки і ведення спеціальних операцій в сучасних умовах, зокрема для ЗС України, яким все частіше приходиться брати участь у бойових діях у складі миротворчих сил.

Слід зазначити також і те, що зроблені нами припущення не претендують на повне й остаточне вирішення цієї проблеми. Досвід воєнних конфліктів кінця ХХ ст. багатогранний, а тому потребує подальшого всебічного вивчення у майбутньому.

3.4 Можливі напрями використання отриманого досвіду у сучасних умовах реорганізації Збройних Сил України

Незважаючи на корінні зміни в організації Збройних Сил України, у їх технічному оснащенні, в умовах і способах проведення сучасних операцій можуть виникнути такі ситуації, які мали місце в бойових діях минулих війн. З цього випливає, що вміле та творче використання повчального досвіду минулого в кожній конкретній ситуації і розумне практичне його

застосування забезпечать успішне й ефективне виконання бойових завдань у сучасних умовах.

Досвід застосування загальновійськових частин і підрозділів у воєнних конфліктах проти іррегулярних збройних формувань у Кореї, В'єтнамі, Афганістані, Таджикистані, Чечні та Іраці показує, що способи збройної боротьби які ними використовувалися проти повстансько-партизанських та інших іррегулярних формувань не є сталими, а постійно розвиваються та удосконалюються. З'являються всі нові способи як воєнних (бойових) дій так й інших силових і несилових дій, спрямованих на врегулювання воєнних конфліктів.

Усе це свідчить про необхідність ґрунтовного вивчення локальних війн і збройних конфліктів, особливо останніх років, творчого підходу до урахування їх досвіду при вирішенні питань у різних галузях військової справи відповідно до конкретних умов ТВД, характеру того чи іншого воєнного конфлікту, прогнозування його ходу та наслідків. Рекомендації, вироблені на основі узагальнення та аналізу досвіду цих війн і збройних конфліктів, повинні активно впроваджуватись у формуванні сучасних воєнно-теоретичних поглядів на зміст і характер війн майбутнього, на форми і способи ведення збройної боротьби та застосування військ, на подальше реформування Збройних Сил України і системи підготовки офіцерських кадрів і військ (сил).

Так, наприклад, події, що відбуваються сьогодні навколо України, ставлять дуже гостро питання про те, якою оптимальною структурою загальновійськові з'єднання і частини зможуть ефективно виконувати поставлені задачі в ході попередження і припинення збройного конфлікту.

Відповідно, виходячи з матеріалів дослідження, стає зрозумілим, що при виконанні задач при попередженні збройного конфлікту, загальновійськові формування призначені в основному для спостереження за виконанням домовленостей про припинення вогню, створення умов для мирного врегулювання виникаючих суперечок. Виходячи з цього,

організація батальйону, його озброєння й оснащення повинні визначатися покладеними на нього задачами. Так, наприклад, батальйон, що виконує задачу в колишній Югославії, складається зі штабної роти і трьох піхотних рот. На озброєнні батальйону знаходяться 82-мм міномети, пускові установки ПТУР, 40-мм РПГ, переносні зенітні ракетні комплекси, а також стрілецька зброя (автомати, кулемети, пістолети). Батальйон має бронетранспортери, автомобілі, командно-штабні машини, станції космічної розвідки [168-169].

Досвід показує, що оскільки дані підрозділи не призначені для ведення бойових дій, то подібне оснащення й озброєння батальйону себе виправдує. Їхнє головне призначення забезпечити самозахист.

У той же час, їм приходиться вирішувати і різні раптово виникаючі задачі з застосуванням зброї, у тому числі зв'язані з наданням допомоги прикордонним військам (як це було з боку Росії, наприклад, у Таджикистані), по забезпеченню режиму надзвичайного стану (Північна Осетія й Інгусетія), за спостереженням за дотриманням умов перемир'я (Абхазія, Наддністрянщин) і для ведення бойових дій зі збройними формуваннями (Чечня).

Нам уявляється, що найбільшою мірою таким діям відповідає структура бригада - окремі батальйони, оснащені легким озброєнням.

Чи іншими словами, організаційна структура в ході виконання задач по попередженню збройного конфлікту повинна відповідати їх призначенню і застосовуваним способам дій, мати тактичну самостійність. Кількість сил і засобів у них повинно відповідати задачам, покладеним на них, з урахуванням особливостей району майбутніх дій. Важливо забезпечити єдність організаційного розподілу. У той же час організація з'єднань, частин і підрозділів повинна бути гнучкою та зручною до управління, забезпечувати швидке реагування на зміни обстановки.

Матеріали дослідження доводять, що загальновійськові з'єднання і частини при боротьбі з іррегулярними збройними формуваннями будуть

діяти на принципах рейдово-штурмових, розвідувально-ударних і рейдово-пошукових способів. З цією метою необхідно буде створювати відповідні загони в складі посилених батальйонів, підтримуваних вогнем артилерії й ударами авіації. При створенні загонів важливо забезпечити їм вогневу і тактичну самостійність, здатність тривалий час (2-3 доби) діяти у відриві від головних сил і тилових баз.

При проведенні рейдово-штурмових дій основу загонів можуть скласти мобільні мотострілкові (танкові) підрозділи, посилені артилерією й інженерними підрозділами. Для виявлення бойового складу і точного розташування угруповань супротивника доцільно створювати розвідувально-пошуковий загін. У його склад, крім необхідних сил і засобів розвідки, для проведення пошуку, захоплення полонених і зброї необхідно включати також мотострілкові (танкові) підрозділи.

Для одночасного нанесення ударів по декількох збройних формуваннях, розташованих у різних районах (на різній глибині), будуть потрібні систематичні удари авіації вдень і вночі. Для заборони передислокації збройних формувань супротивника рекомендується швидке висування підрозділів, а якщо буде потрібно і перекидання їх по повітряю в намічені райони, висадження декількох тактичних повітряних десантів і погоджені за часом завершальні удари всіх притягнутих сил з метою одночасного розгрому супротивника вроздріб.

Не виключено, що в ряді випадків збройні формування супротивника можуть мати перевагу в силах і засобах чи за рахунок раптового нападу на гарнізони чи колони тимчасово захопити ініціативу. Тому загальновійськовим з'єднанням і частинам у цих випадках буде доцільніше вести стримуючі дії. Стримування супротивника може досягатися шляхом створення рухливих (аеромобільних) заслонів, що сполучаться з застосуванням вогневих засідок, вогневих мішків, що кочують вогневих точок чи за допомогою створення системи "островів опорів", "їжаків", що

перекривають найважливіші напрямки й об'єкти (вузли доріг, населені пункти, перевали і т.п.).

У тих випадках, коли сил і засобів для знищення переважаючих по чисельності збройних формувань супротивника недостатньо можна застосовувати дії, що блокують, пренаступне скоювання його маневру і виграш часу. Одним зі способів блокування, за результатами дослідження, може бути тактика "павутини" - прагнення "обплутати" системою баз, гарнізонів і вузлів опору всю територію дій супротивника (бойовиків).

При проведенні заходів щодо протидії партизанським способам ведення бою збройними формуваннями на перший план висувається проблемне питання підвищення мобільності і вогневих можливостей загальновійськових з'єднань і частин. Підвищення їхніх бойових можливостей в умовах ведення високоманеврених бойових дій реально лише за умови включення в їхній склад мобільних формувань, максимального насичення їхнього складу засобами дистанційної поразки (впливу), у першу чергу високоточною зброєю, системами РЕБ, зброєю на нових фізичних принципах. Умовно їх можна поділити на компоненти - інформаційного, наземного, повітряний і забезпечення.

Інформаційний компонент, на наш погляд, може включати: підрозділи керування; підрозділи розвідки, зв'язку і РЕБ - на базі АСУ розвідки і РЕБ з використанням останніх досягнень електроніки і мобільних броньованих транспортних засобів.

Наземний компонент може включати - окремі батальйони (дивізії), що представляють змінні блоки, що зводяться в бригадні структури, що можуть нараховувати до 12-15 батальйонів (включаючи і мобільний для дій як повітряний ешелон), 10-12 артилерійських дивізій, 6-8 зенітних дивізій.

Повітряний ешелон може включати мобільний десантний (повітряно-штурмовий, аеромобільний) чи батальйон повітряно-стрілецький полк (на вертольотах чи літаках безаеродромного базування).

У ході дослідження встановлено, що основними тенденціями удосконалювання організаційної структури загальновійськових з'єднань і частин, приваблюваних для попередження і припинення збройного конфлікту, за досвідом війн в Афганістані та Чечні, є: блокова (модульна) система; розвиток систем керування; підвищення вогневої моці з'єднань і частин; збільшення маневреності, живучості і стійкості до зброї масового ураження; посилення самостійності; забезпечення можливості ведення усіх видів бойових дій досягнення максимальної економії особового складу.

Отже, реалізація даних тенденцій можлива лише за умови удосконалювання організаційної структури з'єднань, частин і підрозділів. Так, з огляду на досвід збройних конфліктів, очевидна необхідність мати в складі загальновійськових формувань не тільки однорідних, але і різнорідних частин. Найбільше відповідає цим вимогам бригадна організація змішаного складу. У цілому, ми вважаємо, що загальновійськове об'єднання винне складатися з 1-2 "важких" бригад (мотострілкових, танкових), 1-2 "легких" піхотних і 1-3 вертолітних ескадрилій. Це підтверджують розрахунки, які зробили українські та російські військові фахівці останнім часом [170-172]. Маючи рухливі бригади, можна швидко здійснювати зосередження військ у різних районах, а також діяти автономно, створюючи при необхідності не тільки батальйонні, але і бригадні тактичні групи. При цьому перекидання повітряним транспортом буде домінувати. Бригади перемінного складу, добре оснащені протитанковими засобами, можуть успішно вести бої з танковими частинами, а в разі потреби - перетворюватися в партизанські загони і вести самостійні дії в тилу, сковуючи супротивника. Усе це прийнятно саме для України.

У той же час розосередження бригади не є вигідними об'єктами, приміром, для ядерної зброї. Така організація, як підтверджує досвід війн у В'єтнамі, Чечні й Афганістані, є гнучкою і найбільш пристосованою до ведення як звичайних наступальних операцій, так і операцій по

"просочуванню". При цьому "важкий" (чи броньовий) компонент може складати до 2/3 складу і включати типові танкові і мотострілкові формування, а мобільний - 1/3 (легкі піхотні й аеромобільні частини і підрозділи).

Маневрені батальйони будь-якого типу в бригадах можуть бути штатними чи додаватися бригаді, а також перебувати в оперативному підпорядкуванні командира бригади. Бригади, чи батальйон роти повинні мати в організаційній структурі, як мінімум, по чотирьох бойових маневрених елемента, що в порівнянні з троїчною структурою дозволяє збільшити вибір можливих варіантів побудови бойового порядку в два рази.

Уявляється також перспективним створення броньових бригад, основна особливість яких буде в тому, що їх основу складуть броньові батальйони, що органічно сполучать у собі (на рівні підрозділів) мотострілкові, танкові і вогневі компоненти з більш високою здатністю ведення автономних бойових дій (особливо наступальних і оборонних). Що стосується мобільного компонента, то це можуть бути легкі бригади не тільки на автомобілях, але й оснащені сучасними БМП (БТР) і новими системами зброї, що підвищують їх мобільність і ударно-вогневі можливості. Аеромобільні частини можна організувати по типу наявних десантно-штурмових частин. Необхідно передбачити додавання сил і засобів, призначених для боротьби з десантами супротивника в тилу своїх військ.

При цьому в умовах застосування збройних формувань високо-маневрених і маневрено-ударних груп (загонів) буде потрібно створювати сильні у вогневому й ударному відношенні частини і підрозділи. У цих умовах загальновійськові з'єднання і частини, що застосовуються для попередження і припинення збройного конфлікту будуть містити в собі війська, що володіють великою вогневою міццю, мобільні і повітряно-десантні частини і підрозділи. При цьому, вже в самій структурі цих сил і

засобів повинні бути закладені можливості виконувати спільні задачі з частинами і підрозділами інших силових структур.

З огляду на вищевикладене автором пропонується структура об'єднаного угруповання, яке застосовується для попередження і припинення збройного конфлікту. У її складі в залежності від площі району збройного конфлікту, обсягу виконуваних задач і інших розглянутих вище факторів повинні бути: частини управління і бойового, тилового і технічного забезпечення; 2-3 мотострілкові бригади, створені на базі бронєбатальйонів чи мотострілкових батальйонів на БМП (для ведення наступальних і оборонних дій); 1-2 мотострілкові бригади на БТР, створених на структурі розвідувальних підрозділів (для ведення протидії партизанським способам ведення бою збройними формуваннями); 1-2 бригади охорони важливих військових і державних об'єктів і 1-2 бригади супроводу і забезпечення безпеки проходження колон різного призначення в районі збройного конфлікту (по типу бригад охорони 40-ої Армії в Афганістані); 1-2 повітряно-десантні бригади на БТР (для виконання задач у районі збройного конфлікту з обмеженим застосуванням зброї); мотострілкову бригаду мобільного резерву на транспортних вертольотах (для рішення раптово виникаючих різних задач у районі збройного конфлікту), бригаду забезпечення правопорядку й охорони пунктів керування в районі розташування частин бойового, тилового і технічного забезпечення дій усього загальновійськового об'єднання (по типу комендантських підрозділів), а також частини і підрозділи ПВ, МВС і СБ.

Проведена попередня військово-економічна оцінка запропонованої організаційної структури загальновійськового об'єднання, призначеного для попередження і припинення збройних конфліктів показує, що:

По-перше, дана структура буде сформована в основному, на базі існуючих структур військ, а також за рахунок частин і підрозділів переданих у його склад з інших видів і пологів військ, що не приведе до значних витрат на етапі формування;

По-друге, для створення буде використана існуюча інфраструктура, необхідна для бойової підготовки і життєдіяльності даного об'єднання;

По-третє, з'єднання, частини і підрозділи не будуть оснащуватися в найближчий час важкою технікою і дорогою спеціальною технікою, хоча в перспективі необхідно буде ввести в штат такого об'єднання підрозділи перспективних засобів збройної боротьби (наприклад: роботизованих засобів, зброї на нових фізичних принципах, лазерних установок і інших);

По-четверте, існуюча система підготовки, без корінних і глобальних змін і великих додаткових витрат, дозволяє здійснювати підготовку кадрів для виконання задач, поставлених перед пропонованим загальновійськовим об'єднанням.

Таким чином, структура об'єданого угруповання, призначеного для попередження і припинення збройного конфлікту обов'язково повинна мати: компонент ППО, що забезпечує боротьбу з носіями засобів високоточної поразки і знищення різних засобів повітряного нападу, а також своєчасне і якісне прикриття важливих об'єктів при локалізації військами зон збройного конфлікту; компонент РЕБ, в основі якого буде лежати радіоелектронна розвідка, що поєднує у своєму складі сили і засоби радіо-, радіотехнічної розвідки, що вимагає включення в структуру вискоелективних сил і засобів РЕБ, а отже і нових підходах до проведення заходів протидії. Усе це буде забезпечувати рішення як звичайних, так і специфічних задач при попередженні і припиненні збройних конфліктів, що зачіпають інтереси України у взаємодії з частинами і підрозділами інших силових структур. Особливо, це стосується вітчизняних збройних угруповань, які виконують сьогодні миротворчу місію в зоні Перської затоки, на Балканах та інших місцях світу.

Висновок

Як показало дослідження, за характером воєнних дій, локальні війни кінця ХХ - початку ХХІ століть поділяються на дві групи. До першої з них

слід віднести ті війни, в яких з обох сторін брали участь регулярні збройні сили. У таких війнах існував чітко виражений фронт бойових дій. Воєнні дії велися у формі операцій і боїв. Друга група характерна тим, що з одного боку в них брали участь регулярні збройні сили, а з іншого, що були, як правило жертвами агресора - іррегулярні (партизанські, повстанські) формування (війни в Бірмі, країнах Індокитаю, Афганістані, Чечні та ін). У таких війнах були відсутні суцільні фронти, бойові дії носили вогневий характер. Війська, як правило, не мали постійного бойового зіткнення.

Досвід бойових дій показав, що прийоми боротьби з іррегулярними збройними формуваннями суттєво відрізняються від характерних позиційних форм протистояння, від так званої стереотипної, класичної тактики. За своїм змістом боротьба з іррегулярними збройними формуваннями – це контрпартизанська, антидиверсійна і контртерористична боротьба (дії).

Головна особливість цієї боротьби полягає в тому, що такі збройні формування, як правило не вступають у відкриті збройні зіткнення з регулярними військами, а завдають удари, так би мовити нищечком, використовуючи тактику дій “слабкого” проти “сильного”, виснажуючи і вимотуючи супротивника. Як показав досвід боротьби з подібним ворогом, неможливо організувати і вести бойові дії по правилах звичайної тактики. При цьому, важлива риса проведення антидиверсійних і контртерористичних акцій полягає в тому, що військам протистоїть супротивник, який може з'явитися і зникнути несподівано в будь-який час й у будь-якому місці. Тому тут немає чітко визначеної лінії фронту, але є повсюдна боротьба, немає тилу як зони відносної безпеки. Обстановка, коли всюди фронт, коли скрізь підстерігає небезпека, здійснює сильний психологічний вплив на військовослужбовців, морально і фізично вимотує їх.

Досвід бойових дій показав, що традиційна тактика піхоти в горно-лісових умовах непридатна, незважаючи на то, що піхотні батальйони

підтримувались масованим вогнем мінометів, гармат і ударами авіації. При такій вогневій підтримці можна добитися успіху на відкритій місцевості. Однак у специфічних умовах вогнева перевага не призводила часто до вирішального успіху і перемоги. Природні особливості перешкоджали діям артилерії і танків. Вони не могли тут супроводжувати піхоту на всю глибину бою. Тому піхотні підрозділи змушені були розраховувати лише на свою штатну зброю. Бойова практика підтвердила значну роль дрібних підрозділів. Не випадково війну в Чечні (особливо другу 1999-2003 рр.) інколи називають “війною взводів”. Враховуючи фізико-географічні умови була розроблена спеціальна тактика бойових дій дрібних підрозділів. Це коли, бойові дії розвиваються відповідно з так званою “стратегією масляних плям”, суть якої зводилась до захоплення і поступового розширення районів навколо баз із тим щоб далі з'єднати їх один з одним і таким чином паралізувати дії партизанів. Для досягнення мети цієї стратегії використовувалися як наступальні, так і оборонні дії.

Досвід війн показав, що нанесення ураження іррегулярним силам можливо лише шляхом поєднання різних форм боротьби, включаючи позбавлення їх джерел постачання, розвідувальних даних і захисту, які їм забезпечує підтримка народу. У розв'язанні конфліктів командування використовувало специфічні форми ведення бойових дій, що отримували особливі найменування. Зокрема, проводилися операції “особливі дії”, що були розраховані на надання допомоги адміністративним центрам провінцій, на які нападали сили формувань супротивника; операції “зачищай і закріплюйся”, що проводилися з метою витіснення сил повстанців із визначених районів і утримання їх під своїм контролем; операції “шукай і знищуй”, що мали на меті виявлення і вогневе знищення партизанських сил і районів їх базування.

Досвід ведення бойових дій засвідчив, що особливості кліматичних умов та гірсько-пустельна місцевість, специфіка тактики дій терористичних збройних формувань поставили перед військовим командуванням низку

складних завдань щодо підготовки й ведення бойових дій частинами і підрозділами. Особливості ведення бойових дій з повстанськими формуваннями вимагали вибору найбільш ефективних способів боротьби з ними.

Згідно матеріалів дослідження, до основних способів бойових дій можна віднести: рейдові дії підрозділів і частин; прочісування окремих районів; одночасне нанесення ударів по декількох угрупованнях супротивника; оточення угруповань супротивника на великій площі з одночасним розчленуванням і знищенням; блокування окремих районів та їх прочісування; знищення невеликих угруповань супротивника тактичними повітряними десантами; здійснення засідок.

Як показала бойова практика, формуванням повстанців були характерні висока мобільність, раптовість ведення бойових дій та оснащеність сучасними засобами збройної боротьби. Тому, протидією таким угрупованням сьогодні має бути перш за все плідна підготовка особового складу загальновійськових підрозділів та використання сучасних засобів управління, розвідки та РЕБ, широке застосування засобів дистанційного мінування, тактичної армійської авіації, захоплення бандформувань аеромобільними підрозділами з повітря з використанням авіації.

Автором встановлено, що при проведенні контртерористичних операцій застосовувались різні форми і способи тактичних дій, серед яких важливе місце займали: *розвідувально-пошукові дії; розвідувально-ударні дії; рейдово-штурмові дії; боротьба з рейдовими загонами незаконних збройних формувань; охорона і оборона розташування військових частин (підрозділів) і населених пунктів; провідка автотранспортних колон.*

При цьому, основним способом виконання задачі був – пошук, який дисертант поділяє на: односторонній, зустрічний, по окремих напрямках, пошук-догляд, пошук у районі, паралельний пошук, пошук по напрямках, що сходяться, пошук по спіралі, вибіркового пошуку, пошук по об'єктах, комбінований пошук.

Крім того, автором також розглянуті і тактичні прийоми, що застосовувались загальновійськовими підрозділами під час бойових дій. Ними виявилися: *атака (штурм), фронтальний удар, одностороннє або двохстороннє охоплення, знищення у вогневому мішку, односторонній або двохсторонній обхід*, до того ж мало місце й поєднання різних видів маневру. Якщо рейд проводився силами аеромобільних формувань, те застосовувались наступні тактичні прийоми: повітряно-штурмова атака, повітряна атака, вертольотна атака, “клещі”, подвійна повітряно-штурмова атака.

Проаналізувавши, відповідно, характерні риси і особливості бойового застосування Сухопутних військ, у ході дослідження нами встановлено, що основними тенденціями удосконалювання організаційної структури загальновійськових з'єднань і частин, що призначалися для боротьби з іррегулярними формуваннями, за досвідом війн другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., є: підвищення стійкості зв'язку за рахунок організації її по радіонаправленням, а також через ретрансляційні пункти (станції), що розгортаються на пануючих чи висотах вертольотах; блокова (модульна) система; розвиток систем керування; підвищення вогневої моці з'єднань і частин; збільшення маневреності, живучості і стійкості до зброї масового ураження; посилення самостійності; забезпечення можливості ведення усіх видів бойових дій досягнення максимальної економії особового складу.

Виявлені тенденції дозволили, у свою чергу, сформулювати також і ряд закономірностей, щодо застосування загальновійськових частин і підрозділів у спеціальних діях. Це, зокрема:

1. *Характер і масштаб збройної боротьби багато в чому залежить від зростання чисельності військ діючих безпосередньо в районі воєнних дій.*

2. *Якість підготовки особового складу загальновійськових підрозділів до бойових дій залежить від рівня професійної майстерності керівного складу.*

3. У процесі дослідження була підтверджена і така, вже відома закономірність, як залежність способів ведення бойових дій від засобів боротьби.

4. Досвід воєнних кампаній за участю загальновійськових угруповань підтверджує і таку закономірність, як залежність ходу бойових дій від своєчасної і якісної підготовки особового складу до війни і бою.

На основі отриманих результатів дослідження автором були розглянуті можливі напрямки використання досвіду бойового застосування сухопутних військ проти повстанських (партизанських) формувань у сучасних умовах реорганізації Збройних Сил України. Слід відзначити також і те, що зроблені нами припущення не претендують на повне й остаточне вирішення цієї проблеми. Досвід воєнних конфліктів кінця XX – початку XXI століть за участю загальновійськових частин і підрозділів багатогранний, а тому він потребує подальшого всебічного дослідження для використання його в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

Аналіз процесу підготовки і проведення спеціальних операцій у збройних конфліктах після Другої світової війни по знищенню і роззброюванню іррегулярних (повстанських) формувань дозволяє зробити ряд висновків, врахування яких у наступному могло би істотно полегшити рішення задач, аналогічних тим, що довелося вирішувати в минулому.

Перше. В основі виникнення збройного конфлікту лежить поступове загострення різних протиріч (політичних, територіальних, економічних, міжнаціональних і ін.). У своєму розвитку він перетерплює кілька етапів (зародження, загострення, криза), що дозволяє зробити процес дозволу конфлікту керованим. Його дозвіл - загальнодержавна задача, а не тільки військових. Вона повинна зважуватися застосуванням комплексу дипломатичних і військових мір. Використання всього арсеналу мирних засобів з опорою на військову міць дозволяє запобігти конфлікт на ранній стадії. Основним вузьким місцем в організації запобігання конфлікту залишається відсутність, непогодженість, а часом і суперечливість існуючого законодавств.

Друге. При ухваленні рішення на вирішення будь-яких кризисів силовими методами були допущені деякі прорахунки військового характеру.

Приймаючи рішення на проведення військової операції, необхідно було зробити правильні висновки про реальний стан з'єднань і частин Збройних Сил; чітко визначити мету і конкретні задачі дій загальновійськових підрозділів та інших силових структур.

При визначенні термінів підготовки і проведення операцій по роззброюванню іррегулярних збройних формувань був допущений явний прорахунок в оцінці військового потенціалу супротивника, морального духу бойовиків, а також у виборі часу року для проведення операції.

Третє. З метою вирішення збройного конфлікту в специфічних умовах, необхідне створення об'єднаного (зведеного) угруповання військ

(сил), посиленого у випадку загострення боєздатними з'єднаннями, призначеними для виконання раптово виникаючих задач, спеціальними оперативними формуваннями Внутрішніх військ МВС, СБ, ПВ і МЧС.

По своїм цілям, задачам, складу що залучається, засобам, способам дій, застосування об'єднаного угруповання може здійснюватися у формі спільної операції Сухопутних військ і інших сил і засобів. Мета цієї операції - недопущення переростання вогнищ напруженості в збройний конфлікт і запобігання їм на ранній стадії, а також локалізація району конфлікту спільними зусиллями військ (сил) усіх силових структур за підтримкою їхніх дій органами центрального і регіонального керування державної влади.

Ціль може досягатися виконанням ряду задач військового характеру. До основного з них відносяться: ведення розвідки і психологічної боротьби; охорона й оборона важливих і державних і військових об'єктів; демонстрація військової сили і рішучих дій; боротьба з агентурою, ДРГ і бандформувань в межах смуги відповідальності; забезпечення суспільної безпеки і правового режиму надзвичайного стану; проведення аварійно-рятувальних і інших першочергових життєвозабезпечуючих заходів для надання допомоги постраждалому місцевому населенню.

Керування військами (силами), що беруть участь у припиненні і ліквідації збройних конфліктів повинні здійснювати відповідні командні кадри.

У залежності від обстановки, що складається, керування угрупованням військ може здійснюватися спеціально створюваним командуванням з об'єднаним штабом. До складу цього командування й об'єднаного штабу повинні включатися представники командування і штабу всіх силових міністерств і відомств.

У випадку неуспіху спільної операції здійснюється перехід до воєнних дій загальновійськових з'єднань і частин із властивими ним формами воєнних дій.

Як показало дослідження, у ході операції виявився ряд оперативних задач, виконання яких планувалося на визначений період ведення бойових дій. Розробка способів виконання цих задач (ведення розвідки, збір даних обстановки, їхня оцінка, прийняття рішень, планування, організація оперативного маскування, визначення форм маневру і вибір способу вогневої поразки) є визначеним досягненням у розвитку теорії і практики ліквідації збройних конфліктів. Цей досвід може бути використаний при виникненні подібних ситуацій в інших регіонах.

Четверте. Бойові дії виявили серйозні недоліки в підготовці частин і підрозділів. Одиночна підготовка солдатів і сержантів не відповідала вимогам сучасного бою. У ході операцій позначилася ненавченість молодих солдатів і сержантів, особливо діям у великих містах. Допускалися прорахунки в застосуванні бронетанкової техніки і техніки ППО СВ у місті. Основні причини полягали в недосконалості програм навчання, невиправданої економії матеріальних засобів (боєприпасів, моторесурсів, техніки, пального і т.д.).

Виявилися недоліки й у підготовці офіцерів. Особливо це стосувалося тих з них, що тривалий час проходили службу в частинах скороченого складу і кадру. Більшість з них слабо володіли зброєю свого підрозділу і виявилися не готові до керування підлеглими в екстремальних умовах при ліквідації збройних конфліктів. У роботі командирів і штабів найчастіше спостерігалось прагнення застосовувати в бої класичні форми і способи ведення бойових дій без обліку специфіки ТВД і тактики дій супротивника. Виявлялися недоліки в організації взаємодії і всебічного забезпечення. Досвід бойових дій показав, що в сучасних умовах не тільки операція, але і бій здобуває міжвидовий характер

П'яте, досвід підготовки спеціальних операцій дозволив визначити ряд відповідних дій при їх проведенні. Це, насамперед:

Протидиверсійні спеціальні дії (спрямовані на те, щоб не допустити проникнення диверсійних загонів та груп НЗФ у тил діючої армії та в

глибину своєї території, знешкодити їх, запобігти порушенню керування військами, роботи органів тилу, постачанню військ. Головну роль у вирішенні цього завдання відігравали ВВ МВС та структури спецслужб. Їм активно сприяли з'єднання та частини СВ і ПДВ).

Противозвідувальні спеціальні дії (мали за мету позбавити НЗФ отримання даних про положення та стан військ, плани та замисли командування, місця розташування пунктів управління, вузлів зв'язку, тилових частин та установ. Важливу роль в цьому відіграла служба РЕБ, радіоперехоплення, маскувальні заходи щодо введення противника в оману).

Противпартизанські спеціальні дії (спрямовані на розгром терористичних, бандитських формувань, знищення їх центрів та баз, знищення керівного складу, сковування маневру та позбавлення можливості НЗФ діяти в тилу урядових військ, здійснювати нальоти, влаштовувати засідки, мінувати дороги та об'єкти, проводити підриви споруд.

Інформаційно-психологічні спеціальні дії (спрямовані на протидію пропаганді НЗФ і разом з тим на зміцнення морально-психологічного забезпечення операції, підвищення боєготовності військ, мобілізацію особового складу на боротьбу з тероризмом та бандитизмом).

Пошуково-рятувальні спеціальні дії (мали за мету пошук та повернення у розташування своїх військ військовослужбовців, а також інших громадян, які потрапили у контрольовані бойовиками райони, захоплених у полон, захоплених у якості заручників. На це ж були спрямовані і спеціальні дії щодо забезпечення внутрішньої безпеки громадян та громадян іноземних країн).

Забезпечуючі спеціальні дії (спрямовані на надання гуманітарної допомоги населенню звільнених від бойовиків районів, ліквідацію наслідків стихійних лих, здійсненню карантинних заходів, розмінування місцевості, прочісування ("зачистку") місцевості та населених пунктів від бандитів).

Шосте, проведений аналіз ходу підготовки та ведення спеціальних операцій дозволяє визначити наступні їх типи, при цьому в основу класифікації покладено характер дій.

Розвідувальні спеціальні операції. *Мета операції: здобування, обробка та скрита передача розвідувальних даних. Способи дій: спостереження; підслуховування; перехват переговорів противника, що ведуться за допомогою технічних засобів зв'язку; пошук об'єкта у заданому районі.*

Розвідувально-диверсійні спеціальні операції. *Мета операції: захват полонених, документів, зразків озброєння, бойової та іншої техніки, оснащення та апаратури. Способи дій: улаштування засад; проведення набігів та нальотів; проведення рейдів; здійснення інших спеціальних заходів.*

Диверсійні спеціальні операції. *Мета операції: нанесення противнику шкоди шляхом знищення чи виводу з ладу об'єктів ядерного нападу та інших об'єктів сухопутних військ, ВПС, ППО, ВМС, пунктів управління, важливих промислових об'єктів. Способи дій: улаштування засад; проведення набігів та нальотів; проведення рейдів; проведення диверсій (підриг, підпалення, зруйнування, виведення із ладу об'єктів).*

Психологічні спеціальні операції. *Мета операції: зміцнення у потрібному напрямку поведінки та емоційних установок військовослужбовців та цивільного населення противника щодо визначених воєнно-політичних та інших питань; протидія пропаганді протидіючої сторони серед своїх військ та населення шляхом деморалізації та дезорієнтування особового складу збройних формувань противника; схилення до припинення опору, дезертирства, здачі у полон, формування у місцевого населення благочинного відношення до української армії. Способи дій: розповсюдження друкарської, аудіо- та відеопродукції, радіо- та телеінформації за допомогою гучномовних та інших станцій; особисте спілкування спеціалістів психологічних операцій з військовополоненими та*

цивільним населенням, у тому числі і в тилу противника.

Інформаційні спеціальні операції. *Бойові дії ведуться не тільки у фізичному, а і у інформаційному просторі, що дозволяє розглядати інформаційну спеціальну операцію складовою частиною тактики інформаційної боротьби. Цілі операції можуть бути різноманітні, але головною з них є доведення до противника такої інформації, використання якої призведе до хибних рішень, що зменшують напруженість конфліктної ситуації, бойові можливості його військ.*

Сьоме, практикою бойових дій була вироблена нова форма оперативних дій – сумісна спеціальна операція. На відміну від звичайних умов, коли оперативним об'єднанням призначалася суворо визначена смуга дій, виникла необхідність визначати їм операційні зони, в яких створювалися зведені оперативно-тактичні угруповання військ для дій по напрямках. В свою чергу, для з'єднань і частин призначались зони відповідальності.

Восьме, дослідження показало, що бойові дії в спеціальних операціях мали напівпартизанський маневровий характер, не позначений у статутах. І тому звичайна піхота вимушена була воювати за методикою спецназу – особливо в містах та горах, що вимагало повної перебудови як організаційно-штатної структури військ так і системи їх підготовки (оперативної та бойової). Боротьба з НЗФ у відриві від базових районів на віддалених (нерідко ізольованих) напрямках примусила створювати зведені загони за цільовим призначенням, основу яких складав батальйон, підсилений артилерією, танками, саперами, вогнеметниками та підтримуваний авіацією. У важкодоступній місцевості значно підвищилась роль високомобільного компоненту – тактичного повітряного десанту. Суттєво збагатились форми та способи тактичних дій. Зокрема, основу наступального бою стали складати ударно-вогневі дії в специфічних формах, де не використовувалися позиційні методи протиборства.

Новими елементами бойового порядку частин у збройних конфліктах стали: військові маневрові, ударно-вогневі, винищувальні, протидиверсійні, вертолітно-рейдові групи, бронегрупи та рухомі групи мінування на вертольотах.

Дев'яте, бойові дії виявили серйозні недоліки в підготовці частин і підрозділів. Одиночна підготовка солдатів і сержантів не відповідає вимогам сучасного бою. У ході спецоперацій позначилася ненавченість молодих солдатів і сержантів, особливо діям у великих містах. Допускалися прорахунки в застосуванні бронетанкової техніки і техніки ППО СВ у місті. Основні причини полягали в недосконалісті програм навчання, невиправданій економії матеріальних засобів (боєприпасів, моторесурсів, техніки, пального і т.д.).

Виявилися недоліки й у підготовці офіцерів. Особливо це стосувалося тих з них, що тривалий час проходили службу в частинах скороченого складу і кадру. Більшість з них слабо володіли зброєю свого підрозділу і виявилися не готові до керування підлеглими в екстремальних умовах. У роботі командирів і штабів найчастіше спостерігалось прагнення застосовувати в бою класичні форми і способи ведення бойових дій без обліку специфіки ТВД і тактики дій супротивника. Виявлялися недоліки в організації взаємодії і всебічного забезпечення. Досвід бойових дій в Афганістані і Чеченській Республіці показав, що в сучасних умовах не тільки операція, але і бій здобуває міжвидовий характер.

Десяте, досвід застосування з'єднань і частин у воєнних конфліктах висвітив цілий ряд проблем, зв'язаних з необхідністю удосконалювання організаційно-штатної структури військ, особливо частин і підрозділів усіх видів забезпечення. Її недосконалість позначилася на організації і забезпеченні керування та зв'язку, на роботі органів керування, сил і засобів технічного забезпечення. Не вдалося цілком вирішити питання керування розвідкою загальновійськових з'єднань і частин у зв'язку з відсутністю в

дивізіонному комплекті рот радіо- і радіотехнічної розвідки і необхідних засобів зв'язку.

Одинадцете, практика бойових дій проти бойовиків показала, що у ході воєнних дій застосовувався різний арсенал тактичних прийомів. З'являлися нові прийоми, обумовлені місцевими умовами і характером бойових дій супротивника. Особлива увага приділялася застосуванню елементів військової хитрості, здійсненню заходів щодо оперативного і тактичного маскуванню.

Уявляється, що матеріали проведеного дослідження можна використовувати при переробці статутних документів, розробці рекомендацій військам, у системі командирської підготовки і підготовці військ, у навчальному процесі військових інститутів і академій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Воробьев И.Н.* Тактика в локальных войнах и вооруженных конфликтах // Военная мысль. – 1995. - №1. - С.39-45.
2. *Філоненко П.* Збройна боротьба на Волині: Спомин учасника. –Вінніпег: Волинський видавничий фонд, 1958. – 56 с.
3. *Содоль П.* Українська Повстанча Армія: Довідник. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с.
4. *Шанковський Л.* Українська Повстанча Армія // Історія українського війська / За ред. Я.Дашкевича. – Львів: Світ, 1996. – С. 480-695.
5. *Филлип Б.* Дэвидсон. Война во Вьетнаме (1946-1975). – М.: Изографус, Изд-во Эксмо, 2002. – 816 с., илл.
6. *Потанов А.А.* Тактика контрпартизанской войны // Спецназ. – 1997. - № 1. -С.4-14.
7. *Курочкин В.И.* О целях и критериях эффективности применения вооруженных сил в противопартизанской войне // Военная мысль. – 2002. - № 1. - С.64-65.
8. *Сергеев С.* Силы специальных операций США в боевых действиях в зоне Персидского залива // Зарубежное военное обозрение. – 1991. - № 10. - С.16-18.
9. *Трошев Г.* Моя война. Чеченський дневник окопного генерала. – М.: Вагриус, 2001. - 205 с.
10. *Рибак М.І.* Особливості та характерні риси розвитку воєнного мистецтва у війнах другої половини ХХ століття. / Локальні війни та збройні конфлікти сучасності: проблеми розвитку теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.ІІ. – К.: УІВІ, 2003. - С.61-71.

11. *Бадах Ю.Г.* Застосування флотів в локальних війнах і збройних конфліктах у другій половині ХХ ст.-на початку ХХІ ст. / Бойове застосування флотів в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ століття: проблеми розвитку теорії та практики. Матеріали міжнародної наукової конференції 14 квітня 2003 року (Наукові доповіді та повідомлення). – К.: УІВІ, 2003. – С.14-27.

12. *Макаров В.Д.* Применение космических средств вооруженной борьбы в зоне Персидского залива (1990-1991) / Локальні війни та збройні конфлікти сучасності: проблеми розвитку теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.ІІ. – К.: УІВІ, 2003. - С.19-24.

13. *Корнієнко В.В.* Основні тенденції розвитку збройної боротьби у сучасних умовах. / Локальні війни та збройні конфлікти сучасності: проблеми розвитку теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.І. – К.: УІВІ, 2003. – С.91-105.

14. *Гуржій О.І.* Війни нового покоління та Україна. / Применение космических средств вооруженной борьбы в зоне Персидского залива (1990-1991) / Локальні війни та збройні конфлікти сучасності: проблеми розвитку теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч.ІІ. – К.: УІВІ, 2003. – С.13-19.

15. *Слипченко В.* Меч и панцырь. [http: // www.npr / Kaf rozv /](http://www.npr / Kaf rozv /).

16. *Смолянук В.Ф.* Військова могутність України: Теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років). – К.: ВТФ «ПЕРУН», 2000. – 448 с.

17. *Гончаренко О.М., Лисицин Е.М.* Стратегія національної безпеки України та військова реформа // Наука і оборона. – 2000. - №4. – С.35-39.

18. *Пирожков С.І.* Українські пріоритети в геополітиці // <http://www.niisp.gov.ua/383oc412>.

19. *Перепелица Г.Н.* Военно-политический конфликт. Проблемы теории и социальной практики / Нац. ин-т. страт. исслед. – Киев, 1996. – Рус. деп. в ГНТБ Украины 12.10.1996 г., № 2410 – Ук 96. – С.12.

20. *Телелим В.М.* Збалансованість оборонної політики щодо воєнної організації, озброєння і військової техніки // Реформування Збройних Сил України: пріоритети, передумови та перспективи. – К., 2001. – С. 24-27.
21. *Рибак М.І., Бадах Ю.Г.* Воєнне мистецтво в локальних війнах після Другої світової війни. – К.: НАОУ, 2000. – 133 с.
22. *Иванов Б.* Война на Балканах. М.: Харвест, 2001. – 357 с.
23. *Толубко В. Б., Бут Ю. І., Косевцов В. О.* Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів. – К.: НАОУ, 2002. – 67 с..
24. *Дробов М.А.* Малая война. Организация и тактика боевых действий малых подразделений: хрестоматия / Сост. А.Е.Тарас. – Мн.: Харвест, 2003. – 512 с. – «Командос».
25. *Крапивин С.С.* Человек – кинжал / Под общ. ред. А.Е.Тараса. — Мн.: Харвест, АСТ, 2000. – 387 с.
26. *Зевелев А.И.* и др. Бригада особого назначения. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 436 с.
27. *Старинов И.Г.* Ошибки партизанской войны // Спецназ. – 1997. - №1. – С.6-9.
28. *Джерелиевский Б.* Чечня: что дальше? Газета ассоциации ветеранов подразделения антитеррора «Альфа». - № 11(50) ноябрь 2000 года.
29. *Прохожев.А.* Тактика террора // Спецназ. – 2000. - № 1. - С.14-19.
30. *Монетчиков С.Б.* Стреляющая Чечня // Солдат удачи. – 1998. – №9. – С.4-6.
31. *Инструкция для моджахедов (Тактика партизанской борьбы) // Soldier of Fortune.* - №10. - С.27-32.
32. *Брудерер Г.* Партизанская война в Афганистане. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001.-320 с.: ил.- (Спецназ).
33. *Колесников М.Н.* Незаконные вооруженные формирования // Солдат удачи. –2001. - №2-3. – С.6-9.
34. *Богданов В.М.* и др. Сущность партизанства и повстанчества как метода войны // Спецназ. – 1999. - №6. – С.10-14.

35. *Организация и тактика боевых действий малых подразделений: хрестоматия* / Сост. А.Е.Тарас. – Мн.: Харвест, 2003. – 512 с.
36. *Боярский В.И.* Партизанская война: История утерянных возможностей / Под общ. ред. А.Е.Тараса. - Мн.:Харвест; М.: АСТ, 2001. – 304 с. – (Коммандос).
37. *Ткаченко С.Н.* Повстанческая армия (Тактика борьбы) / Под общ. Ред. А.Е.Тараса. - МН.: Харвест; АСТ, 2000. – 520 с. – (Коммандос).
38. *Кобко В.А.* Підготовка та проведення спеціальних операцій у збройних конфліктах другої половини ХХ ст. Дис... к. і. н. – К.: НАОУ, 2004. – 204 с.
39. *Ланько О.М.* Характерні риси бойового застосування новітніх засобів збройної боротьби у локальних війнах і збройних конфліктах сучасності. Дис... к. і. н. – Львів.: Національний університет „Львівська політехніка”, 2008. – 181 с.
40. *Лоуренс Аравийский: Сбю: Пер. с англ.* – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – 568 с.: ил. - (Военно–историческая библиотека). *Содерж.:* Восстание в пустыне (краткий вариант Lawrence, T.E. Seven Pillars of Wisdom. New York: Dell Publishing, 1966.) / Т.Э. Лоуренс. Полковник Лоуренс / Б.Лиддел Гарт.
41. *Філіпп Б. Девідсон.* Война во Вьетнаме (1946-1975). – М.: Воениздат, 1979. – 210 с.
42. *Дэвид Хэкворт.* Почему мы проиграли во Вьетнаме // Soldier of Fortune. - № 11. - С.27-32.
43. *Стив Кроуфорд.* Спецназ в бою: опыт спецназа разных стран / Пер. с англ. М.Веселковой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001.- 320 с.: ил.- (Спецназ).
44. *Орлов В.* Силы специальных операций США // Зарубежное военное обозрение. -1991. -№11. – С.9-16.
45. *Дудинский Д.Н.* Войска специального назначения. – Мн.: Современ. литератор, 1998.- 512 с.- (Энциклопедия военного искусства).
46. *Батюшкин С.* Ставка на внезапность. // Армейский сборник. - 2002. - № 10. - С.29-34.

47. *Требин М.П.* Терроризм в XXI веке. – М.: Воениздат, 2002. – 408 с.
48. *Попов И.* Борьба с терроризмом (по американским уставам полиции и армии). Спецназ. - № 4-6, 1999. - С.38-42.
49. *Житич М.* Хаттаб в поход собрался // Военная мысль. – 2000. - №2. - С.63-67.
50. *Смирнов С.* Что забыли британцы в Чечне? – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. - Спецназ. - №1. – С.3-7.
51. *Война в Корее, 1950-1953.* - СПб.: ООО «Издательство В65 Полигон», 2003.-923 с.: - (Военно-историческая библиотека).
52. *Потапов В.* Информационно-аналитические материалы штаба Северо-Кавказского военного округа. Действия соединений, частей и подразделений Сухопутных войск при проведении операции в Чечне. Интернет.
53. *Воробьев И.Н., Киселев В.А.* Контртеррористическая операция. Военно-теоретический труд. – М.: Общевойсковая орденов Ленина и Октябрьской революции Краснознаменная ордена Суворова академия вооруженных сил Российской Федерации, 2000. – 638 с.
54. *Телелим В.М., Кочетков В.М.* Спеціальна операція в Чеченській кампанії 1999-2000р.р. – К.: Військо України. - №1-2, 2001.
55. *Рохлин Л.* Жизнь и смерть генерала. – М.: ЗАО изд-во ЭКСМО–Пресс, 1998. – 400 с.
56. *Потапов А.А.* Тактика контрпартизанской войны. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1997. – Спецназ. - №1. – С.4-14.
57. *Владимиров В., Попов И.* Силы специальных операций США в ходе операции „Несгибаемая свобода” в Афганистане // Зарубежное военное обозрение. - 2003. - №2. – С.19-26.
58. *Козлов С. и др.* СПЕЦНАЗ ГРУ-2. Война не окончена, история продолжается. 2-е изд. – М.: SPSL – «Русская панорама», 2003. – 632 с. – («Очерки новейшей истории»).
59. *Киселев В.А.* Блокирование и окружение противника. // Армейский сборник. - №9. - 2002. – С.29-32.

60. *Матяш В.* Почему гибнут колонны // Спецназ. - № 2-3. – 2000. - С.4-9.
61. *Мусалов А.* Поиск, нападение, захват, уничтожение. – М.: Инсан, 2002. – С.16-19.
62. *Килулин В.В.* Некоторые взгляды на боевые действия в городе. // Военная мысль. - № 3, 1998. – С.42-43.
63. *Манченко В.А.* Российский спецназ – задачи специальные, но не свойственные. // Солдат удачи. - №12, 1998. – С.8-10.
64. *Ефремов М.* Гвареза. // Солдат удачи. - № 6, 1998. - С.21-23.
65. *Богдан Б.* Обучение контрзасадным действиям в СВ США. // Зарубежное военное обозрение. - № 4, 2001. – С.19-22.
66. *Богдан Б., Богдан С.* Курсы рейнджеров в СВ США. // Зарубежное военное обозрение. - № 2, 2001. – С.16-19.
67. *Чуркин С.А.* Стратегия борьбы с терроризмом: специальные операции. – М.: ФАИР-ПРЕСС, Спецназ. - № 1, 1998. – С.3-7.
68. *Букреев Ю.Д., Золотов Л.С., Каратуев М.И.* Контртеррористическая операция: основные итоги и выводы. // Военная мысль. - № 3, 2000. - С.5-21.
69. *Шуригин М.* Дожить до рассвета // Спецназ. - № 4-6, 1998. – С.13-17.
70. *Лавниченко О.В.* Бойові можливості сил спеціального призначення та класифікація спеціальних операцій. – НАОУ: Збірник “Труди Академії”. - № 11, 1999.
71. *Воробьев И.Н., Киселев В.А.* Специальные войсковые действия в вооруженном конфликте. – М.: Военная мысль. -№1, 2000. – с.26-37.
72. *Воробьев И.Н.* Новый виток в развитии тактики. // Военная мысль. - № 2, 2001. – С.15-23.
73. *Киселев В.А., Рыбалко В.М.* Об использовании подземных коммуникаций и сооружений при ведении боя в городе. // Военная мысль. - № 1, 2002. - С.34-38.
74. *Воробьев И.Н.* Тактика боевых групп. // Военная мысль. - № 1, 2001. - С.27-34.

75. *Джержелиевский Б.* Партизанские рейды / Газета ассоциации ветеранов подразделения антитеррора «Альфа». – № 8 (49) сентябрь 2000 года.
76. *Прохожев А.* Тактика террора. // Спецназ. – № 1, 2000. – С.15-16.
77. *Гвоздев А., Носов А.* Война под крышей мира. // Солдат удачи. – № 12, 1997. – С.27-31.
78. *Глебов В.* Бандформирования: взгляд изнутри // Солдат удачи. – №2, 2003. – С.4-7.
79. *Боярский В.И.* Партизанская война: История утерянных возможностей. / Под общ. ред. А.Е.Тараса. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. – 304 с. – (Коммандос).
80. *Кечев М.О.* Форми і способи застосування механізованої бригади в збройному конфлікті. // Труды Академії: Зб. наук. Праць. – К.: НАОУ, 2000. – №31. – С.149-156.
81. *Сергеев В.* Бенойские будни // Солдат удачи. – № 6, 2000. - С.4-7.
82. *Потапов А.А.* Искусство снайпера. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 544 с. (Спецназ).
83. *Барынькин В.М.* Подготовка и ведение армией специфических операций в условиях горного театра военных действий. Дис. ... КВН. – М.: ВАФ, 1991. - 210 с.
84. *Каплун Д.* Тактика проти терористичних бандформувань // Військо України. – № 1-2, 2003. – С.30-31.
85. *Батюшкин С., Дульнев П.* За рамками классических схем // Армейский сборник. –2002. – № 11. – С.22-25.
86. *Сергеев К.* Тактика боевиков // Солдат удачи. – № 10, 2003. – С.12-17; – № 12, 2003. – С.7–12.
87. *Дегтярев А.* Командиры на войне. – М.: „Солдат удачи”. – № 4, 2001. – С.17-20.
88. *Федоренко М.А.* Русский гамбит генерала Казанцева. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 383 с.: ил.

89. *Тарасов С.* “Новейшее оружие” террора // Солдат удачи. – № 10, 2003. – С.22-25.
90. *Объединенные* группировки войск и формы их применения в вооруженных конфликтах. – М.: Военная мысль. – №2, 1997. – С.30-35.
91. *Два письма* – одно мнение. Спецназ. – № 4-6, 1998. – С.22-23.
92. *Подготовка* и ведение военных действий в локальных войнах и вооруженных конфликтах. – Военно-теоретический труд ВА ГШ, 1993. – 536 с.
93. *Разведывательная* сводка № 7 (457) на 1.1.98. М.: ГШ ВС РФ, ГРУ. 1998. – 283 с.
94. *Алиев Ш.* Куда девался кровавый опыт? // Солдат удачи. – № 11, 1997. – С.38-41.
95. *Armstrong J.* Ukrainian nationalism. – Second edition. – New York: Columbia University Press, 1963. – 361 p.
96. *Лиддел-Гарт Б.* Энциклопедия военного искусства: Пер. с англ./ Б. Лиддел-Гарт; Сост.: С.Переслегин, Р.Исмаилов. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – 651 с. – (Военно-историческая библиотека).
97. *Опыт* боевых действий в горно-пустынной местности. – Часть первая. – М.: Воениздат, 1991. – 386 с.
98. *Колесніков В.О., Кривошеєв А.М.* Розвиток поглядів на підготовку та проведення спеціальних операцій у збройних конфліктах. – Суми: Мрія-І ЛТД, 2004. – 260 с.
99. *Основні* наслідки та уроки сучасних війн та збройних конфліктів // Інф. бюл. – К.: ГУР МО України. – 2005. – № 5.
100. *Стрижесвський В.В., Гончарук М.Г.* Аналіз розвитку організаційних структур загальновійськових формувань тактичного рівня після Другої світової війни // Труды академії. – 2004. – № 55. – С.104-112.
101. *Оперативная* информация 30.03.03.

102. *Романенко О.П., Шарий В.І.* Тактика загальновійськових підрозділів: Навчальний посібник. – К.: АЗСУ, 1999. – 457 с.
103. *Стаськов Н.В.* Воздушно-десантные войска будущего. – М.: Военная мысль. – № 5, 1999. – С.10-16.
104. *Стрижевський В.В.* Розвиток загальної тактики в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ та на початку ХХІ століть: Монографія. – К.: НАОУ, 2006. – 272 с
105. *Локальные войны и вооруженные конфликты 80–90-х годов / Краткий обзор и выводы.* – М.: ГШ ВС РФ, 2000. – 462 с.
106. *Халиков Б.Р.* Подготовка и ведение боя частями МСД по ликвидации контрреволюционных бандформирований. Дис...к.в.н. – М.: ВАФ, 1989. – 225 с.
107. *Галузевий Державний Архів Міністерства оборони України.* Доповіді, повідомлення. – Ф.1077. – Оп.1. – Спр.28. – Арк.3, 44.
108. *Галузевий Державний Архів Міністерства оборони України.* Управління справами Міністерства оборони України. – Ф. 3698. – Оп. 16075. – Спр. 4. – Арк. 11.
109. *Каратуев М.И.* Боевое применение артиллерии легкой мотострелковой дивизии из состава Мобильных Сил в наступательных действиях в локальной войне в горно-лесистой местности. – Дис. ...к.в.н. – С-Пб.: МАА, 1997. – 186 с.
110. *Чугунов В.С.* Тенденции развития тактики общевойскового боя по опыту локальных войн. Дис. ... к.в.н. – М.: ВАФ, 1995. – 175 л.
111. *Трошев Г.* Моя война. Чеченский дневник окопного генерала. – М.: Вагриус, 2001. – 320 с.
112. *Войны второй половины ХХ века / Авт.-сост. А.Н..Гордиенко.* – Минск: Литература, 1998. – 554 с.
113. *Материалы по НИР.* – Москва: ВАФ, 1995. – 587 с.
114. *Войны второй половины ХХ века / Авт.-сост. А.Н..Гордиенко.* – Минск: Литература, 1998. – 554 с.

115. *Державний архів Служби Безпеки України*. – Спр.39064. – Арк.52 зв. – 53 зв.
116. *Итоговый отчет о НИР №0-93-528. Перспектива развития и совершенствование ВС РФ*. – С-Пб.: ВАА, 1993. – 78 с.
117. *Воробьев И.Н.* О тактике. (Развитие тактики в войнах и вооруженных конфликтах). – М.: Военная мысль. – № 2, 2002. – С.25-40.
118. *Боевой Устав Сухопутных войск. Часть 1 (дивизия, бригада, полк)*. М.: Воениздат, 1989. – 535 с.
119. *Цветков А., Царьков В.* Борьба с нерегулярными (повстанческими) силами // *Зарубежное военное обозрение*. – 1994. – № 9. – С.15-20.
120. *Козлов Е.* ВДВ в локальных войнах // *Армейский сборник*. – 1997. – № 8. – С.88-92.
121. *Синицкий А.* Некоторые тактические выводы из опыта агрессивной войны США против Вьетнама // *Военная мысль*. – 1979. - № 6. – С.53-57.
122. *Бочкарев В.* Характер войн и вооруженных конфликтов в современных условиях. – М.: ВА ГШ, 1994. – 124 с.
123. *Artur Golawski.* Magic Words: Restructuring and Modernisation. // *Polska Zbrojna*. – 2002. - № 34. – S.11-14.
124. *Материалы* командно-штабной военной игры с профессорско-преподавательским составом МАА в феврале 1998. – СПб.: МАА, 1998. – 250 с.
125. *Научный сборник №6.* Научно-теоретические положения по основам подготовки и совместного применения группировок Вооруженных Сил Российской Федерации, других войск и органов в вооруженном конфликте. – М.: ЦВСИ ГШ ВС РФ, 1998. – 66 с.
126. *Мосалев В.А.* Подразделение БЛА "Феникс" сухопутных войск Великобритании // *ЗВО*. - 2000. - №8. - С.18-19.
127. *Уроки чеченского кризиса (Краткий обзор событий и выводов)*. – М.: ГШ ВС РФ, 1996. – 84 с.

128. *Методика* оценки боевых возможностей общевойсковых группировок и математического обоснования принимаемых решений. - М.: ВАФ, 1990. - 174 с.
129. *Ориентировочный* перечень и краткая характеристика основных учебных мероприятий объединенных и национальных вооруженных сил НАТО, нейтральных стран, восточно-европейских и прибалтийских государств в Европе и на Атлантике на 1998 год. – М.: ГШ ВС РФ, ГРУ, 1998. – 97 с.
130. *Боевой устав* артиллерии сухопутных войск. Часть 1. Дивизия, бригада, полк. - М.: Воениздат, 1989. – 511 с.
131. *Лобов В.Н.* Военная хитрость: Из теории и истории. – М.: Воениздат, 1992. – 254 с.
132. *Российская Федерация: безопасность и военное сотрудничество.* Информационно-аналитический журнал "Обозреватель - observer". - М., 1995. - С.75-84, 108, 109, 347.
133. *Тактика* действий мятежников в Афганистане. - Штаб ТуркВО, 1985. - 89 с.
134. *Разведывательная* сводка №1 (445) на 1.1.97. – М.: ГШ ВС РФ, ГРУ, 1997. – 440 с.
135. *Ежедневные* справки на доклад оперативной группы ГШ СВ по Чеченской республике. – М.: ВА ГШ, 1999. – Т. II. – 1124 с.
136. *Дударчик Ю.Л.* Применение мотострелковой бригады в вооруженном конфликте по опыту Чеченской войны 1994-1996 гг. – Дис....к.і.н. – М.: ВПА, 1997.- 238 л.
137. *Батюшкин С.* Ставка на внезапность. / Армейский сборник. – 2002. – №10. – С.42-59.
138. *Козлов С.* и др. СПЕЦНАЗ ГРУ. Пятьдесят лет истории, двадцать лет войны. 3-е изд. – М.: SPSL – “Русская панорама”, 2003. – 600 с.

139. *Михалев С.Н.* Военная стратегия: Подготовка и ведение войн Нового и новейшего времени. / Вступ. ст. и ред. В.А.Золотарева. – М.: Жуковский: кучково поле, 2003. – 952 с.
140. *Питання* застосування сил і засобів Збройних Сил України в ході проведення командно-штабного навчання “Артерія-2007” вивчає на Одещині група генералів і офіцерів на чолі з начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України / Міністерство Оборони України / <http://www.mil.gov.ua>.
141. *International Defence Review*. – 1992. - №6. – Р.685-686.
142. *Максимов Ю.П.* Обсуждаем Боевой устав. – М.: Военная мысль. - №4. 2002. – С.12-21.
143. *Майоров А.М.* Правда об Афганской войне: Свидетельства главного военного советника. – М.: Права человека, 1996. – 345 с.
144. *Оперативная информация*. Сводки, сообщения. 30.01.02. ГШ МО РФ.
145. *Заключительный отчет о НИР*. Комплексное исследование по обоснованию номенклатуры и рационального состава Мобильных сил РФ. – М.: ВАГШ, 1994. – 420 с.
146. *Круглов В.В.* О тенденциях развития вооруженной борьбы // Военная мысль. – 1998. - №2. – С. 36-43.
147. *Малая война*. Организация и тактика боевых действий действий малых подразделений: хрестоматия / Сост. А.Е.Тарас. – Мн.: Харвест, 2003. – 512с.
148. *Гареев М.А.* Афганская страда. 3-е изд., перераб. И дополн. – М.: Инсан, 2002. – 416 с.
149. *Булатов А.Ф.* Способы овладения городами и условия их применения. – М.: Военная мысль. - №2. – 2001. – С.23-28.
150. *Каратуев М.И., Чернигель В.Я.* Особенности боевых действий войск, боевого применения РВ и А в вооруженных конфликтах. Учебное пособие. – СПб.: МАА, 1996. – 40 с.
151. *Основи участі Сухопутних військ Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях* / ГК СВ ЗС України. – 2004. – 173 с.

152. *Одинцов В.* Региональные войны: нужны штурмовые орудия // Техника и вооружение. – 2001. – № 2. – С.22-25.
153. *Військово-політичний, стратегічний, оперативний і тактичний зміст локальних воєн і збройних конфліктів. Навчальний посібник.* - К.: НАОУ, 2001. - 227 с.
154. *СППРІ 2005: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ./ Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова* – К.: Заповіт, 2006. – 744 с.
155. *Букреев Ю.Д.* Контртеррористическая операция. – М.: Военная мысль. - № 3. – 2000. – С. 5-23.
156. *Прилищ А.* Курсом бойової підготовки // Арсенал. – 2002. (Спецвипуск). – С.IV.
157. *Зайвий В.В.* Инженерне забезпечення бойових дій за досвідом воєнних конфліктів у ДРА, Перській затоці та Чечні (1979-2004 рр.) / Дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / — К.: НАОУ, 2006. — 182 с. — укр.
158. *Конопатов С.Н.* Традиционный смысл понятия „война” устарел // Военная мысль. – 2001. – № 1. – С.52-59.
159. *Наставление объединенных вооруженных сил «Основы боевого применения соединений и частей сухопутных войск».* – М.: ГШ ВС СССР, ГРУ. – 1991. – 230 с.
160. *Шестопалов В.И., Кузьменко И.И.* Разведка полевой артиллерии. Учебное пособие. – СПб.: МАА, 1997. – 142 с.
161. *Военный энциклопедический словарь.* - М.: Военное издательство, 1986.- 683 с.
162. *Евлахов В. М.* Эволюция способов ведения боя (боевых действий) частями и соединениями воздушно-десантных войск // Военная мысль. – 1997. – № 3. – С. 38-43.
163. *Россия и СССР в войнах XX века: Потери Вооружённых Сил: Статистическое исследование / Под общ. ред. Г.Ф. Кривошеева.* – М.: Олма-пресс, 2001.– 608 с. (С.523-525)

164. *Напрями розвитку теорії та удосконалення практики участі Збройних Сил у боротьбі з тероризмом. Використання інноваційних технологій безпеки для забезпечення захисту особового складу та військових об'єктів Збройних Сил України від диверсій та терористичних актів // Матеріали науково-практичного семінару 23 червня 2005 року. ННДЦ ОТiВБ України. – Київ, 2005. – 130 с.*
165. *Килулин В.В. Некоторые взгляды на боевые действия в городе. - М.: Военная мысль. - № 3. – 1998. – С.42-45.*
166. *Рогоза С. Л., Ачкасов Н. Б. Засекреченные войны. – М.: АСТ; СПб.: Полигон, 2004. – 558 с. (С. 32-72)*
167. *Історія війн і воєнного мистецтва (стратегія і оперативне мистецтво) / Під ред. В.Б. Толубко. – К.: НАОУ, 2003. – 328 с.*
168. *Козлов Е.С. Воздушные десанты в локальных войнах (конфликтах) 50-90-х годов: Опыт подготовки и применения: Дис. канд. ист. наук: 20.02.22 / М., 1999. – 230 с.*
169. *Операции военной разведки / Авт.-сост. В.В.Петров. – Мн.: Литература, 1997.– 640 с.*
170. *Опыт ведения боевых действий соединений и частей на территории Республики Афганистан с 1980 по 1987 гг. – М.: Воениздат, 1988. – 374 с.*
171. *Опыт организации и ведения боевых действий на территории Республики Афганистан. – Ташкент, 1988. – 137 с.*
172. *Опыт участия советских и российских войск в локальных войнах и вооружённых конфликтах второй половины XX века. – М.: Воениздат, 1997. – 494 с.*
173. *Галузевий Державний Архів Міністерства оборони України. Доповіді, повідомлення. – Ф.2379. – Оп.5108. – Спр.4. – Оп.5127. – Спр.1.*
174. *Галузевий Державний Архів Міністерства оборони України. – Ф.2386. – Оп.5402. – Спр.1. – Оп.5413. – Спр.6.*

175. *Система 2К21 82-мм миномёта 2Б9. Техническое описание и инструкция по эксплуатации.* - М.: Воениздат, 1979. – 216 с.
176. *Вооруженные силы зарубежных стран. Зарубежное военное обозрение - № 1* – М.: Красная Звезда, 1999. - С. 37-64.
177. *Рогоза С. Л., Ачкасов Н. Б. Засекреченные войны.* – М.: АСТ; СПб.: Полигон, 2004. – 558 с. (С. 32-72)
178. *Людские потери в конфликтах, кризисах, войнах в 1945-1997 годах / / Зарубежное военное обозрение.* – 2004. – № 9. – С. 21-24.
179. *Zhai Qiang. The Dragon, the Lion, and the Eagle: Chinese-British-American Relations, 1949-1958.* – Kent, Ohio: Kent State University Press, 1994.
180. *Zhang Shuguang. Military Romanticism: China and the Korean War, 1950-1953.* – March 1992.